

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE VE EKONOMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ

HAZIRLAYAN
ÖMER FARUK OĞUZ

DANIŞMAN
PROF. DR. ZEKİ SEZER

DİYARBAKIR
2006

ÖZET

“Türkiye Ekonomisinde Küreselleşmenin Etkileri” adlı bu çalışmayı iki ayrı bölüm halinde hazırladım.

Birinci bölümde küreselleşme kavramını ve tarihsel gelişimini ele aldım. Küreselleşmenin tarihi gelişimini, 18. yüzyıl sanayi devriminin teknolojik gelişmelerini takiben, 1870–1914 yılları arasında dünya mal ve finans piyasalarında hükmünü sürdürdüğü dönemi I. Küreselleşme Dönemi, 1970’li yıllardan günümüze kadar uzanan dönemi ise II. Küreselleşme Dönemi şeklinde inceledim.

İkinci bölümü, Türkiye Ekonomisindeki Küreselleşmeye ayırdım. 1970 – 1980 arasındaki ekonomimizdeki küreselleşmeyi, 24 Ocak 1980 istikrar paketi ile serbest Pazar ekonomisine geçiş ve 1980 – 1989 arasındaki iktisat politikalarında yaşanan değişimleri, 1989’dan günümüze kadar olan ekonomik gelişmeleri Türkiye’de Küreselleşmenin Evreleri Bölümünde açıkladım. Ayrıca Türkiye Ekonomisindeki Krizlerin Küresel Süreçle Bağlantısı, bölüm sonunda inceleyeceğimiz konudur.

Bu çalışmada ele alınan konuları böylece özetledikten sonra, bu konuları tamamen teorik çalışma yöntemi ile incelediğimi belirtmek isterim. Çalışmadaki alıntılar, paragraf sonlarında parantez içindeki rakamlarla gösterildi. Bilahare aynı rakamlar eserin sonunda literatür numarası ile verildi.

ABSTRAKT

“Effects of Globalization in Turkey’s Economy” named thesis I have prepared in two separate parts.

In first part I explained Globalization Fact and its historical development. In historical development of globalization I investigate the technological developments after the 18. century’s industry Revolution and its ruling time period over the world’s finance and product market between 1870 – 1914 as the First Globalization Period and the years from 1970 to our days as the Second Globalization Period.

I. divided the second part up for the Globalization in Turkey’s Economy. I explained the globalization between 1970 – 1980 years in our economy, passing to free market economy in 24 January 1980 and the changes in economy politics between 1980 -1989 years and the economic changes from 1989 to our day in Period of Globalization in Turkey. The Connection of the Crises in Turkey’s Economy with the Globalization period is a topic that I investigated at the end of the part.

After the explaining of topics in this thesis, I went to say that I investigated all of subjects with theoretical methods. Citations in thesis are with the numbers between parentheses showed. And these numbers are at the end of the thesis explained.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
İş bu çalışma, Jürimiz tarafından Maliye-İktisat Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....

Adı, Soyadı, Unvanı

Üye:.....

Adı, Soyadı, Unvanı

Üye:.....

Adı, Soyadı, Unvanı

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen Öğretim Elemanlarına ait
olduklarını onaylarım.

...../...../2006

Prof. Dr.....

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Küreselleşme; malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, enformasyonun, kültürün ve halkların hızlı ve sürekli bir biçimde sınır ötesine akışı biçiminde tanımlanabilir. Küreselleşme sayesinde ülke ekonomileri arasında bir bütünleşme sağlanmakta, bir enformasyon devrimi yaşanmakta ve pazarlar, şirketler, örgütler ve yönetim uluslararası hale gelmektedir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu küreselleşmeyi “sadece ekonomik olmayan sosyal, siyasal, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutları da olan bir süreç” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda da görüleceği gibi küreselleşme pek çok kavramı içine alan bir olgudur. Tek başına ne siyasal, ne ekonomik, ne üretim ne de sermaye hareketleri olarak değerlendirilebilir.

Küreselleşmenin uluslararası ticaret, sivil toplum örgütleri, uluslararası para ve sermaye piyasaları çok uluslu şirketler ve dünya çapındaki yatırımları üzerinde yadsınamayacak etkileri vardır.

Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisiyle Etkileşimini incelediğimiz bu eser hem konunun oldukça girift olması ve hem de etkileşim içinde olduğu objelerin sayısal olarak çokluğu yüzünden kapsamlı bir çalışmayı gerektirmesine rağmen başta kıymetli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Zeki SEZER’e ki kütüphanelerinden faydalanmam suretiyle beni aydınlattığı için teşekkürlerimi sunarım.

ÖMER FARUK OĞUZ

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK	I
TÜRKÇE ÖZET	II
İNGİLİZCE ÖZET	III
TUTANAK	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1-4

BÖLÜM I

KÜRESELLEŞMENİN DOĞUŞU VE GELİŞİM SÜRECİ	5
1. 1. Küreselleşme Kavramı	6-15
1. 2. Küreselleşmenin Gelişimi	15-17
1.2.1. Birinci Küreselleşme Dönemi	17-28
1.2.2. İkinci Küreselleşme Dönemi	28-34

BÖLÜM II

TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞMENİN EVRELERİ	35
2.1. 1970-80 Arası Ekonomideki Küreselleşme	36-44
2.2. 1980-89 Arası Ekonomideki Küreselleşme	45-52
2.3. 1989'dan Günümüze Ekonomideki Küreselleşme	52-56
2.3.1. Mal Akımlarındaki Hareketlilik	57-65
2.3.2. Finansal Piyasanın Değişimi	66-74
2.3.3. Devlet Kurumlarındaki Özelleştirme	74-88
2.4. Türkiye'deki Ekonomik Krizlerin Küresel Süreçle Bağlantısı	88-102
SONUÇ	103-110
LİTERATÜR	111-115

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
ANAP	: Anavatan Partisi
AR-GE	: Araştırma -Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
BBSP	: Birinci Beş Yıllık Sınai Planı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DB	: Dünya Bankası
DÇM	: Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DT	: Dış Ticaret
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
G-7	: Grup Yedi
HDR	: Birleşmiş Milletler İnsanı Kalkındırma Raporu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
KOİ	: Kamu Ortaklığı İdaresi
KP	: Kalkınma Planı
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OGT	: Ortalama Gümrük Tarifesi
ÖÇH	: Özel Çekme Hakları
(SDR)	(Spedal Drawing Rihgts)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TF	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TİKP	: Türkiye İktisadi Kalkınma Planı
TRIPS	: Ticari Fikri Mülkiyet Hakları (Trade Related Intellectual Rihgts)
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim Ve Kültür Örgütü
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma konferansı
UMF	: Uluslararası Mali Fon Akımları
UYP	: Uluslar arası Yeni Planlama
UÇÖ	: Uluslar arası Çalışma Örgütü
YSY	: Yabancı Sermaye Yatırımları
(FDI)	(Foreign Direct Investment)
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Globalleşme, ülkeler arasında mal, hizmet, uluslararası sermaye akımları ve teknolojik gelişimin hızlı bir şekilde artmasını ve serbestleşmesini ve bunlar sonucu ortaya çıkan ekonomik gelişmeyi ifade eder. Birbirleriyle mal işlemleri, çeşitliliği, değer artışları, hizmetler, uluslararası sermaye akımları, teknolojinin çok hızlı ve yaygın bir şekilde yükselmesi ve bu sayılanların ülkeler arasında giderek serbestleşmesi sayesinde ekonomik gelişmeyi ifade eder.

Globalleşme, dünyada birçok ekonomik, finansal, politik, ulusal güvenlik, çevresel, sosyal, kültürel ve ulusal eyaletler arası teknolojik bağlantılar, piyasalar ve bireyler yoluyla kıtalararası mesafeleri birbirine bağlayan bir ağ olarak tanımlanmaktadır.

Globalleşme, harikulade bir makineye benzer. İmha ettiklerinin karşılığını alır. Modern ziraatın makineleri gibi büyük ve hareketlidir. Fakat çok karmaşık ve güçlüdür. Koşarcasına sahalar açar ve sınırları önemsemez. Hareketlilik devam ettiğinden, makine, arkasında büyük tahribat izleri bırakırken, aynı zamanda büyük miktardaki refah ve zenginliği beraberinde getirmektedir. Zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapmaktadır. Fakat direksiyonda kimse yoktur. Hızını ve yönünü kontrol eden bir iç dinamiği veya direksiyonu olmayan bir makine. Olabildiğince özgür ve de sınırsız. Makine, dünyayı yeniden yapılandıran, kendi kendine işleyen, bir ekonomik sistem oluşturan, zorunlu global endüstriyel devrimin zorunlulukları tarafından yönetilen modern kapitalizmdir.

Globalleşmenin ekonomik gelişme süreci yeni değildir. 1870-1914 arasındaki zaman süreci; serbest mal hareketliliğinin ve sermayenin çok hızlı bir şekilde gelişme gösterdiği, insanlar tarafından telgraf teknolojisinin geliştirilmesi ve vapur yapımıyla birlikte uluslararası iletişim ve taşımacılığın daha hızlı, kolay ve ucuz hale geldiği bir dönem olmuştur. Global ekonomideki gelişmenin bu sıra dışı periyodu, II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş ile kesildi, fakat Sovyetler Birliğinin çökmesiyle piyasa kapitalizmi için birinci alternatif ortadan kayboldu. Dünya çapındaki ulusal şartlar, kaynakların dağılımında daha büyük bir hareket serbestliğine piyasa güçleri tarafından izin verilmesi için, o ülkelerin ekonomilerini uluslararası mallar, hizmetler, işlemler ve fikirlere açmaya başladı.

Son yıllarda küreselleşme ile birlikte meydana gelen hızlı değişimler örgüt yapılarını ve örgüt fonksiyonlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Örgütlerin bu hızlı değişimlere kayıtsız kalması mümkün değildir. Bu hızlı değişim içerisinde küresel pazarlarda rekabet eden çokuluslu işletmelerin anlaşılması daha da önem arz etmektedir.

Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla, işletmenin faaliyet alanları, rekabet şekilleri, örgütsel yapıları ve yönetim anlayışları değişmeye başlamıştır. Artık sadece yerel ülke içerisinde veya çok sınırlı bir uluslararası çevrede gösterilen faaliyetlerin etkisiyle mücadele etmekten öte, küresel bir pazarda ve küresel rakiplerle mücadele zorunluluğu doğmaktadır. Bu sebeple küreselleşme süreci ve çokuluslu işletmelerin rolünün anlaşılması gerekmektedir.

Küreselleşme sürecinin oluşturduğu yeni durumun temelinde, işletmelerin dünyanın bütün bölgelerinde hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan tek bir pazar gibi faaliyet gösterebilmesi çabası yatmaktadır. Dünya geneli tek bir pazar gibi faaliyet gösterebilmek için ülke yönetimlerinin ülke gümrüklerini daha geçirgen bir yapıya dönüştürmeleri arzu edilir. Bu çerçevede gelişmiş ülkeler tarafından yönlendirilen Dünya Ticaret Örgütü gibi kimi kurumların oluşturduğu uluslararası ticaretteki yeni düzenlemeler empoze edilmektedir.

Bu sürece paralel olarak ülke sınırları daha geçirgen hale gelmekte ve uluslararası ticaretteki serbestlik düzeyi artmaktadır. 1950 yılında 380 milyar dolar olan dünya ticaret hacmi 1997 yılında 5,86 trilyon dolara çıkmıştır. Dünya ticaretindeki bu kadar hızlı artışın sebeplerinden biri gümrük tarifelerindeki düşüştür. Ticarete sağlanan serbestliğin pek çoğunun gelişmiş ülkelere ait işletmelerin ticaret kapasitelerini artırmaya dönük olduğu da bir gerçektir. Çünkü gelişmiş ülkeler kendi sınırlarını ticari faaliyetler için yeteri kadar geçirgen hale getirmemişlerdir.

Artan kısmi ticari serbestlik ile birlikte dünya üzerinde mal, hizmet, bilgi ve sermaye hareketleri hızlanmıştır. Bu ise işletmelere dünyanın değişik bölgelerinde daha kolay ticari faaliyet yapabilme olanağı sağlamaktadır. Böyle bir ortamda yerel ülke sınırları içerisinde faaliyet gösteren küçük işletmelerde etkilenmektedir. Çünkü daha önceleri yerel pazar içerisinde yerel müşterilere hitap eden bir küçük işletme, küreselleşme sürecindeki hızlanma ile birlikte doğrudan küresel alanda faaliyet gösteren çokuluslu işletmelerin rekabeti ile

karşı karşıya kalmıştır. Böyle bir rekabet ortamında bu tür işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri oldukça güçtür.

Dünyadaki ilk modern çokuluslu işletme 1950 yılında Alman işletmesi Uni ve İngiliz İşletmesi Lever Brothers tarafından gerçekleştirilmiştir. İki işletme birleşerek Unilever ismini almışlar ve 60 farklı ülkede faaliyet gösteren, 500 bayisi olan dünyanın en büyük işletmesi haline gelmişlerdir

Günümüzde ise, küreselleşme sürecine paralel olarak dünyada çokuluslu işletmelerin sayısı ve etkinliği büyük artış gösterdi. Bu tür işletmelerin dünyadaki toplam sayısı 37.000' e yükseldi. Çokuluslu işletmelerin dünyanın çeşitli ülkelerindeki şube veya temsilciliklerinin sayısı 450.000' e ulaşmıştır Bankalar ve mali kuruluşlar hariç, çokuluslu en büyük 100 işletmenin varlıkları 1,8 trilyon dolara, yıllık satışları ise 2,5 trilyon dolara ulaşmaktadır. 1996 yılında gerçekleşen bu satışlar, Çin, Hindistan, Güney Kore, Malezya, Singapur ve Filipinler' in gayri safi milli hasılları toplamını aşmaktaydı.

İktisadi globalizm, kapitalizmin yayılmacı politikasının son yıllarda hız kazanıp kabuk değiştirmesinden ibarettir. Globalizmin tarihi gelişimini sanayi devriminin teknolojik değişikliklerini takip eden ve I. Dünya Savaşına kadar olan dönemi I.Küreselleşme Dönemi ; 1970'den başlayıp günümüze uzanan dönemi de II. Küreselleşme Dönemi olarak inceledik.

Gerçekte Türkiye ne serbest piyasa ekonomisi ne de istikrar programlarıyla ilk kez 24 Ocak'ta tanışmıştır. Serbest piyasa ekonomisi uygulamaları 1920'lerin başına kadar gitmektedir. 24 Ocak 1980 kararları, 1958 ve 1970 kararlarının bir bileşkesi olduğu gibi, 1978 ve 1979 istikrar paketlerinden de çok farklı değildir.1980 öncesi istikrar paketleri temel bazı ortak özellikler taşımaktadır. İthalatı kısıtlayıcı fakat ihracatı arttırmayan devalüasyonlar, yurtiçi tasarruflarının teşvik edilmediği ve yabancı yatırımların gerçekleştirilemediği ve ödemeler dengesi ve borç krizi ile sonuçlanan özelliklere sahiptirler.1980 öncesi uygulamaya konan istikrar programlara benzetmekle birlikte ,1980 kararları daha kapsamlı, uzun dönemli, kalıcı ve ekonomide yapısal değişimi sağlamaya yönelik bir ekonomik gelişim programıdır.

1970-80 arasında Türkiye ekonomisindeki küreselleşmeyi, 24 Ocak 1980 paketiyle serbest pazar ekonomisine geçiş ile 1980-89 arasında iktisadi

politikada yaşanan dönüşümleri ve 1989' dan günümüze kadarki ekonomik gelişmeleri, Türkiye'de Küreselleşmenin Evreleri bölümünde ele almaya çalıştık.

Sonuç bölümünde; incelemenin tamamını özetleyerek, "Türkiye Ekonomisinde Küreselleşmenin Etkileri" konusuna ilişkin ulaştığımız sonuçları belirteceğiz. Çalışmada yer alan konuları bu şekilde açıkladıktan sonra, bu konuları incelemek üzere tamamen teorik çalışma yöntemini kullandığımızı belirtmek isterim. Bunun için de konu ile ilgili başta akademik eserler olmak üzere, süreli yayınlar ve İnternette yararlanđım.

I.BÖLÜM
KÜRESELLEŞMENİN DOĞUŞU
VE
GELİŞİM SÜRECİ

1.1.Küreselleşme Kavramı

Kavram olarak "küresel" (global) sözcüğünün kökeni 400 yıl öncesine gitse bile "küreselleşme" (globalization) oldukça yenidir. İlk olarak 1960'larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı 1980'lerde ise sık sık kullanılmaya başlanmıştır. 1990'lara gelindiğinde de, bilim adamlarının önemini kabul ettiği anahtar bir sözcük haline gelmiştir (16-s:18).

Küreselleşme sözcüğü son yıllarda dünyada yaşanan gelişmeleri tanımlamak için kullanılan bir sözcüktür. Bu gelişmelerin politik, ekonomik, kültürel, toplumsal ve teknolojik boyutları olduğu için de küreselleşmenin tanımı kişiden kişiye değişiyor. Kimilerine göre küreselleşme bir mit, çok uluslu şirketlerin kullandığı bir propaganda sloganı, kimilerine göre ise dünyanın çehresini değiştiren, ulusal sınırların önemini ortadan kaldıran bir süreçtir (6-s:18).

Küreselleşmenin gerçekten dikkate değer bir dili vardır. Her şeyden önce, Küreselleşme sözcüğü birçok bakımdan "kavram olmayan" bir sözcüktür. Denilebilir ki,1970'ten bu yana, ister enformasyon teknolojisinde ilerleme, ister hava taşımacılığındaki yaygınlaşma, ister döviz kurlarındaki spekülasyon, ister sınır ötesi sermaye akışlarında artış olsun, farklı görünen her şeyin sıradan bir katalogudur. Kültürün, kişisel pazarlamanın, küresel ısınmanın, genetik mühendisliğinin, çok uluslu şirket gücünün, yeni uluslararası iş bölümünün, emeğin uluslararası hareketliliğinin, ulus devletlerin azalan gücünün, post-modernizmin veya post fordizmin disneyleştirilmesidir. Ancak sorun sadece sözcüklerin dikkatsiz kullanımından ibaret de değildir. entellektüel açıdan, kavramın böylesine bulanık kullanımı, nedenle sonucu birbirinden ayırmaya, kim tarafından kime karşı, ne için ve hangi etkiyle ne yapıldığını anlamaya yönelik her türlü çabayı da bir sis perdesiyle örtmektedir (53-s:201).

Kavram olarak küreselleşme, hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yapar. Bugünkü anlamı ile küreselleşme terimi, anlamının çok uzağında kullanılsa bile, terimin kendisi "küresel bilincin bir parçası", "küresel" terimi çerçevesinde

toplanan terimlerin dikkate değer bir görünümü haline geldi. Küresel kelimesi, uzun bir süredir kullanımda olmasına rağmen, aslında küreselleşmeye gösterilen ilginin uzantısı olup çıkmıştır. Küresel sözcüğünün "dolaşımda bulunan ağız"daki anlamı üzerine odaklanan Oxford Dictionary of New Words bile küreseli yeni bir sözcük olarak tanımlar. (Sözlük, küresel bilinci de, bir kültürün diğer kültürleri genelde dünyanın toplumsalekonomik ve ekolojik sorunlarının değerlendirilmesinin bir parçası olarak anlaması olarak tanımlamaktadır) (59).

İngilizce'den dilimize "Küreselleşme" olarak çevrilen "Globalization" kavramı anlam olarak karşılığını bulmuş mudur? "Globe" kelimesi, bir şekli belirlemesinin ötesinde kendi içindeki bir bütünselliği de yansıtmaktadır. Bu bütünsellik bir süreç olarak da algılanabilir. Yani farklı boyutları bulunan ve bu boyutlar arasında karşılıklı etkileşimin var olduğu düzenli bir işleyiş. (Fakat "Küreselleşme" kavramı bu bütünsel işleyişi yansıtmaktan uzak anlam taşımaktadır). Meydan Lorraine'un tarifesine göre global "tümüyle ele alınmış olan" anlamındadır. Batı dillerinde de "Global" kelimesine yüklenen anlam budur. Bunun ötesinde bu kavram Fransızca'da "homojenlik" anlamını da içermektedir. Yani bu terim için hem "bütünsellik" hem de "homojenlik" olguları yüklenmiştir. Globalleşme ise bir süreçtir. Bu süreci ekoloji, kültür, ekonomi, politika ve sivil toplum alanlarındaki oluşumlar yan yana, fakat birbirlerine indirgenmeyen var oluşu içerir ve artık egemen ulusal devletlerin değil, uluslararası aktörlerin bu var oluşu yönlendirmeye başladığını ifade eder. Bir başka deyişle, globalleşme çok boyutlu bir uluslararası sürecin adıdır. Küreselleşme bir trend değil, uluslararası bir sistemdir. Soğuk savaştan sonra ortaya çıkan bir sistemdir. Soğuk savaşın sembolleri bölünme ve Berlin duvarı, küreselleşmenin sembolleri ise entegrasyon ve İnternet'tir (59). Böylesi bir soy kütüğü kavramın kaynakları ve doğuşu bağlamında elbette çok şey anlatacağıdır ama iş, kanunun temel kavramlarını tanımlama noktasına gelince; her şeyin başında bulunduğu gerçeği ile karşılaşılabilecektir (17-s:35).

Günümüzde küreselleşme konusunda çok geniş bir literatür oluşmuştur: Ancak sosyal bilimlerin birçok alanında görüldüğü şekilde, küreselleşmeye ilişkin birbirinden tümüyle farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifade ile küreselleşme konusunda gerek teorisyenler,

gerekse uygulamacılar arasında uzlaşmadan bahsetmek mümkün değildir. Olayın boyutu çok yönlü olduğu için, her kişi veya taraf konuyu çoğunlukla kendi perspektifinden görebildiği ölçüde algılayabilmektedir (16-s:18).

Küreselleşmenin basitten karmaşığa, çok boyutludan tek boyutluya kesinden belirsiz bir çok tanımı bulunmaktadır. Bu bölümde amaç, kavramı açıklığa kavuşturmak ve daha sonra küreselleşmenin gelişim sürecini ve biçimini sergilemektir (26-s:34). Küreselleşme kavramının daha iyi benimsenmesi için değişik birkaç tanımı burada vermekte fayda vardır (26-s:35).

Dar manasıyla, sermaye hareketlerinin dünyanın tümüne yayılması etkisi olarak ifadelendirilebilecek olan küreselleşmenin özellikle teknolojik gelişmelerin paralelinde dünyayı bir finans piyasasına çevirdiği görülmektedir. BM İnsani Kalkınma Raporu (HDR)' ye göre her gün 1.5 trilyon dolardan fazla para el değiştirmektedir. Fakat tüm bunlara rağmen küreselleşmeyi sadece finans piyasalarının etkinliğinin artması şeklinde yorumlamak sığ bir bakış açısına sahip olmak demektir. Çünkü küreselleşme ekonomik olduğu kadar siyasal, teknolojik ve kültürel bir olgudur (15).

Geniş anlamda küreselleşme ülkelerarası siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslararası ilişkilerin yoğunlaşması gibi görünüşte birbirinden farklı fakat birbirleriyle bağlantılı olan konuları içine almaktadır. Diğer bir ifadeyle küreselleşme, ülkelerin sahip oldukları maddi ve manevi değerlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması, farklılıkların bir bütünlük ve uyum içinde ortadan kalkmasıdır. Söz konusu değerler ekonomik nitelikte olabileceği gibi siyasi, sosyal ve kültürel nitelikte, piyasaların birbirleriyle ilişkileri, benimsenecek politik sistem, demokrasi, insan kaynakları, din, çevre bilinci gibi düşüncelerin evrensel hale gelmesi de bu çerçevede değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, küreselleşme, dünyada siyaset, ekonomi, kültür, hukuk insan kaynakları, eğitim, sağlık, çevre vs. gibi alanlarda meydana gelmektedir (2-s:135).

Bir diğer tanıma göre küreselleşme ya da küresel ekonomi, dünya piyasalarında ulusal sınırlardan, ulusal politiklardan ve yurt içi ekonomik

kısıtlamalardan bağımsız olarak çalışan uluslararası firma ve finansal kurumlarca ağırlıklandırılmış bir ekonomidir. Bir diğerine göre küreselleşme, kısmen yeni teknolojilerin hızlı ve yaygın yayılmasından kaynaklanan büyüyen ekonomik bağımlılığın bir sürecidir(48-s:168). Küreselleşme ülke ekonomilerinin dünya ekonomisi ile entegrasyonu; diğer bir ifadeyle dünyanın tek bir pazarla bütünleşmesi olarak tanımlanabilir. Küreselleşmenin ön aşaması, bir bölge içerisinde yer alan komşu ülkelerin kendi aralarında Ortak Pazar oluşturmalarının, ekonomik sorunlara ortak çözümler aramalarını ifade eden bölgesel entegrasyonlardır (48-s:169).

Küreselleşme, son on beş yıldır küçülen ve giderek bireysel ve toplumsal yönleriyle birbirine benzeşen ve bütünleşme içine giren böyle bir dünyada tüm ülkeler arasında mal, hizmet ve sermaye piyasaları yönünden artan ekonomik entegrasyonu ve tüketim alışkanlıklarındaki benzeşmeyi ifade etmek için sıkça kullanılan bir kavramdır (6-s:19).

BM Küresel Yönetim komisyonu, küreselleşmeyi ulus ötesi (çok uluslu) şirketler gibi yeni aktörlerin güçlenmesi, iletişim ve bileşimdeki hızlı değişim ve OECD üyesi ülkelerdeki "serbestleşme" girişimleri olarak tanımlıyor. Üretimin mekansal olarak yaygınlaşması, finansal piyasaların entegrasyonu, benzer tüketim ürünlerinin ve alışveriş merkezlerinin küresel olarak tek tipliliği küreselleşmenin ekonomik boyutu olarak gözlerimizin önünde. Ulusal ekonomilerin birbirine eklenmelerinden farklı olarak küresel bir ekonominin varlığı hissediliyor (26-s:35). IMF(2002), "World Economics Outlook" adlı raporunda küreselleşmeyi basitçe "ticaret ve finansman entegrasyonu" olarak tanımlamayı yeğlemiştir. Dünya Bankası "Küreselleşme, Büyüme ve Yoksulluk" adlı raporunda (2002), "Küreselleşme Sürecini" dünyadaki ekonomilerin ve toplumların sürecinden bütünleşmesi olarak tanımlamıştır (26-s:36).

DPT'nin, bir çalışmasında küreselleşmenin, ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayırımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içerdiği, bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler

çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına geldiği ifade edilmiştir (30-s:215).Bu tanımları arttırmak mümkündür. Ancak her küreselleşme yaklaşımının tartışmaya açık birçok yönleri söz konusudur (57-s:303).

Görülüyor ki, ciddi bir tanımlama sorunu söz konusudur. Şöyle de söylenebilir: Yirminci yüzyılın son çeyreğine belirgin bir biçimde damgasını vuran küreselleşme süreci, birbirinden son derece farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Ancak bundan önce şu tespitin yapılması yararlı olacaktır: Hangi perspektiften tanımlanıyor olursa olsun, küreselleşme kendisine, günümüzde egemen olan iktisadi, siyasi ve kültürel dinamikleri açıklama yeteneği atfedilmiş kavramlardan en önemlisi durumundadır (12-s:81).

Toplumsal yaşamın bütün alanları ile yakın ilişkileri ve karşılıklı etkileşim içinde olmasıyla birlikte, küreselleşme esas olarak ekonomik süreçlerle ilgili bir olgudur. Yukarıdaki tanımlamaların ışığında küreselleşme; toplumsal, ekonomik ilişkilerin, ulusal devletin tanımlanan sınırlarının dışına çıkarak dünya genişlemesi, ülkeler ve toplulukları birbirine bağlayan bağların sıkılaşması ve böylece giderek artan ölçüde bir bütünleşme sürecini ifade etmek üzere kullanılmıştır(9).

.Ekonomide, liberalizasyon süreçlerinin hız kazanması ve yayılması ile birlikte ekonomik küreselleşme kavramı ortaya çıkmıştır. Ulusal ekonomilerin piyasalaşma sürecini tamamlaması, uluslararası piyasalarda bir gelişme dönemine girilmesine neden olmuştur. Uluslararası hammadde ve mamul mal piyasalarının kurum ve kuruluşlarının oluşturulması liberalleşme sürecini hızlandırmış, uluslararası mal piyasalarını küresel boyutlara taşımıştır. Liberalleşme taraftarları, küresel pazarlardan devlet müdahalelerinin ortadan kaldırıldığı ve yeni enformasyon tabanlı teknolojik devrimin yararları tüm dünyada serbestçe dolaşmaya başladığı zaman, bunu yüksek büyüme, artan verimlilik ve azalan işsizliğin izleyeceğini iddia etmişlerdir. Mali liberalizasyon, düşük faiz hadleri ve daha yüksek küresel yatırımlara yol açmıştır. Bu nedenle para ve sermaye, sermaye ve bilgi zengini İleri ülkelerden fırsat zenginliği daha yoksul ülkelere akacak, bu ülkeler arasındaki eşitsizlik ortadan kalkacak ve ekonomik küreselleşme gerçekleşecektir (9).

Ekonomik globalleşme, genel anlamda ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle ekonomik globalleşme, ülkeler arasında mal, sermaye vermek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yaygınlaşması ve ülkelerin birbirlerine yakınlaşması demektir. Ekonomik globalleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır-ötesi işlemler çeşitlenerek almakta ve teknoloji dünya çapında daha hızlı bir biçimde yayılmaktadır. Bu süreçte global firmalar önemli bir fonksiyon üstlenmekte ve bu firmalar vasıtasıyla teknoloji gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmaktadır. Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler, GATT, WTO ve IMF gibi uluslararası kuruluşların çabasıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri ülkenin hızlı ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları, uluslararası firmaların sınır-ötesi satış yapma ve maliyet düşürmek amacıyla daha ucuza sağlamak gibi faktörler ekonomik gelişmeye ortam hazırlamıştır. Mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin, yani emek, sermaye ve teknolojinin uluslararası alanda mobilitesi sonucu mal ve hizmet piyasalarının entegrasyonu globalleşme ile sonuçlanmıştır (3).

Ekonomik anlamda küreselleşmenin şu üç boyutu dikkat çekicidir: Ticari küreselleşme, mali küreselleşme ve üretimin küreselleşmesi (46-s:185).

Ticaret alanında küreselleşme, ülkeler arasında mal ve hizmet akımları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması veya azaltılması sürecini kapsar (47-s:142). Ticari küreselleşme veya küresel ticaret diğerlerinden daha eski bir gelişmedir. Bu gelişme, 1947'de kurulan GATT çerçevesinde gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılarak uluslararası ticaretin evrensel boyutlarda serbestleştirilmesi çalışmaları ile başlatılmıştır. Küresel ticaretin gelişmesinde GATT çerçevesindeki uluslararası düzenlemeler, iletişim ve haberleşme başta olmak üzere teknolojik gelişmelerin de önemli etkileri vardır. Bu sayede taşıma maliyetleri düşmüş uluslararası pazar gelişmeleri daha kolay izlenir bir duruma gelmiştir (46-s:189).

Küreselleşmenin asıl yönü kanımızca mali küreselleşmeyle ilgilidir (47-s:142). Mali küreselleşme, ülkelerin kısa ve uzun vadeli sermaye akımlarıyla ilgili olarak uygulanmakta oldukları engellemeleri ve kısıtlamaları kaldırıp yurtiçi piyasaların dünya piyasaları ile bütünleşmelerinin bir sonucudur. Bu gelişmeler dolayısıyla sermayenin uluslararası alanda dolaşımında büyük artışlar olmuş ve dünya tek bir mali piyasa durumuna düşmüştür. Mali küreselleşme olayı 1980 sonrası döneme aittir ve küreselleşme kavramı da özellikle mali liberalleşme ile birlikte yaygınlık kazanmıştır (46-s:189).

Küreselleşme tartışmalarında sermaye hareketleri merkezi rol oynar. Günümüzde gelişmiş ülkelerde kurumsal yatırımcıların yönettiği fonlarda büyük artışlar olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler de fonların dünya ölçeğinde kolayca hareket etmesine olanak sağladı. Gelişmekte olan ülkelere yönelik fon akımlarının ise resmi kanallardan çok özel yatırımlar alanına kaymış olması dikkat çekici bir gelişmedir. Ayrıca geçmişteki durumun tersine, bugünkü uluslararası sermaye akımlarının ödemeler bilançosunun cari işlevler bölümü ile bağlantısı zayıflamış hatta tamamen kaybolmuştur. Aşamalarına bakıldığında mali alandaki liberalleşmenin ilk olarak dolaysız sermaye yatırımları alanında ortaya çıktığı görülür. Çoğu ülkeler sürdürülebilir büyüme gibi amaçlarla öncelikle dolaysız yabancı sermaye girişlerini özendirici mali politikalar izlemişlerdir. Bu gelişmeyi uluslararası piyasalardaki tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlere yapılan portfolyo sermayesi yatırımlarının liberalleştirilmesi izlemiştir. Bu sürece son olarak "Sıcak Para" fonları da denilen kısa süreli sermaye akımları katılmıştır (47-s:142).

Ekonomik küreselleşmenin üçüncü boyutu üretimin küreselleşmesidir. Bu da şirketlerin sınır ötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi iştirak, fason imalat anlaşmaları ve başka yöntemlerle mal ve hizmet üretim faaliyetlerini kendi ülkeleri dışında yaymalarıdır (46-s:186). Üretim alanı olarak bütün dünyayı hedefleyen bu firmalar, üretim faaliyetlerini hammadde maliyeti, ara malı maliyeti, işgücü maliyeti ve dışsal maliyetler açısından daha cazip görüldükleri ülkelere kaydırmaktadırlar. Bu yönelişte özellikle iş gücü maliyetinin düşüklüğü ve dışsal maliyetler önemli rol oynamaktadır. Global firmalar, ücret artışlarının işgücü verimliliğini aştığı

ülkeleri hemen terk etmekte ve düşük maliyeti sağlayacak ülkelere ya da bölgelere yönelmektedirler. Ayrıca, bu firmalar kendilerini çevre koruma maliyetlerinin etkisinden kurtarmak ve böylece rekabet avantajı sağlamak amacıyla faaliyetlerini çevre koruma mevzuatları göreceğ gevşek olan ülkelere kaydırmaktadırlar (3).

Küreselleşme olgusunun gelişimini belirleyen faktörler arasında, temel faktör olarak özellikle kâr maksimizasyonu noktasında tüm dünyayı bir pazar ve hammadde kaynağı olarak görmek isteyen ve bunu sağlamayı hedefleyen girişim kabiliyetinin ve bu girişim kabiliyeti içerisinde özellikle çok uluslu şirket girişimciliğinin rol ve etkinliğini teslim etmek gerekir

(14-s:15). Çokuluslu şirketlerin gelişimi ile zaman içerisinde ulusal ölçek hesaplamaları yerini yeni uluslararası ölçek hesaplamalarına bırakmıştır. Çokuluslu şirketlerin gelişim sürecinde, sadece gelişmiş ülkelere bir yayılım ile karşılaşılmamış, aynı zamanda gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğrudan bir yabancı sermaye girişi ve bu yabancı sermayenin de çokuluslu karakteri yüksek düzeyde olmuştur (14-s:19).

Gerçekten çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisi içindeki payı hali hazırda gelişmeleri çok "parlak" olarak nitelenen birçok ulusu geride bırakacak bir büyüklüğe ulaşmıştır. Görülebilir bir gelecekte yabancı şirket yatırımlarının devam edeceği ve üretimin çokuluslu hale dönüşmesinin dünya ekonomisinin yapısal bir karakteri haline geleceği belirtilmektedir (22-s:34).

Tarihsel olarak bu göstergelere eşlik eden bir diğer gelişme, teknolojiye yaşanmış ve yaşanmaktadır. Gerçekten dünya ekonomisinin küreselleşme sürecinde teknolojik gelişmeler etkileşimin ve değişimin derecesini ve yaygınlığını hızla arttırmaktadır. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak özellikle iletişim ve ulaşım maliyetlerinin süratle azalması, bilgiyi özgürleştirerek paylaşımını kolaylaştırırken küreselleşme sürecinin etkilerini farklılaştırmakta ve büyütmektedir. Örneğin, ilk ticari uydu 1969 yılında uzaya fırlatılırken, bugün dünyanın değişik bölgelerine bilgi taşıyarak hizmet veren 200'den fazla uydu bulunmaktadır. Yine 1950'lerin sonlarına kadar Atlantik'i ve Pasifik' i tamamen geçen tek bir iletişim kablosu bulunmazken, bugün kabloların sayısı bir milyonu aşmaktadır (44-s:35).

Küreselleşme kavramı ekonomik alanda küresel sermaye olgusu ile birlikte ele alınmakta ve sermayeye ilişkin olarak ulus temelinde geliştirilen tanımlar, yerini küresel sermaye anlayışına bırakmaktadır. Küresel sermaye ve buna bağlı olarak kapitalizmin yayılmasına ilişkin tanımlamalar yeni olmamakla birlikte, küreselleşmenin ekonomik alandaki yansımaları neoliberalist politikalar ve buna bağlı olarak gelişen serbest pazar anlayışıyla şekillenmektedir. İzlenen bu politikalar çerçevesinde kapitalist küresel sermayenin yayılmasına ilişkin bir tanımlama yerine, bu sürecin derinleşmesine ilişkin bir eğilimin var olduğu kabul edilebilir. Kapitalizmin genişleme aşaması ticaret ve üretime yönelik yatırım aşamalarındaki yayılma ile karakterize edilmektedir. Bu dönemde çokuluslu şirketler yayılmayı kolaylaştırıcı aktörler olarak işlev görmüştür. Günümüzde yaşanan aşama ise kapitalist bütünleşmenin genişlemesi değil, derinleşmesi olarak değerlendirilebilir. Sermaye, kolonyal dönemde ve izleyen dönemlerde olduğu gibi, kendi ulusal sınırlarının dışına çıkmak istediğinde ekonomi dışı araçlara ihtiyaç duymaktan önemli oranda kurtulmuştur. Yaşanan değişimleri dönüşümlerle sermaye dünyanın her yerinde, sadece sanayi ve ticaret sermayesi formlarında değil "spekülatif sermaye" formunda da yatırım yapabilme, ülkeler arasında hareket edebilme olanaklarına, eskisinden daha fazla sahip olmaktadır. üretim yapılarının dağılarak ademi merkezileşmesi ve kitlesel üretimin yerini esnek uzmanlaşmanın alması, yine ekonomik ölçekte gözlenen değişimlerdir (63-s:130).

Özetlemek gerekirse, bütün bu gelişmelerin sonucu olarak iktisadi faaliyetlerin uluslararası ölçekte genişlemesinin, adına küreselleşme denen sermayenin küreselleşme sürecinin derinlik kazanmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz (12-s:84).

Elbette ki küreselleşmenin ekonomik boyutunun öncelik kazanması tesadüfi değildir. Kârın maksimizasyonu için hareket eden sermaye ve tamamlayıcısı olan girişimci, 1980'lerden itibaren sadece üretim ve kârı değil aynı zamanda pazarı da dünya ölçeğine çıkarmıştır. Bu sayede dışa açılma ve liberalleşme hareketleri politik küreselleşmenin önüne geçmiştir. Ekonomik küreselleşme bu doğrultuda dünya ekonomisinde işbirliklerini doğurarak politik küreselleşmenin önünü açmıştır.

Ayrıca iki kutuplu dünya sisteminin ekonomik baskı sonucunda sona ermesi, küreselleşmenin ekonomi dışındaki boyutlarının ortaya çıkması için zemin hazırlamıştır. 1989 öncesi iki kutuplu sistemde küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik boyutları var olmakla birlikte, SSCB'nin çöküşüyle bu boyutların etki sahası hızla genişlemiş, dahası küreselleşmenin yeni boyutları olan coğrafik, etnik, ideolojik ve teknolojik sorun ve fırsatlar ortaya çıkmıştır (21-s:19).

1.2. Küreselleşmenin Gelişimi

Küreselleşme ile ilgili teorik tartışmalarda en çok üzerinde durulan konulardan birisi küreselleşmenin ne zaman başlamış olduğudur. Tartışmalar üç olasılık üzerinde yoğunlaşmaktadır (24-s:233).

1-Küreselleşme tarihin başlangıcından beri varolan bir süreçtir. Ancak son yıllarda hızında ani bir artış gerçekleşmiştir.

2-Küreselleşme, modernleşme ve kapitalizmin gelişmesi ile yaşıttır. Son yıllarda hızında artış yaşanmaktadır.

3-Küreselleşme sanayi ötesi toplum, modern ötesi toplumun ve kapitalist düzenin çözülmesi ile ilgili olarak son yıllarda ortaya çıkan yeni bir olgudur.

Her ne kadar 1980'li yıllardan sonra küreselleşme kavramı bütün dünyada yoğun bir şekilde ele alınsa da olayın ortaya çıkışı çok daha eskilere dayanmaktadır. Hatta R. Robertson'un yaptığı bir analize göre küreselleşme olgusu 15. Yüzyıla kadar gitmekte ve 1400-1750 oluşum safhası, 1750-1875 başlangıç safhası, 1875 - 1925 Take off safhası, 1925 - 1969 sömürgecilik safhası ve 1969 - 1992 belirsizlik safhası olmak üzere 5 ayrı safhaya ayrılmıştır. Ancak Robertson'un yaptığı bu değerlendirme, daha ziyade siyasal faktörler ele alınarak yapılmıştır (29-s:207).

Küreselleşme olayı 21. yüzyıla girerken dünya ekonomisine yön veren önemli bir olgudur. Küreselleşmeyi "Global kapitalizm"den ayrı bir olay olarak ele almakta mümkün değildir. Türk kökenli ekonomist Dani Rodrik (Harvard üniversitesi, Uluslararası siyasi ekonomi) Has Globalization Gone Too For? (1997) isimli kitabında da belirtmiş olduğu gibi Dünya üretimi ve ticareti sağlıklı bir şekilde büyümektedir. Rodrik'e

göre çözüm, korumacılık değildir. Doğru çözüm liberalleşme ve dışa açılma stratejisini, bundan en çok zarar gören sosyal grupları sosyal güvenlik önlemleriyle destekleyecek ve yine beceriler kazanması için yeniden eğiterek bir iç stratejiyi tamamlamaktır. Ülkeler, uluslararası rekabeti, sosyal güvenlik reformlarını ihmal etmek için bir bahane olarak kullanmaktan kaçınmalıdırlar. Şüphesiz burada uluslararası rekabet ön plana çıkmaktadır. Küreselleşmede artık esas olan ulusların rekabet üstünlüğüdür (30-s:220).

Globalizasyon ya da yeni dünya düzeni gibi kavramlarla ifade edilen küreselleşme öyküsünü kapitalist sistemin hem doğal düzeninden hem de siyasi ve ekonomik doğasından almaktadır. Rekabete dayalı batı toplumlarında küreselleşme, üretim, birikim ve bölüşüm ilişkileri açısından sanayileşme sürecinin doğal bir sonucudur. Rekabetçi toplumlarda, yatırımcı, tasarrufçu ve tüketiciden oluşan karar birimleri ile politika yapıcıları ve yöneticileri, piyasa ekonomisinin kâr - zarar motivasyonu ile uyum içinde, siyasi ve ekonomik davranışlar geliştirmektedir. Kapitalist sanayileşme paradigmasına göre ödüllendirme ve cezalandırma mekanizmaları (reward and punishment) piyasaların disiplin altına alınması, uluslararası pazarların oluşması ve ekonominin dışa açılarak uluslararası pazarlara entegre olması rekabete dayalı ekonomiyi küreselleştirmiştir. Dünya ekonomi tarihinde, küreselleşme öyküsü deterministik bir tarihsel şemayla yazılmamıştır. Küreselleşme toplumsal bir mühendislik harikası değildir; küreselleşmenin tarihi yoktur, doğası vardır ve sanayi devriminin evladıdır. Bir anlamda küreselleşme kısa bir geçmişe ve uzun bir tarih sürecine sahiptir (41-s:411/412).

Küreselleşme, kapitalizm ve liberalizmden ayrı kavranılamaz. Çünkü "Liberalizm ideolojisi" 19. yüzyılın ortasından bu yana küresel jeokültürdür. Böylelikle küreselleşmenin yani varolan kapitalist düzenin küreselleşmesinin yeni bir olgu olmadığı açıktır. Küreselleşme yüzyıllardır kapitalist sistemin en temel özelliklerinden biri olduğu halde yeni keşfedilmektedir. Küreselleşme çağımızın bir fenomeni, yeni bir gerçeklik değildir; beş yüzyıl önce Amerika'nın keşfi ile başlayıp Aydınlanma Çağı'nın evrenselliğinde devam eden bir süreçtir. Küreselleşmenin kapitalizmin doğuşu ile yani 16. Yüzyıldan bu yana egemen olduğu

söylenbilir (40-s.15/16). Olayın, iktisadi boyutu ön plana alınırsa ve daha belirgin bir ayrıma gidilirse, dünya kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihi, iki ayrı uzun salınım altında, iki adet küreselleşme evresinin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu evrelerden birincisinin 18. Yüzyıl sanayi devriminin teknolojik gelişmelerini takiben kabaca 1870-1914 arasında dünya mal ve finans piyasalarında hükmünü sürdürdüğünü görmekteyiz. Belki bugünkü gibi küreselleşme kavramı içinde ele alınmadı. Ancak mevcut durumundan çok daha etkili sonuçlar doğuran bu süreç, ticaretin küreselleşmesini içeren uluslararası rekabetin ön plana çıktığı bir dönemdir (29-s:208).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve ulusal devletlerin görece bağımsız kalkınma ve ticaret politikalarıyla şekillenen 1914 - 1960 ara döneminden sonra dünya ölçeğinde yeni bir küreselleşme dönemine girildiği görülmektedir. Kabaca 1970'li yıllardan günümüze değin uzatacağımız ekonomik gelişmeler yani daha ziyade sermayenin globalleşmesidir(60-s:14). Bu küreselleşme anlayışı, sermayenin kârlılığını tek başına gösterge olarak kabul etmiş bunun için kural tanımayan serbest pazar ekonomisi çerçevesinde her türlü değişim, temel prensip olarak benimsenmiştir. Bu evre, küreselleşmenin ekonomik boyutunu oluşturmuştur (28-s:379).

1.2.1. Birinci Küreselleşme Dönemi

Küreselleşmeyi ülkeler arasındaki büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımlarının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi diye tanımlarsak, bu tarz bir işleyiş, uluslararası ticari faaliyetlerin tarihi bakımından yeni değildir (54-s:21). Yüzyılın ikinci yarısında sanayileşme sürecinin başlamasıyla birlikte küreselleşme sürecinin hızlanmasına rağmen, başlangıcını daha öncelere, dayandırmak mümkündür. Başlangıçta küreselleşme süreci, belli coğrafik mekânlar içinde çıkmış ve gelişmiştir. Uluslararası ticaretin ve yatırımların gelişmesi, ulusal ekonomiler arasındaki ilişkiyi arttırmıştır. Bu ilişkilere giderek yeni ülkeler ve ekonomik aktörler katılmaktadır. Özellikle 1450-1640 yılları arasında

dünya ticaretindeki hızlı artışla birlikte küreselleşme eğilimleri hız kazanmaya başlamıştır (57-s:303).

Merkantilist dönemde, dış ticaret daha doğrusu ihracat, sermaye birikimi açısından çok gerekli bir etkinlik olarak görülmekle birlikte, ithalat da neredeyse o oranda sakıncalı bulunurdu. Her çareye başvurarak sermaye birikimi sağlamak üzere sömürgeler edinmenin, ihracat için yeni dış pazarlar aramanın savunulduğu, buna karşılık iç pazarın yabancı mallara karşı sıkı sıkıya korunduğu bir dönem söz konusuydu, Mutlak bir otarşi değil ama kapalılık ağır basıyordu (25-s:21). Ancak bu dönemde içinde ticaret ortaklıkları tek bir model olarak kalmıştır. Bir taraftan daha çok kısa mesafeli, temel ihtiyaçlara yönelik ve ortaçağ şehir pazarlarında görülen yerel ticaret varken, diğer taraftan çok az düzeyde lüks ve kıt malların mesafeli ticareti yapılmıştır. Ancak 15. yüzyılın sonlarında ve 16. yüzyılın başlarında Avrupa'da denize kıyısı olan bazı ülkelerin gelişmesine bağlı olarak ticaret çarpıcı bir şekilde artmıştır. 17. yüzyılın ortalarına doğru Kuzeydoğu Avrupa ekonomileri lider konumunda iken birkaç yüzyıllık bir dönem içinde dünya ticaret sistemi; merkez, yarı çevre ve çevre şeklinde üçlü bir ayırımı gitmiştir. Sonuçta sanayileşme hızlı bir şekilde başlamış ve yayılmıştır (25-s:58).

15-18.yüzyıllar arasında Batı Avrupa ülkelerinin iktisat politikasına yön veren Merkantilist görüşler 17. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş değişmeye, ticari kapitalizmden sınai kapitalizme geçiş aşamasını yansıtmaya başlıyordu. Bir kere, 18. yüzyıl içinde devam eden fiyat artışları gelir bölüşümünü "kâr" olarak gelirden payalan kapitalist sınıf lehine değiştirmişti, bu sınıfın tasarruf gücü büyük ölçüde artmıştı. İkincisi teknik buluşlar, insan gücünün makine ile ikame edilmesini ve ev sanayinden fabrika sanayine geçişi hazırlamıştır. Üçüncüsü, yatırımların karlılığını sağlayacak geniş bir piyasa, gerek ülke içinde gerek denizaşırı ülkelerde sağlanmıştı. Dördüncüsü, üretim girdileri piyasası oluşuyor, üretim faktörleri serbestçe piyasadan satın alınabiliyordu. Feodal sistemin yıkılması ve tarımın ticarileşmesi toprağı, emek hizmetini ve hammaddeleri serbestçe piyasadan satın alınabilir duruma getirmiştir (32-s:59).

Bütün bu gelişmelerin temeli, sanayi devrimi olarak adlandırılan, sayısız bilimsel teknolojik buluş ve gelişmelerdir. Teknolojik buluş ve

gelişmeler ile üretim ilişkilerinde ortaya çıkan değişimler, karşılıklı olarak birbirlerini etkilemiş ve gelişimi hızlandırmıştır (42-s:59).

Küreselleşme sürecinin evrelerinden birincisi 18.yüzyıl sanayi devrimi teknolojik gelişmelerle başladığı 1870-1914 arası dönemdir. Bu dönem Rönesans ve Reform hareketleri ile şekillenen bilim, sanat ve teknolojik alanlarda ortaya çıkan hızlı değişim ve gelişim sürecinin sonunda oluşan evreyi anlatır. 1870-1914 yılları arasında dokuma tezgahları ile başlayan teknolojik gelişme, demiryolları ve buhar gücünün kullanımı ile devam etmiştir. Bu ilk küreselleşme dalgasının temel özelliği, para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının norm kabul edilmiş olmasıdır. Bu dönem; teknolojik değişim ve sanayileşme sürecine bağlı olarak hızla iktisadi artığın yaratıldığı ve iktisadi büyüme süreçlerinin görüldüğü bir dönem olmuştur. Hızlı bir şekilde yaşanan bu sanayileşme evresi aynı zamanda bu evreyi yakalayamayan, sanayileşemeyen "üçüncü dünya" ülkelerinin oluştuğu bir dönemi de anlatmaktadır(28-s:378).

Nasıl ticari kapitalizm merkantilizmi, Fransa'da tarımın kapitalistleşmesi yolunda gelişmeler fizyokrasiyi doğurmuşsa, İngiltere'de Sanayi Devrimi de Klasik İktisat Okulu'nu doğurmuştu. Ne var ki fizyokrasi her bakımdan merkantilizmin karşıtı olduğu halde, Klasik Okul birçok bakımdan fizyokrasi'nin devamı niteliğindedir. Her ikisinde de laisses faire ve serbest dış ticaret ilkesi egemendi. Sanayi devrimi ile üretim ilişkilerinde yaşanan dönüşüm, merkantilizmden kalma sınırlamalarla uyuşmamakta, bireyciliği ve iktisadi özgürlüğü gerektirmektedir (28-s.379). 1775 - 1850 yıllarında en parlak devri yaşanan bu liberal (açık) ekonomi dönemi zaten büyük sanayi aşamasına sıçramış olan kapitalizmin artık kozasından çıkıp kelebek gibi uçtuğu bir dönem oldu (25-s:59).

Ancak, daha somut olarak küreselleşme sürecini incelersek, Adam Smith tarafından 18. yüzyılın sonlarında ortaya konulan, ticaret ve emeğin sınır ötesi hareketiyle ülkeler arasındaki ilişkilerin - bağlantıların artarak, dünya genelinde uluslararası bir topluluk oluşacağı düşüncesi küreselleşme fikrinin temelidir. O dönemde İngiltere'nin dünya ekonomi politikindeki rolü düşünüldüğünde, böyle bir uluslararası topluluğun en çok İngiltere'nin çıkarına olacağı kolaylıkla anlaşılabilir (10-s:53). Dünyanın hiçbir ülkesi Sanayi Devrimi'nin başında İngiltere'nin sahip olduğu

koşullara, bir daha sahip olamamıştı. (ilk sanayileşen rakipsiz bir sanayi ülkesi olması, büyük bir sermaye stoğuna sahip olması, sömürgecilikte geniş dış pazarlar elde etmesi) o dönemde dünya pazarlarına öncelik vermenin dünya çapında serbest ticaretin şampiyonu; bundan en çok çıkarı olan İngiltere idi (25-s:22).

Aynı dönemde, 1870-1914 arasındaki uluslararası ticaretin gelişmişliğine bakıldığında zamanın sanayileşmiş ülkeleri yani bugünün gelişmiş ekonomileri olan Avrupa, Amerika ve Japonya'nın o yılların ticaret hacimlerine yeni yeni ulaştıkları gözlenmektedir (5-s:4). Ayrıca bu dönem sadece malların değil, aynı zamanda sermayenin de serbest dolaşım açısından gerçekten "açık" bir uygulamanın ağır bastığı bir dönem oldu (25-s:23). Çünkü dış ticarete, göçte ve serbest sermaye akımlarında küreselleşme kuraldır. Kuralları zengin ülkeler belirlerdi. Bu ülkeler verdikleri borçları tahsil ediyorlardı. Koloniler oluşturdukça ve serbest dış ticaretin yararlarını elde ettikçe dünya ekonomisini açık tutmak çıkarlarıydı (52-s:18).

Uluslararası ticaret binlerce yıldan beri sürdürüldüğü halde, ancak 19.yüzyıl sonlarındaki yeni taşımacılık ve iletişim araçları küresel bir ekonomi yaratmak üzere dünyanın her tarafını birbirine bağlamaya başlamıştır. 19.yüzyılın ikinci yarısında dünyada gerçek anlamda bütünleşmiş bir ticaret sistemi mevcuttur (43-s:34). 1860'larda denizaltı telgraf kablolarının döşenmesiyle kıtaların birbirine bağlanmaları, Amerika ile İngiltere'nin anında iletişim kurarak, günlük ticareti ve fiyatı belirlemelerini mümkün hale getirdi. Bu büyük yenilik ki; çağın elektronik ticaretinden çok daha büyük bir yenilik olarak nitelendirilmektedir. Uluslararası para akışını hızlandırmıştır (6-s:5).

Ekonomik küreselleşmedeki iki gelişme 19.yüzyıl sonlarında hızlanmıştır. Bunlardan birisi, bir ülkeden diğerine olan sermaye akışıdır. İlk başlarda uluslararası yatırımları yabancı şirketlerdeki azınlık grupları (holdingleri) temsil, eden tahvil ve hisse senetlerinin paylarıyla sınırlıydı ki bunlara portfolyo sahipliği denilmektedir. Bunu hemen arkadan uluslararası yabancı yatırımlar yani yabancı sermaye izlemiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) olarak bilinen (Foreign Direct Investment) olarak da adlandırılan "yabancı sermaye", yabancı sahipleri tarafından işletilen

tümüyle yabancılara ait fabrikalara yabancılar tarafından yapılan yatırımları ifade etmektedir (43-s:35). Gelişmelerin ikincisi, belirli bazı primer ürünler, gıda maddeleri ve madenler için bir dünya pazarının ortaya çıkmasıdır. Taşımacılık ve iletişimdeki gelişmeler, içinde üreticilerin rekabet edebileceği bir pazar bölgesini biçimlendirecek alanları genişletmek olanağını sağlamıştı. Bu da fiyatların daha geniş alanlarda eşit hale getirilmesi demektir. 1901 'de ilk küresel pazar olan Uluslararası Buğday Pazarı'nın oluşturulmasıyla ticari buğday üreticileri için dünya açıkça artık "tek bir yer" haline geliyordu. Bu dönemde dış ticarete, göçte ve serbest sermaye akımlarında küreselleşme kuraldı. Kuralları zengin ülkeler belirlerdi. Bu ülkeler verdikleri borçları tahsil ediyorlardı.koloniler oluşturdukça ve serbest alış ticaretin yararlarını elde ettikçe dünya ekonomisini açık tutmak çıkarlarıydı.(43-s:36).

1914 yılına kadar süren bu genişleme evresi 1.Dünya Savaşı ile kesintiye uğrarken ekonomik hakimiyeti ellerinde tutan güçler 2000'li yıllardan farklı değildi. O dönemin askeri ve ekonomik büyük güçleri olan Avusturya - Macaristan, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Japonya, Rusya ve ABD'den oluşan sekizli grubun yerine bugün ufak değişikliklerle G-7 bulunmaktadır (5-s:5). 19. Yüzyılda dünya ticaretinin coğrafi ortakları değişmiştir. İngiltere bunlardan biri olmuş ve merkez konumuna gelmiştir. İngiltere, dünyaya daha çok sanayi mallarını ihraç ederken, diğer ülkelerden ve özellikle de kolonilerden hammadde ithal etmiştir. Ancak Amerika Birleşik Devletleri 1920'lerde İngiltere'nin yerini alarak ekonomik güç liderliğini ele geçirmiştir (57-s:304).

ABD 1930'larda dünya kapitalist sisteminin önderliğini açıktan üstlenememiştir. Dünya ekonomisinin düzgün işleyebilmesi için gerekli asgari önlemleri alacak bir önder ülkenin yokluğu, merkez ülkeleri arasında ticaret savaşlarında, himayecilik eğilimlerine dünya ekonomisinin ticaret ağının çökmesine yol açmıştır. Öte yandan Avrupa ekonomilerinin savaştan sonra bir türlü toparlanamamaları, ABD'nin hem tarımda hem de sanayide üretim fazlasını elinden çıkarmaması ile birleşince bunalım kaçınılmazlaşmıştır (19-s:80).

1929 Buhranı, önce ABD'nin sermaye piyasasında bir panik biçiminde ortaya çıkmış, sonra da bu ülkenin sanayi ve üretiminde ve

istihdam düzeyinde aşırı düşüşler biçiminde etkisini göstermiştir. Sonuçta bu ülkenin ithalatı birdenbire azalmış ve dış dünyaya sağladığı krediler kesilmişti. Bu ülke ayrıca, içeride yaşanan işsizliği önlemek amacıyla 1930'da Smooth-Hawley tarife kanunu ile gümrük tarifelerini de (ortalama %50 oranında) yükseltmişti. Oysa Amerikan ekonomisinin canlılığı öbür ülkeler bakımından çok önemliydi. Amerika'da gelişen bu olaylara diğer ülkelerin gösterdikleri ilk tepki, altın standardından ayrılmak ve dış alımlar üzerine kısıtlamalar koymak biçiminde olmuştu (46-s:541). Üstelik her ülke yeniden Merkantilist politikalara hem de çok katı bir biçimde geri döndü. Sadece sermayenin serbest dolaşımı kesilmekle kalmadı, gümrük alanları olabildiğince yükseltildi.20.yüzyılda büyük depresyon, iş ticaret akımlarında, açık dış ticarete inançta ve serbest piyasa ekonomisine inançta tam bir çöküş meydana getirdi (52-s:18/19).

Gerçektende büyük depresyon'u izleyen yıllarda dünya ticaretinde uluslararası işbirliğinden tümüyle uzak bir dönem yaşanmıştır. Ülkeler içinde buldukları dış ödemeler dengesi ve işsizlik sorunlarını çözümlmek için bireysel hareket etmekte bu da rekabetçi devalüasyonlara, karşılıklı tarife yükseltmelerine yol açmaktaydı. Böylece dış ticaret ikili anlaşmalar kanalıyla yürütölmekte ve uluslararası ticaret de en düşük düzeyine inmiş bulunmaktaydı (47-s:192).

1929 bunalımından sonra, özellikle liberal kapitalizmin uygulanmış olduğu Batı ülkelerinde, işsizliğin ve yoksulluğun yarattığı sorunlara çare aramak ve sosyalist sistem karşısında kapitalizmi kurtarmak yönünde belirgin arayışlar söz konusudur. Serbest piyasaların kendiliğinden tüm sorunları çözeceğini savunmanın oldukça güç olduğu bu dönemde oluşan neoliberal düşünce biraz gönülsüzce de olsa ılımlı ve sınırlı bir müdahaleciliği benimser görünmektedir (42-s:65).1929 bunalımı, talep yetersizliğinden kaynaklanan bir aşırı üretim bunalımıydı. Bu dönemde ortaya çıkan Keynesyen düşünce ve Talep Yönlü İktisat anlayışı dönemin koşullarına ve sorunlarına uygun bir devlet ideolojisi sunuyordu (42-s:87).

Milli gelir ve istihdam konusunu ele aldığı kitabında geliştirdiği kuramla, olgun kapitalist ülkelerin devlet müdahalesinden arınmış serbest piyasa koşullarında eksik istihdamda dengeye gelmesinin, tam istihdamda dengeye gelmesinden daha olağan olduğunu ortaya koymuştu. İşsizliğin

yenilerek dengenin tam istihdamda oluşması, sistemin yaşaması için zorunluydu. Bu da ancak, devletin kamu harcamalarıyla ekonominin artmasıyla mümkün olabilecekti. Öyleyse devlet tam istihdama ulaşılabilmesi ve bunun sürdürülebilmesi için, tam serbest, yani piyasaya her türlü devlet müdahalesinden arındırılmış bir iktisat politikası uygulamaktan vazgeçmeliydi. Devletin ekonomideki işlevlerine tam istihdamın sağlanması da eklenmeliydi (33-s:76).

Keynes' in çabası uluslararası ekonomik ilişkileri tam serbestlik ile sıkı korumacılık arasında bir orta yola oturtmaktı. Bu yaklaşım Keynes'in serbest (dış) ticaret ile içte kapalı, ekonomi arasında bir üçüncü yol bulma çabasının ürünüydü. Bu üçüncü yol tercihinin ülke içi ekonomideki sürümü karma ekonomi anlayışı idi. Ancak Keynes'in uluslararası çıkarları bağdaştırma örtüsü altında İngiltere'yi kollayan, ona özellikle ABD'nin olası deflasyonist politikaları karşısında olabildiğince geniş bir özerklik alanı yaratma ve daha iyisi ABD'nin yaptırımına hedef olma korkusuyla bencilce davranamayacağı bir uluslararası mekanizma (Dünya Merkez Bankası) kurma yaklaşımı, bekleneceği üzere ABD tarafından kabul görmedi. Üstelik bu sistemin mali yükünü çekecek olan yani Banka'nın başlıca sermayesini altın olarak karşılması beklenen de ABD'den başkası değildi. Çünkü o tarihte bir tek ABD dış ticaret dengesinde kârda idi, ve bir tek onun büyük altın rezervleri vardı. Yani Keynes'in kuramındaki talep yaratma işlevini en başta ABD'nin görmesi bekleniyordu (25-s:34).

Keynes'ci politikadan, AGÜ ve OGÜ çok yönlü yarar sağladığı gibi dünya ekonomisinden bunlara yansiyabilecek olumsuz etkenler de, en az düzeyde tutulabiliyordu. Zengin sanayi ülkelerinde pazarların sürekli genişlemesi, bunlara fiyatları düşürmeden ihracat yapabilmeyi sağlamaktaydı. Düşük faiz hadlerinde borçlanma, iç yatırım hacminin iç tasarruftan yüksek tutulması olanağını veriyordu (33-s:76). Hızlı ekonomik büyüme, düşük işsizlik ve enflasyon oranları Keynesyen politikalara olan güveni pekiştirirken sosyal refah harcamaları da ciddi bir sıkıntı yaratmıyordu. Ancak sözü edilen göstergelerin tersine dönmeye başlaması ile birlikte Keynesyen iktisat, genişlemeci maliye politikaları ve sosyal refah önlemlerine yönelik eleştiriler daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır (42-s:112).

Keynesyen politikaları talep yetersizliğine çözüm olurken kapitalist ekonominin diğer bir sorununun, kârların düşmesi eğiliminin hızlanarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısı ile 1970'li yılların krizine yol açan esas neden kâr oranlarının düşmesidir. Devlet müdahalesinin, sosyal refah harcamalarının ve yüksek vergilerin kâr oranlarını düşürdüğü iddia edilerek ekonominin liberalleşmesi ve işlerin piyasalara bırakılması talebi yaygınlaşmıştı (24-s:102). Ama Keynesçilik 30 yıl boyunca Keynes'in sağlığında bile olmadığı kadar yayıldı ve etkili oldu. Ekonomiye devletin müdahalesi, devletçilik, karma ekonomi gelişmiş az gelişmiş, gelişmekte olanı ile tüm kapitalist ülkelerin en azından fiilen yürürlüğe koydukları Keynes'ci politikaları (25-s:38).

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin dünya ekonomisindeki liderlik konumuna geçmesiyle yıllardır izlediği korumacı politikayı terk edip tıpkı bir zamanlar İngiltere'nin yaptığı gibi serbest ticaretin en hararetli savunucusu pozisyonuna gelmesi, dünya ekonomisindeki son iki yüz yıllık küreselleşme eğilimleri ve güçleri hakkında temel bilgiyi bize vermektedir (10-s:53). 1945 yılından sonra dünyanın ekonomik ve politik sistemindeki değişim küreselleşme sürecine farklı bir boyut kazandırmıştır. Dünya ülkeleri, Amerika'nın liderliğindeki ülkeler, Sovyetler Birliği'nin liderliğindeki ülkeler ve bu iki blok dışında kalan Üçüncü Dünya Ülkeleri olmak üzere üç farklı gruba ayrılmıştır. Gerek Amerika, gerekse Sovyetler Birliği etki alanlarını genişletmek için büyük bir gayret sarf etmişlerdir. Sovyetler birliği kendi etrafında açık bir sınır çizmiş ve batının kapitalist ekonomilerinden farklı olarak kendi ekonomik sistemini gerçekleştirmiştir. Batıdaki ekonomik sınırlar ise Amerika'nın politika ve ekonomik belirleyiciliğini yansıtmıştır (57-s:304).

Savaş henüz bitmeden gerçekleştirilen Bretton-Woods konferansında, doların altına bağlanarak rezerv para niteliği kazanmasıyla ABD'nin liderliği kesinlik kazanmış; savaş sona erdiğinde ABD ekonomik, sosyal ve siyasi bir uluslararası yapılanmayı hedef almıştır. Bu ülkenin öncülüğünde Birleşmiş Milletler sistemi kurulmuş, IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi Dünya ekonomisinde piyasa kurallarının işlemlerini sağlayacak amaç ve hedeflerle donatılmışlardır. Bu kuruluşlarla anlaşmalar ve bunların faaliyetleri çerçevesinde dünyada hem bir küreselleşme ve hem

de bir dayanışma ortamı sağlanmak istenmiştir (31-s:2). Bu kurumlar hem merkezin iç düzenlenmesinde, hem de merkez dışı dünyanın en büyük kesimini oluşturan GOÜ'in düzenlenmesinde rol oynuyor. Kredilerin akışında, bunlarla iç politikalar arasında ilişkilerin kurulması, denetleme, istikrar programları yapısal uyum programları uygulaması IMF ve Dünya Bankası gözetiminde yürütülüyor (34-s:32).

Aynı dönemde II.Dünya savaşından yara alarak çıkan Batı Avrupa ülkeleri, Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımlarla tekrar toparlanmaya başlamıştır. Uzak Doğu, Latin Amerika, Okyanusya ülkeleri bağımsızlıklarını yeni kazanan sömürgelerle beraber dünya pazarlarındaki yerlerini almışlardır(20-s:1). Bu arada bir taraftan tarım sektöründeki teknolojik devrim (yeşil devrim),diğer taraftan çokuluslu şirketlerin sayılarının ve faaliyetlerinin tüm dünyada artması üretimin sermayenin ticaretin ve işgücünün uluslararası nitelikler taşımasına yol açmıştır (30-s:212).

Günümüz dünyasında yaygınlık kazanan ekonomik bütünleşme hareketi önce 1950 ve 1960'lı yıllarda uluslararası ticaret alanında etkisini göstermeye başlamıştır. GATT sistemi içerisinde kodifiye edilen kurallar; uluslararası mal ticaretini bir disiplin altına almaya çalışmışlardır (20-s:2).

GATT kuruluş aşamasından bu yana küresel bir kurum olmuştur. Bu amaçla ülkeler arasında korumacılığın sadece gümrük tarifeleri ve sınırlandırılmasını teşvik: etmiştir. Sık sık gümrük indirimine giderek serbest ticaret koşullarının yaratılmasında oldukça başarılı olmuştur. 1948-1966 yılları arasında dünya ticareti yılda %6.6 arasında büyümüştür. 1966-1973 yılları arasındaki büyüme oranı ise yılda %9.2'ye çıkmıştır. Sanayileşmekte olan ülkelerinde dünya ticaretindeki payı 1950'li yıllarda artarak %25 ile 30 oranına ulaşmıştır. Gerek sanayileşmiş ülkelerin gerekse sanayileşmekte olan ülkelerin küresel düzeyde birbirlerine olan ekonomik bağımlılığı giderek artmaktadır. Bu gelişmelerde küreselleşmeye yeni bir ivme kazandırmaktadır (24-s:244).

ABD yeni hegemonik güç olarak önceleri reform politikalarının uygulanması için uygun ortamı yaratmış, uluslararası düzenlemeler özellikle ABD sanayi sermayesi tarafından belirlenmiştir. Bu dönemin uluslararası düzenlemelerinin temelini mal ticaretinin adım adım

liberizasyonu ve ABD'deki dolaşıma bağlı sabit kur sistemi oluşturmuştur. Çok düşük düzeylere inen dünya ticareti tekrar artmaya başlamış, ancak bu defa dış ticaret ağırlıkla endüstri içi ticaret niteliği kazanmıştır. Merkez ülkelerin artan ölçüde diğer sanayi ülkelerinin iç piyasalarına yönelmesiyle, kapitalist sanayileşmiş ülkelerin dünya ticaretindeki payı 1950-70 arasında artış göstermiştir. UNCTAD verilerine göre, Sanayileşmiş ülkelerin dünya ithalatındaki payı %65.5'den %72'ye, dünya ihracatındaki payı ise %60.7'den %71.5'e çıkmıştır. Özellikle Avrupa içi ticaretin büyüme dinamiği hızlanmış ve bu süreç çevre ülkelerinin pazar olarak önemini giderek azaltmıştır (19-s:81).

Aynı dönemde Avrupa Birliği ticari etkinliğini arttırırken, Japonya büyük bir ticari güç olarak dünya sahnesine çıkmaktadır (24-s:244). II.Dünya savaşından sonra küresel finansal sistem kurulmuş ve ortaklara mali yönetim benimsenmiştir. Savaş sonrasında anahtar anlaşması, 1944 yılında IMF'nin kurulması ile imzalanan Bretton Woods anlaşmasıdır. IMF'nin amacı geçici açıklar karşısında önemli sonuçlar olan yapısal tedbirlere başvurulmasını engellemek ve ülkeler arasındaki döviz istikrarını korumaktır (24-s:266).

Her ne kadar uluslar arası bir finansal sistem oluşturulmuşsa da bu sistem ne savaş öncesinde ne de savaş sonrasında küresel değildir. Tek bir devlet tarafından yürütülen merkezi bir yönetime sahiptir. Sonuç olarak Amerika'nın sahip olduğu teknolojik üstünlük ve doların temel uluslararası para haline gelmesi bu ülkeyi küreselleşmenin merkezi yapmıştır. Ayrıca savaş sonrasında Avrupa ve Pasifik Asya'nın yeniden yapılanmaya çalışması da ona bu olanağı vermiştir. Amerika'nın gücü ve politik liderliği küreselleşmeye ivme kazandırmıştır. Bu ivme Amerika'nın doğrudan diğer ülkelere yaptığı yardımlar, ticaret liberizasyonu ve dolaylı olarak da IMF, Dünya Bankası, GATT 'ın gerçekleştirmiş olduğu yardımlar sayesinde olmuştur. Amerika'nın Marshall Planı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları desteklenmiştir (57-s:305).

Sermaye Hareketleri açısından bakıldığında, uzun genişleme döneminde, çevre ülkelere para sermaye ihracının görece öneminin azaldığı, finansal yatırımlar yerine sanayi yatırımlarının ağırlık kazandığı söylenebilir. 1948-1967 döneminde merkezden sermaye ihracının en

yaygın biçimi dolaysız Amerikan yabancı yatırımları olmuştur. Yatırımların miktarı ve toplam yatırımlar içindeki payı bakımından çevrenin merkez sermayesi için önemini yitirdiği söylenebilir. Gerçekten de 1913 yılında İngiliz yabancı yatırımları içinde ülkelerin payı %74 iken, 1972 yılında Amerikan Yabancı yatırımları içinde çevrenin payı %40'ın altındadır ve daha önemlisi bu pay 1960-1972 döneminde düşme eğilimi göstermektedir (19-s:82).

1970'lerin ortasına kadar süren savaş sonrası döneme kapitalizm altın çağı adı verilir. II.Dünya Savaşından sonraki ilk çeyrekte dünya bir dizi gelişmiş kapitalist refah devletinin yükselişine tanıklık etti. Sosyal ve kolektif hizmetler genişledi, eğitim, kültür sağlık ve barınma alanlarında sübvansiyonlar arttı, alım gücü sürekli arttı ve işsizlik de düşük bir düzeyde seyretti. Bu yıllar, güçlü ekonomik gelişme ve hükümetlerin aktif ekonomik yönetim yıllarıydı. Başkan Nixon 1971 'de şunu söylemişti:”Artık hepimiz Keynesçiyiz” (58-s:106).

Ancak kapitalizmin bu altın devri, 1970'lerin ortalarında sona ermiştir (42-s:112). 1960'lı yılların sonlarında, savaş sonrası dönemin büyüme modeli (fordizm) çerçevesinde verimliliği daha fazla arttırma potansiyeli tükenmiş, fordizm krize girmiştir. Sermayenin organik bileşimi artarken, verimlilik artış hızının düşmesi kâr oranını düşürmüştü ve böylece sanayiye yapılan yatırımlar için değerlendirme güçlüklerinin başlamasıyla bir kâr krizi ortaya çıkmıştır (19-s:82).

Kârlılıktaki değişmeler kapitalizmin olağan konjonktürel iniş çıkışlarından ibarettir. Böyle olsa da, kâr hadlerinin dibe vurduğu, 1979 - 1982 arası yıllar, işte yeni dünya düzeni denilen programın yürürlüğe sokulmasıyla eş anlılık gösterir. Yine de söz konusu 1945 - 1975 arası dönemde "küreselleşme" yönünden gelişmekte olan ülkeleri de kapsayacak şekilde çok önemli yapısal dönüşümler meydana geldi. Zaten bu 30 yılın birikiminin ardından, uluslararası ekonomilerin küreselleşmeye sıçraması, evrimin devrime dönüşmesi ancak böyle mümkün oldu. Küreselleşmeye yol açan olgu ve dinamikleri esas olarak dört kalemde toplayabiliriz (25-s:37/38).

1-1945'de başlayan ve ayrılmalar dışında yirmi yıllık bir sürece yayılan "decolon sation" (sömürgelikten çıkma) süreciyle "serbest" pazar alanının genişlemesi.

2-Avrupa ülkelerinin ilkin "ortak pazar" kurmaları, sonra bunu bir "Avrupa Ekonomik Topluluğu'na" yükseltmeleri.

3-Gerçek anlamda "uluslararası şirketlerin, çok uluslu şirketlerin" sayıca artması, ekonomideki yer ve rollerinin büyümesi.

4-Japonya'nın öncü rolü.

1.2.2. İkinci Küreselleşme Dönemi

Dünya ekonomisinde 1970'lerin başından itibaren istikrarlı büyüme sürecinden uzaklaşılması düşük büyüme hızı, işsizlik, istikrarsız fiyatlar, koruma siyasetlerine olan rağbetin yeniden artmasına sebep olmuştur. Bunun neticesinde bazı alanlarda küreselleşme devam ederken, bazı alanlarda da yeni bir akım olan bölgeselleşme yani bölgesel entegrasyon hareketleri hız kazanmıştır (30-s:212).

Savaş sonrası genişleme dönemi neden sona erdi? Genel olarak söylemek gerekirse, Altın çağı mümkün kılan özel koşullar bir sona ulaşmıştı ve genişleme dönemi yeni çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Her şeyden önce Bretton Woods sisteminin çökmesine neden olan gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki artan rekabet tam istihdam koşulları altında artan militanlaşma sonucu sendikalar, yükselen enflasyon, refah devleti reformlarına eşlik eden mali krizler ve her şeyden önce 1973 petrol krizinde ifadesini bulan üçüncü dünya kaynaklı hammaddelerin fiyatlarındaki artış (58-s.229).

Küreselleşme ile ilgili gelişmeler, tarihsel bir perspektif içerisinde değerlendirildiğinde dönüm noktasının 1973 'teki Bretton Woods sisteminin çöküşü olduğu belirtilebilir. Doların altın bağlantısının kopması, ABD hegemonyası yerine AT, Japonya ve ABD üçlüsü çerçevesinde yeni bir kutuplaşmaya yer vermiştir (20-s:23).

1944'ten 1970'li yılların başına kadar süren Bretton Woods sisteminde sabit kurulu rejim sermaye hareketlerinin kontrolünü de içerirken, sistemin çöküşünden sonra, halen ülkelerin kendilerinin

belirlediği farklı kur rejimlerinin uygulandığı, sermaye kontrollerinin tamamen ortadan kalkmasa da minimuma indiği, sistemsiz yada çoklu sistem denilen bir dönem yaşıyoruz. Bu döneme damgasını vuran en önemli oluşum, ülkelerin finans sistemi üzerindeki kısıtlama ve denetimlerin kaldırılarak ekonomilerini uluslararası sermaye akımlarına açtıkları, bu anlamda dregülasyon (kuralsızlaştırma) uygulamalarının uzantısı olarak ulusal finans piyasaları arasındaki sınırların ortadan kalktığı ve küreselleşmenin ekonomik yönünün temel ayağını oluşturan finansal küreselleşmedir (6-s:14). Buna, bazı ek siyasal-ekonomik olayların Batı'nın gücünü sorgular niteliği eklenmelidir: biri, ABD'nin Vietnam'daki başarısızlığıdır, bir diğeri 1973 ve 1979-1980'deki birinci ve ikinci petrol krizlerinde OPEC' in başarısıdır; nihayet, Japonya'nın ve Asya kaplanlarının sanayi ve ihracat alanındaki devlet destekli başarılarıdır (24-s:205).

Dünya ekonomilerinde petrole bağımlı ve petrol ithalatçısı ülkelerden başlayarak petrol şoku'nun da gündeme geldiği ortamda dünya ekonomisi "stagflasyon" ortamına girmiştir. Petrol krizinin başladığı süreçte, gelişmiş ülkelerin ve özellikle ABD'nin ortaya koyduğu iktisaden toparlanma çabaları daha sonraki yıllarında nüvelerini ortaya koymuştur. Öyle ki, yaşanan kriz ortamında ortaya çıkan iktisadi zorluklarla mücadele etmek durumunda kalan, ABD ve diğer gelişmiş ülkeler ekonomilerini yeniden reorganize etmeye yönelirken, bu sayede küreselleşmenin de öncüleri arasında yer alan liberalleşme ve teknoloji geliştirme noktasında gelişmelere de kapı aralamışlardır (14-s:13). 1970'li yılların sonu 1980'li yılların başı arasında tam serbest piyasa ekonomisi küreselleşme hedefleri bu sırada gündeme getirildi (34-s:48).

Söz konusunu oluşum yeni bir ulus ötesi kapitalizm çağının başlaması olarak yorumlanmaktadır ve bu alanda küreselleşme kapitalizmin yeni niteliksel dönüşümü olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, yeni dünya düzeniyle ilgili olarak iki farklı ana düşünceden bahsedilebilir. İlkine göre küresel sistem, II.Dünya Savaşından bu yana önemli bir dönüşümden geçmemiştir. Hızlı ölçek değişimleri ve yeni kurumsal biçimler, uzun zamandan beri işlemekte olan sürecin devamı olmuştur. İkincisine göre ise, dünya ekonomisi, II.Dünya Savaşından

itibaren, 1980'li yıllarda hızlanarak ilerleyen bir küreselleşme eğilimi içindedir. Bu küreselleşme eğilimi sadece niceliksel bir karakter taşımamakta, bir önceki dönemden niteliksel olarak ayrılan oluşumlar ve kurumlar yaratmaktadır. II.Dünya Savaşı'ndan bu yana kapitalizm daha önceki dönemlere oranla çok daha hızlı ve çeşitli değişimlere sahne olmuştur. Sistem özü itibariyle aynı kalmakla birlikte bugün küresel kapitalizm denen yeni bir kavramsal kategorinin gerekli olduğu bir aşamayı yaşamaktadır. Dünya ekonomisini tek bir bütün haline getiren, toplumsal, politik ve kültürel alanları da içine alarak ulusal sınırları aşan bir oluşum içinde bulunmaktadır. Küreselleşme olarak nitelendirilen bu oluşumda üretim ve kâr, sermaye hareketleri ve teknoloji uluslararası şirketler aracılığıyla küresel ölçeğe genişlemekte ve dünya ekonomisinde genel olarak bu şirketlerin denetimine doğru bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişimin dinamikleri farklı dönemlerde farklı ilişkiler tarafından belirlenmiştir. Özellikle, sürecin önündeki birçok engelin 1970'li yıllardan sonra giderek ortadan kalkması bu oluşumu hızlandırmıştır (23-s:14).

Uluslararası ekonomide 1970'lerde sessiz sedasız bir devrim oldu ve oyunun alışlageldik kuralları kökünden değişti: uluslararası ekonomi küresel ekonomi olma sürecine girdi. Bunun sonucu olarak da, bir Fransız ekonomistin çok güzel dile getirdiği üzere: "Artık dünya pazarı buyurmakta, ulusal pazar uymaktadır". Ekonominin küreselleşmesi, uluslararası rekabeti sadece bir dış ticaret olmaktan çıkartıp, içiyle dışıyla tam boy bir ulusal ekonomi politikası haline dönüştürdü. bir ülke ekonomisinin, bir sanayinin veya aslında hemen her türlü ekonomik etkinliğin önündeki öncelikli hedef artık uluslararası hedektir. En azından o etkinliğin uluslararası boyutunun da mutlaka hesaba katıldığı bir hedektir(25-s:19). 1980'li yıllar dünya ölçüsünde liberalleşme ve dışa açılma programlarının uygulandığı yıllar olarak tanımlanabilir. Liberalleşme politikaları ile piyasaların işleyişine daha çok rol tanımak amaçlanmıştır. Öte yandan dışa açılma programları ile gelişmiş ülkelerde başlayan bu eğilim önce gelişmekte olan ülkelere ve sonra da Avrupa'daki merkezi planlı ekonomilere yansımıştır (20-s:25).

Yeni ekonomik düzenin temel öğretisel ögesi, evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçiş; bütün ülkelerin dünya pazarlarıyla

bütünleşmesi ve mal hizmet sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesi ile küreselleşmenin gerçekleştirilmesidir. Bu amaçla ithalat-ihracat dış ticaret koruma politikalarının etkisinden arındırılacak; fiyat sübvansiyonları kalkacak, paraların konvertibilitesi sağlanacak, devlet tekelleri kaldırılacak, kamu teşebbüsleri özelleştirilecek mallar gibi hizmetlerin ve sermayenin dolaşımındaki kamu müdahalesi de kaldırılacak, dolaysız yatırımlar portfolyo yatırımlar ve kısa vadeli sermaye hareketleri denetimden arındırılacak, böylece dünya ekonomisi, katılımcı bir alana dönüşecek (34-s:42).

Kısacası, yeni ekonomik düzen, kar haddindeki düşüşe karşı teknoloji devrimi yanında yürürlüğe konan bir kurumsal dönüşüm programıdır; öyle ki, Merkez-çevre arasında yada merkez'in eşitleri arasında hiçbir ülkenin rekabet koşullarında eşitliği aksatma olanağı olmasın mali desteklerle ve kamu girişimciliği yoluyla da diğerleri rekabet gücü artışı sağlama fırsatı bulunmasını ayrıca sermaye hiç kesintisiz yüksek kâr haddi bulunan alanlara girebilsin ve dış sermaye "çevre" tarafından çok aranır hale geldiği için, bunun yanında yüksek tavizler vermeye de hazır bir ortam oluşsun (24-s:208). Yeni ekonomik düzen'in bir diğer hedefi de, görünüşte, devletlerin "asli" görevleri dışında rolünün kalmadığı ve çok küçüldüğü özel girişimin dünya ekonomisiyle rekabet koşullarında bütünleştiği bir dünya ekonomik düzeni yaratmak İşte küreselleşme ulusal devletin ekonomik işlevlerinin ortadan kalkmasıyla dünyanın tek bir pazar haline gelmesini içeren yeniden yapılanma öğelerinin en önemlilerindendir (34-s:42).

İktisadi yapıda yaşanan dönüşüm ve bu dönüşümü destekleyen kuramın popülaritesini arttırması siyasi gelişmelerle de eşgüdümlü gidiyordu, 80'li yıllarla birlikte neoliberal görüş siyaset sahnesinde yerini almaya başladı: Amerika'da Ronald Reagan, İngiltere'de Margeret Thatcher ve Almanya'da Helmut Kohl'un liderliklerini yaptıkları neo-liberalizm temsilcisi sağcı partiler iş başına geldiler. Bu liderler, ellerinde bulunan güç araçlarını kullanarak neo-liberal iktisat politikalarının ve neo-liberal ideolojinin yer kürenin tüm noktalarına yayılmasını ve gerekirse dayatılmasını kendilerine misyon edindiler(56).

Artık ekonominin organizasyonu neo-liberal politikaların getirdiği ilkeler uyarınca yapıyordu (15).

Neo-liberal stratejistler amaçlarında çok başarılı oldular ve bugün küreselleşmeye özdeş tutulan gelişmeler birbiri ardına oluşmaya başladı. Dünyanın birçok yerinde iş başına gelen neo-liberal görüşün temsilcisi hükümetler, yeni oluşan uluslararası rekabet koşullarını bahane ederek, sermaye gruplarının lehine, başta emeğe yönelik politikalar olmak üzere bütün sosyal politikaları gevşetmeye başladılar. Kamu politikalarında teknik/faydacı akılcılık çerçevesinde devletin ekonomik alandaki konumu yeniden yapılandı ve özelleştirme uygulaması dünya çapında hızla yayıldı. Çokuluslu şirketler hem sayıca arttılar, hem de faaliyet alanlarını dünyanın her yanına genişlettiler. McDonalds ve Coca cola gibi çok uluslu firmalar ve CNN, MTV gibi medya tekelleri vasıtasıyla kültür, sanat, eğlence ve tüketim alanlarında yeknesak ve dolayısıyla küresel formlar oluştu. Artan sınırlar ötesi ticaret hacmi uluslararası finans ağının oluşmasını sağladı. Verimliliği artırma amacıyla geliştirilen işletme ve danışmanlık gibi hizmetlerin dünya çapında yaygınlaşarak uluslararası ticaretin yayılma hızı ve iç uyumu sağlandı. İşte bugün geldiğimiz nokta bu, (56).

Özetlemek gerekirse, 1970 somasında yaşanan küreselleşmenin ekonomik boyutu sermayenin hareketliliğini tek başına, başarı göstergesi olarak görmekte ve ekonomik kârın realizasyonu önündeki her türlü toplumsal, idari ya da kültürel kısıtlamayı akıl dışı yada çağdışı olarak nitelendirmektedir. Küreselleşme ideolojisinin ardında yatan mantık kurgusu bakımından, sermayenin kârlılığı etkin kaynak dağılımının sağlanması dolayısıyla ekonomik refahın artırılmasının birincil koşuludur. Bu koşulun sağlanması ise ancak ve ancak tümüyle kuralsızlaştırılan serbest pazar ekonomisinden geçmektedir (60-s:24).

Bu arada 1990'ların başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sosyalist blokun çökmesi orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin demokrasi ve piyasa ekonomisine yönelmeleri küreselleşmeyi olumlu etkileyen bir başka etken olmuştur. 2000'li yıllara geldiğimizde küreselleşme Internet teknolojisi, uydu iletişimi, dijital dünya ve e-devlet kavramlarıyla, 1990'lı yıllardan taşıdığı vizyonunu pekiştirmiştir. Günümüzde küreselleşme sürecinin tamamlayıcı kavramı hıza dayalı elektronik ticarettir. Hisse

senetleri, hazine bonoları, döviz işlemleri, mal ve hizmet dolaşımı, bankacılık ve borsa işlemleri fiili finans piyasaları yerine artık, elektronik piyasalarda ve bankacılık ortamında gerçekleşmektedir. Bu anlamda küreselleşme, ulusal pazarların ve teknolojilerin birleştiği; uluslararası ticaretin yerini e-ticaret'e bıraktığı; ulus devletinin e-devlete yetki aktardığı; her türlü mal, hizmet ve kalifiye insan gücünün rekabet koşullarını sağlayacak düzeyde standartları yakalamak zorunda olduğu; kamu yönetimi ve siyaset kurumu açısından kendine özgü davranış kalıplarının yaratıldığı bir sürece dönüşmüştür (41-s:415).

Yukarıda ekonominin çeşitli alanlarında küreselleşme olgusu incelenmiştir. Ekonominin bazı alanlarında tam bir küreselleşme yaşanırken bazı alanlarında henüz ideal olarak belirlenen koşulların oluşmadığı görülmektedir. Örneğin küresel ticaret, mal ve hizmetlerin hiçbir sınır tanımadan sonsuz akışını gerektirmektedir. Bugün ticaretle ilgili tarife engelleri minimum düzeylere indirilebilmiştir. Ancak, tarife dışı ve kültürel engeller küresel ticaretin akışını kesebilmektedir. Ayrıca küresel güçler karşısında bölgesel ittifaklar oluşmakta ve bölge dışında kalanlara neomerkantilist politikalar uygulanmaktadır(24-s:273). Genel bir değerlendirme yapacak olursak ekonominin, finansal piyasalar ve organizasyon ile ilgili alanları en hızlı küreselleşen kesimleridir (24-s:274).

Uluslararası sermaye hareketlerinin artan akışkanlığı her iki küreselleşme evresinin de belirleyici özelliği olarak karşımızda durmaktadır. İktisat yazınında, 20.yüzyılın ikinci küreselleşme dalgasının henüz 1914 düzeyine ulaşmadığı konusunda tartışmalar sürmekle birlikte, günümüzde uluslararası finansal sermayenin akışkanlığını düzenleyen finansal araçların çeşitliliğini her iki küreselleşme evresinin niteliksel farklılıklarını da öne çıkarmaktadır. 19. ve 20.yüzyıl küreselleşme evrelerinin sermaye hareketleri açısından en önemli farkı, birincisinin reel bir mal-altın standardında düzenlenirken, günümüzdeki ikinci evrenin fiyat kağıt paraların nominal değişim hareketlerine dayalı olduğudur(60-s:19). Bunun yanında emek piyasasında ise küresel eğilimler baskı altındadır (24-s:274).

Gerçek anlamda küreselleşmenin olduğu, küreselleşmenin dünyanın her ülkesine daha yüksek gelir sağladığı bir ortam için, hem sermayenin hem emeğin dolaşımı serbest olmalıdır (34-s:117). Tüm bu süreçler dikkate alındığında çıkarılabilecek sonuçlardan birisi; globalleşmenin sürekliliğinin garanti edilemeyeceğidir. Eğer akıllıca ve yaratıcı bir şekilde ele alınmazsa dışa açık yapılanmalardan geriye dönüşün belirgin bir ihtimal olarak ortaya çıkacağıdır. Buna ilave diğer bir olası durum ise, yeni ticaret anlaşmaları ve uluslararası sermaye akışının sürüklendiği liberalleşme ve küresel ekonomiye göre yeniden yapılanma fırtınasının ortasında Soğuk-Savaş'ın yerini yeni bir Kuzey-Güney bağımlılık şeklinin almasıdır (10-s:54).

II.BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞMENİN
EVRELERİ

2.1. 1970-80 Arası Ekonomideki Küreselleşme

Küreselleşmeyi günümüzün bir olgusu olmasının ötesinde bir süreç ve dinamik olarak tarihsel gelişimi içinde incelerken değişik açılardan ve son 500 yıllık bir zaman kesiti üzerinde çalıştık. Türkiye'nin küreselleşme içindeki yeri ve rolünü değerlendireceğimiz bu bölümde ise 500 yıl geriye gitmemiz çok gerekmiyor. Ama ekonomik yapının evriminin omurgasını sergilemeye ve ayırt edici özellikleri, belli başlı uğrak ve dönüm noktalarını çözümlenmeye yönelik bir toplu bakış çerçevesinde konuyu yine belli bir tarihsel derinlik içinde ele almamız kaçınılmaz bir gereklilik (25-s:193).

Türkiye ekonomisinde küreselleşmenin etkileri 1980 dönüşümü ile başlamıştır. 1980 tarihi ile birlikte neo-liberal ve dışa açık büyümeyi hedefleyen politikalar egemen olmuştur. İhracata dayalı sanayileşme politikası ile birlikte Türkiye ekonomisi dünya pazarlarına açılmaya başlamıştır. 1980 sonrası küresel evreler genelde iki dönem halinde irdelenmektedir. Birincisi 1980-1988 dönemi, ikincisi ise 1989' dan günümüze kadar geçen dönemdir. 1980-1988 döneminde dünya pazarlarında açılma ve dünya ile ticaret temelinde bir bütünleşme amaçlanmıştır (55-s:4).

1970'lerin sonlarında pek çok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke gibi Türkiye'de ithal-ikamesi stratejisinin zayıflıklarına şahit olmuş ve daha dışa dönük bir ekonomik kalkınma stratejisi uygulayarak bu zayıflıkların üstesinden gelmeye çalışmıştır. Özellikle 1980'li yıllarda ekonomik sistem hemen hemen tüm sektörlerde hızlı reform ve uyum sürecine girmiştir. Dış ticaret rejiminin ve finansal sektörün liberalleştirilmesiyle başlayan reform süreci, 1989 yılının sonunda politika belirleme ortamının tüm özelliklerini değiştirecek bir yenilik olan sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır (28-s:386).

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleri paketi ile piyasa mekanizmasının yol göstericiliği ve özel kesimin inisiyatifinden azami ölçüde yararlanmayı öngören ekonomik politikalar ile ekonominin uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. 24 Ocak 1980 programı liberalizm ile birlikte uygulanan

Ortodoks bir istikrar programı olan ve ekonomide yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilen politika değişiklikleri ile sadece mevcut ekonomik durumun düzeltilmesi değil, uzun süreden beri uygulanmakta olan ekonomik politikalardan ayrılarak piyasa mekanizmasına geçiş amaçlanmıştır. Bu çerçevede fiyatların idari kararlarla tespit esası terkedilmiş ve serbest piyasa mekanizmasının daha güçlenmesi için devletin ekonomik hayata olan müdahalesi asgariye indirilmeye, rekabeti engelleyici uygulamalar önlenmeye, kaynak dağılımını bozucu kısıtlamalar ortadan kaldırılarak yatırımların etkinliği artırılmaya çalışılmıştır. Ekonominin dışa açılmasını sağlamak, kaynak dağılımında etkinliği artırmak ve ülke içi pazarı uluslararası sistemle bütünleştirmek amacıyla dışa açık politikalar uygulamaya konmuştur. Böylece Türkiye, 1980'li yıllara kadar bilinçli olarak uygulamış olduğu ithalatın yerli üretime ikame edildiği ve yerli üretimin yüksek oranlı gümrük tarifeleri ve kotalarla korunduğu ithal ikamesine dayanan sanayileşme stratejisini terk ederek, ihracatın teşvikine dayanan ve aynı zamanda ithalatı da serbestleştiren liberalleşme ile birlikte açık bir politika izlemeye başlamıştır (28-s:387).

İkinci küreselleşme dönemi, 1989 yılı itibariyle başlamış ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi amacına dayanmıştır. 1989 tarihi ile birlikte yapısal uyum politikalarında değişikliğe gidilerek dış finansal serbestleşme kararı alınmıştır. Türkiye ekonomisi dışa açılım önceliklerini reel sektör ile birlikte finans ve kambiyo hizmetlerini de kapsayacak politika değişiklikleri ile biçimlendirmiştir. Finansal küreselleşme ile mali piyasaların serbestleştirilmesi ve dış finansal merkezlerle bütünleşme amaçlanmıştır. Doğrudan yabancı sermaye girişimlerinin yanı sıra kısa dönemli spekülasyon sermaye ve portföy yatırım girişimlerinin de serbest bırakılması, dış finansal serbestleşmenin önemli basamaklarını oluşturmuştur. Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllara dünya pazarlarıyla entegrasyon ve küreselleşme sürecinde dışa açık bir ekonomi görünümünde girmiştir. Bu görünüm 1989 yılında alınan kısa vadeli sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile başlamış, 1996 yılında Gümrük Birliği 'ne girilmesi ile doruğa ulaşmıştır. İktisadi artığın yaratılması ve ulusal gelirin bölüşümü, bu bölüşümde devletin rolünün değişimi ve bunun yol açtığı kamu kesimi finansman açıkları, finansal serbestleşme sonucu spekülasyon finansman ve

büyüme,Türkiye'nin küreselleşme evrelerinin temel olguları olmuştur. Bu olguların sonucu, Türkiye ekonomisi makro ekonomik istikrarsızlık ve kriz süreçlerine taşınmıştır (28-s:388).

Gerçekte Türkiye ne serbest piyasa ekonomisi ne de istikrar programlarıyla ilk kez 24 Ocak'ta tanışmıştır. Serbest piyasa ekonomisi uygulamaları 1920'lerin başına kadar gitmektedir. 24 Ocak 1980 kararları, 1958 ve 1970 kararlarının bir bileşkesi olduğu gibi, 1978 ve 1979 istikrar paketlerinden de çok farklı değildir.1980 öncesi istikrar paketleri temel bazı ortak özellikler taşımaktadır. İthalatı kısıtlayıcı fakat ihracatı arttırmayan devalüasyonlar, yurtiçi tasarruflann teşvik edilmediği ve yabancı yatırımların gerçekleştirilemediği ve ödemeler dengesi ve borç krizi ile sonuçlanan özelliklere sahiptirler.1980 öncesi uygulamaya konan istikrar programlarına benzemekle birlikte ,1980 kararları daha kapsamlı, uzun dönemli, kalıcı ve ekonomide yapısal değişimi sağlamaya yönelik bir ekonomik gelişim programıdır. 1980 programı, ekonominin daha fazla liberalize edilmesi, ekonomik faaliyetlerde devletin rolünün azaltılması ve piyasa güçlerine ağırlık verilmesi ilkesine dayanmıştır. 24 Ocak programı, kısa dönemli istikrar tedbirlerinin çok ötesinde, ekonomide uzun dönemli dışa açık bir yapısal değişimi hedeflemiştir. Nihai hedef ekonominin serbest piyasa ve uygun iş bölümü koşullarında dışa açılması ve dünya ekonomisiyle bütünleşmesidir. Bu süreçte, dış ticarete ve mali piyasalarda liberalizasyon başlatılmış, Türk lirası konvertibl hale gelmiştir. Bankalar arası para piyasası (interbank) ve açık piyasa işlemleri devreye girmiştir. Böylece finansal serbestleşmeye zemin hazırlanmıştır (28-s:389).

Gelişmekte olan ülkelerin sık sık karşı karşıya kaldıkları durum ekonomik krizlerdir. Bu ülkeler yüksek oranlı büyüme politikalarını yürürlüğe koymakta, büyüme politikaları beraberinde körüklenen tüketimle birlikte fiyat istikrarsızlığına yani enflasyona yol açmakta, aynı zamanda tasarruf ve öz kaynak yetersizliği dış kaynaklara olan ihtiyacı artırmakta, bu durum ödemeler bilançosu açıklarının sürdürülemez boyutlara ulaşmasına neden olmaktadır. Kriz ortamında krizin daha fazla derinleşmemesi için IMF' e başvurulmakta stand - by anlaşmaları çerçevesinde alınan parasal kaynaklarla bozulan makro - ekonomik dengeler yeniden kurulmaya çalışılmaktadır (6-s:177). Türk ekonomisinde

iktisat politikalarını 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü ekonomi politikasında liberalleşme ve dışa açılma süreci 1980 sonrasına rastlamaktadır. 1980 öncesini ise 1950 yılından başlatmak uygundur. Çünkü dış kaynaklara dayalı kalkınma stratejileri 1950 ve sonrası gelişen ABD - Türkiye ilişkilerine dayanmaktadır (6-s:178).

1950'li yılların başlarında ithalatı serbestleştirme denemesini, 1958'deki kriz ve IMF denetimine geçiş izlemiştir. Yeni bir deneme, 1970'li yılların başından itibaren gündeme geldi. 1971-73 arasında dünya ekonomisinde yaşanan spekülasyon boom Türkiye için ihracat geliri olanaklarını artırırken işçi dövizlerinin önemli bir gelir kaynağı olması; 1970 devalüasyonunun her ikisini artırıcı etkileri büyük bir iyimserlik yaratmıştı, Serbestleşme yolunda ilk güdü bu iyimserlikten kaynaklandı. İkinci güdü, birinci petrol krizinin (1973 sonu) döviz talebini birden arttırdığı bir ortamda "petro - dolarların yeniden dolanma iadesi" politikasının Merkez tarafından gündeme getirilmesiydi. Uluslararası bankalar çevre ülkelerine, bu arada özellikle Türkiye gibi yeni sanayileşmekte olan ülkelere, çok elverişli koşullarda kredi vermek üzere yola çıktılar. Bu kredilerin alınmasını ve ithalatın genişlemesini sağlayabilmek için, Türkiye'nin denetimli ekonomisinde ciddi bir serbestleşmeye geçmesi gerekti. Böylece dönemin başında döviz geliri konusundaki iyimserliğin başlattığı serbestleşme, bu kez döviz ihtiyacını şiddetlendiren ortamı aşabilmek için sürdü (34-s:164).

Türkiye ekonomisi 1963 - 1970 döneminde istikrar içinde büyüme bakımından oldukça başarılı bir performans göstermiştir. Bu dönemde büyüme hızı ortalama %6,5 civarında gerçekleşirken enflasyon oranı yılda ortalama %5,5 den ibaret kalmıştır. Halkın ortalama refah seviyesinde yılda yaklaşık %38 civarında bir iyileşme olmuştur. Bu performans Türkiye'yi yeni gelişen ülkeler içinde başarılılar kategorisine sokmaktadır. Ancak diğer sosyal ve ekonomik gelişme göstergeleri dikkate alındığında aynı olumlu değerlendirmeyi sürdürmek mümkün değildir. Türkiye, Üçüncü Kalkınma Planı döneminde de yüksek büyüme hızını devam ettirmiştir. Özellikle 1974 - 1976 döneminde arka arkaya üç yıl ilk plan dönemi ortalamalarının üstünde büyüme hızına ulaşılmıştır. 1970' den sonra ekonomide fiyat istikrarı bozulmaya başlamıştır. 1971 - 1977 döneminde

%10 ile %30 arasında değişen yıllık enflasyon yaşanmıştır; ortalama enflasyon oranı %18'i aşmıştır (50-s:167).

İthal ikameci sanayileşmenin ikinci evresi diye anılan bu dönemde Türkiye ekonomisi yoğun bir biçimde üretim malları üreten ara malı ve temel tüketim sanayi sektörlerinin yurt içinde ikamesine yönelmiş ve kamu sektörü öncülüğünde hızlı bir yatırım programını devreye sokmuştur. Bu dönemin bir diğer özelliği, ithal malları ile rakip ulusal sanayi sektörlerinin kota ve yüksek tarife oranları ile korunarak, ulusal sanayi burjuvazisine koruma rantlarının aktarılmasıdır. Devletin ulusal ekonomide mal ve iş gücü piyasalarına kamu işletmeleri ve yatırım tercihleri aracılığıyla yoğun bir müdahale içinde bulunduğu bu birikim modeli 1977'de başlayarak bir döviz finansman krizine sürüklenmiş ve 1980 yılında gerçekleştirilen dışı açılma ile sona erdirilmiştir (61-s:38).

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973 - 1977) döneminde ağırlaşan ekonomik bunalımın temel özelliği, sayısal ve niteliksel olarak, önceki bunalımlardan daha ağır olmasıdır. Ağır ekonomik bunalım yılları sayılan 1957 - 58'de enflasyon oranı, yılda %20 - 25 dolayındaydı. Yıllık dış ticaret açığı, 300 - 400 milyon dolardı. Oysa 1970'li yılların ikinci yarısında, bu sayılar sırasıyla birincisinde üçe, dörde katlanıyor, ikincisinde de 7 - 8 kat dolayına çıkıyordu (37-s:194). Tıpkı 1950'li yılların kredili ithalatında olduğu gibi, bir ithalat faydasıyla yürüyen serbestleşme süreci de birkaç yılda soluksuz kaldı ve 1977' de tükendi. 1978 - 79 yoğun bir krizle noktalandı; Türkiye yine dış borçlarını ödeyemez duruma düşmüş, IMF denetimine girmek zorunda kalmıştı (34-s:164). Özetle görel olarak, 1970'lerin sonundaki ekonomik bunalım daha ağırdı. Aynı durum işsizlik konusunda da geçerliydi ve bu olgu, ekonomik bunalımı, toplumsal ve siyasal boyutlara taşımaktaydı. O ölçüde yoğunlaşan şiddet eylemleri her gün birçok kişinin yaşamını yitirmesine yol açıyordu (37-s.194).

1973 - 1980 dönemi dengesizlikler, enflasyonlar, darboğazlar, gelir dağılımı çarpıklıkları, üretim azalışı, büyümenin sifıra inmesi gibi ekonomi tarihimizde nadir rastlanan sıkıntı dönemidir. Ancak bu dönem aynı zamanda ampirik ders ekolü niteliğini taşır. 1973-1980 yılları bu açıdan değerlendirilirse, çekilen sıkıntılara karşılık iktisadi tedbirlerin gereğini ve olumlu sonuçlarını belirtmesi, iktisadın bir ilim olduğunu anlatması

bakımından çok büyük bir öneme sahiptir. Türk ekonomisi ve iktisat politikası yapıcılar bu dönemde ilk kez iktisat kanunlarının anlamı, ekonomi kurallarının önemi, bilgi ve basiretle hazırlanmış iktisat politikalarının neler yapabileceğini tartışmaya başlamış bulunuyorlardı. Yıllar boyu hazineye yük olan kamu iktisadi teşebbüslerinin enflasyon kaynağı olmaktan çıkarılması sorunu tartışılırken özel sanayinin ve özel üretimin önemli meseleleri de ele alınabiliyor, özel kesimde tekeller, oligopoller ilk defa ilgi kazanıyordu (39-s:157).

1977'de doruğa çıkan dengesizlikler, 1978'de vadesi gelen borçları ödeyememe durumu ortaya çıkınca, dengeye döndürülme sürecine girdi; kısmen alınan önlemler kısmen başlayan darlıklar yoluyla bu sağlandı. 1977' de iç kaynak açığı (iç yatırımla iç tasarruf farkı) GSMH'nin %7'sine varmışken, 1978'de %2,7'ye 1979'da %2'ye indi. Yatırım oranı düşerken tasarruf oranının yükselmesi bunu sağladı. Ne var ki KKBG tırmanmayı sürdürdü. 1977'de GSMH'nin %3.6'sına inerek dibe vuran ihracat oranı, 1978'de %4.4'e çıkıyor. İthalat oranı ise %12,2'den %8,9'a çekiliyordu. Böylece dış ticaret açığı GSMH'nin %45'ine indi. Ancak dengeye yönelme gibi gözükken bu değişim süreçleri ithal edilen girdi kısıtlıklarının yarattığı GSMH büyüme hızında ve 1978' deki düşüş (%29), hızlanan enflasyon (ortalama %52,6) ve bir dizi darlıklarla birlikte yaşandı. Elektrik enerjisinde kesintiler, ısıtılamayan binalar, darlıkların yarattığı karaborsa fiyatları ve tezgah altı satışları, bu arada hızla büyüyen karapara ve kayıtdışı ekonomi 1978'in ayırıcı koşullarıydı. Türkiye uygulanan akıldışı politikaların sonucunda şiddetli bir stagflasyona düşmüştü. Stagflasyonun arka planında ise toplumsal çatışma üniversitelerde ve sokakta doruklarda geziyor, ekonomideki bunalıma eşlik ediyordu (35-s:132).

Hükümet çılgın noktalara ulaşan iç ve dış dengesizlikleri gidermek için 1977'den itibaren istikrar paketlerini gündeme getirmeye başlamıştı. Hükümet değiştikçe paketler de değişti. 1978'de IMF devreye girdi; ama iktidardaki hükümet IMF ile anlaşamayınca, Türkiye anlaşmanın gerçekleştiği Mart 1979'a kadar taze kaynak girişinden yoksun kaldı. Ancak bu arada borç patlamasını önleyecek ekonomi politikalarını yürürlüğe koymaya başladı. TL %20 oranında devalüe edildi ve 25 TL bir dolara düşürüldü; TCMB reeskont ve banka mevduat faizleri yükseltildi.

İthalatta damga resmi iki kattan fazla arttırıldı; DÇM'ye kur garantisi kaldırıldı; altın üzerine işlemler kayda alındı; turist çıkışları ve yanlarında götürdükleri döviz kısıtlandı; KİT fiyatları arttırıldı. Yanı sıra Batı Almanya'daki işçi tasarruflarını Türkiye'ye kazandırmak için bir program yürürlüğe kondu (35-s:133).

Haziran 1979' da yürürlüğe giren istikrar programı yukarıdaki önlemleri biraz daha güçlendirdi. TL /dolar kuru , 47 TL =1 dolar oldu, ithalat biraz daha kısıtlanırken kur ayarlaması işçi dövizini artırınca cari işlemler açığı (1977' de 3,4 milyon'dan 1979'da 1.2 milyar dolara) biraz azaldı. Bu arada 1978'deki (iki katında üstünde artarak)%52,6' ya çıkan yıllık enflasyon hızı 1979'da biraz daha hızlanıp %63,9'a yükselmişti; GSMH'nin yıllık artış hızı ise aynı yıllarda %25'den %-0,3'e iniyordu.Yani görece düşük ortalama yıllık enflasyon hızı (%20 kadar) ve yüksek büyüme hızı (%7 gibi) ile geçirilen 1970-1976 döneminin ardından 1977'yi izleyen iki yıl bu açıdan çok kötü göstergeler veriyordu(34-s:178).

1980'de ABD'de başlayan ve İngiltere'ye sıçrayan serbestleşme hareketi, borç ödeyemez duruma düşen gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak IMF ve Dünya Bankası tarafından "İhracata Dönük Büyüme için Serbestleşme" modeline dönüştürülmüştü. IMF kadar yeni kredi türlerini devreye sokan Dünya Bankası'ndan kredi almak isteyen hükümet neleri taahhüt etmeleri gerektiğini artık biliyordu (35-s:136).

1980 sonrasında Türkiye bir yol ayrımının eşiğindedir (49-s:172). Ekonomik bunalımdan çıkmak için 1978 ve 1979' da bir dizi ekonomik tedbirler uygulanmıştır. Fakat bu tedbirler iç bütünlük arz etmedikleri ve dönemin iç ve dış şartları bunların uygulanmalarına tam imkan vermediği için başarılı olamamıştır (50-s:168). ABD ve İngiltere'de neo liberal rüzgarlar estirilip, sosyal devlet anlayışının feshi ilan edilirken, 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleriyle 12 Eylül askeri darbesinden de güç alınarak, ülkenin kısa süreli istikrarının ve uzun dönemli birikim rejiminin değiştirileceğinin sağlanmasının ötesinde, uzun dönemli birikim rejiminin değiştirileceğinin sinyalleri verilmiştir. Her ne kadar IMF ile olan ilişkiler nedeniyle 1980 öncesinden IMF destekli istikrar programları yaşanmışsa da 1980 programı ve sonrası içeriği ve etkileri açısından farklılaşmakta;

IMF ve Dünya Bankası politikaları Türkiye'nin iktisat politikalarında belirleyici bir rol oynar hale gelmektedir (49-s:173).

İktisadi Demirel Hükümeti ve Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal, bir yandan krizi atlatabilmeyi sağlayacak kredileri IMF ve Dünya Bankası'ndan alıp IMF onayını izleyecek OECD ve İslam Kalkınma Bankası kredilerine ulaşabilmek; bir yandan dünyada artan reel faiz hadleri ve daralan piyasaların kısıtlamalarını aşmak ve komşularda doğan olanakları değerlendirebilmek için "bir ekonomi politikaları paketi" hazırladılar. Bu paket, temelde IMF onayını alabileceği kesin olan, ekonomiyi serbestleştirme yolundaki politika araçlarından oluşuyordu. Ancak bunların çoğunun yurt içinde ve yurtdışında iş yapan girişimcilerin de isteklerini yansıttığına kuşku yoktu. 24 Ocak 1980 paketi diye anılan bu politikalar paketi, IMF ve Dünya Bankası yanında Türkiye'deki iş dünyasının da desteğini aldı (35-s:137). 24 Ocak kararlarının İç ve dış bu iki dinamiğin kesiştiği uğrakta günyüzü görmesi gibi kararların mimarı Turgut Özal' da yine bu iç ve dış çevrelerin üzerinde birleştikleri adamdır (25-s:240).

O'nun IMF'nin gözetiminde ama IMF yetkilerinin önerilerini bile aşır geçen bir gözüpeklilik ve köktencilikle hazırladığı kararlar; aynı zamanda, artık yeni bir dönemeç noktası yeni bir aşamanın ve "Özal Çizgisi"nin de başlangıcıdır. Hem de şu farkla ki: Özal çizgisi bir bakıma eskiden kopmadır. Yani Demirel çizgisinin, Menderes çizgisinin yerini alırken onun uzantısı/daha geliştirilmiş, daha ileri götürülmüş bir devamı olmasının tersine, Özal çizgisi farklı bir yoldur. Üstelik sadece söylem düzeyinde değil, hiç değilse 1986'ya dek yani Çizgi'nin görece saf ve ilk halinin sürdüğü dönem boyunca fikirleri de farklı bir yoldur.

Birçok bakımdan farklı:

-İçeride dönük, iç pazara öncelik veren ekonomi anlayışına kıyasla farklı Keynes reçetelerinin gününü doldurduğuna inanan ve Pazar ekonomisi kurallarının kesintisiz uygulanmasından yana yaklaşımıyla farklı ithal ikamesi politikasını terk etmekte; farklı sanayileşmek, özellikle de ağır sanayi yerine finans, iletişim ve turizm başta olmak üzere hizmet sektörüne öncelik vermekte bu anlamda ağır sanayinin artık aşıldığını XXI. Yüzyılın bilgi toplumu olacağını savunmakta farklı.

Kolayca fark edileceği üzere bu yaklaşımlar, Menderes ve Demirel'in yaklaşımlarının tam tersidir. Dahası batılıların telkinleriyle, tecrübesiyle de çok daha fazla örtüşmektedir. O kadar ki İngiltere'de Thatcher, ABD' de Reagan ve Türkiye'de Özal aynı ekonomik ve siyasal söylemi dillendirmekte 1980'lerde dünyanın öteki liderlerine kıyasla öne çıkmışlardır ve Özal bu alanda Türkiye açısından bir ilki gerçekleştirerek Batı dünyası ile aynı ön çizgide ve başka ülkeler için bir öncü örnek oluşturacak düzeyde saf tutmuş olmaktadır. Elbette daha önce Menderes de, ve daha az ölçüde olmak üzere Demirel de özellikle Soğuk Savaş söylemi bazında Batıyla benzer bir ağız birliği içinde idiler. Ama onların bu ağız birliği yerel, yani Türkiye ile sınırlı kalmıştı. Özal'ın bir farkı da dünyada 1980'lerde henüz dar bir çevre tarafından da olsa artık gözle görülür bir olgu haline gelişmiş bulunan küreselleşmeyi Batı'nın ileri ülkelerinde bile ilk kavrayanlardan olması ve bu sayede yerel değil, az çok uluslararası bir statü kazanmasıdır (25-s:241).

24 Ocak 1980 Kararları ile ekonomide liberalleşme eğilimi ile birlikte ithal ikamesi ve içe dönük sanayileşmeden dışa dönük bir sanayileşme modeline geçilmiştir (6-s:178). Bu dönüşümü takip eden 1981 - 87 arası dönem, Türk ekonomisinde ithalat korumalarının kaldırılarak dışa açılma ve dünya ekonomileriyle mal ve finans piyasalarında eklenmeye girildiği yıllardır. 24 Ocak kararları diye de anılan bu dönüşümün temel amacı bir yandan ulusal ekonominin birikim ve kaynakların dağılımı mekanizmalarında pazar fiyatlarının belirleyici unsur oluşturması, diğer yandan da mal ve hizmet ihracatını arttırmaya yönelik yoğun bir devlet desteği ile sürdürülen dışa açılma stratejisidir (60-s:39).

Burada elbetteki 24 Ocak Kararları iyi mi kötü mü olmuştu gibi konuları ele almayacağız. Keza 12 Eylül ve ANAP dönemlerini de buna benzer sorular bazında anlatmayacağız. Hep anımsattığımız gibi, Türkiye'de kapitalizmin veya sanayileşmenin değil bu süreç içinde ve küreselleşme bağlamında dünya ekonomisi ile özellikle de Batı dünyası ile ilişkisini inceliyoruz. Türkiye'nin küreselleşmesinin nasıl bir süreçten kimlerle ve hangi boğuşmalarla geçtiğini, bu süreçte özellikle Batı'nın nasıl yönlendirici olmaya çalıştığını ama Türkiye'nin iç dinamiğinin buna nasıl direndiğini kurumsal planda belirginleştirmeye çalışıyoruz (25-s:240).

2.2. 1980-89 Arası Ekonomideki Küreselleşme

24 Ocak Paketi Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal önderliğinde yürütülürken, 12 Eylül askeri rejiminin gelmesi; amaçlanan serbestleşmenin, dış (ABD) kaynaklı bir küresel projenin Türkiye ayağı olduğunu kimsenin anlamasına fırsat vermedi. Gözlemlenen, ABD' de Reaganomics ve İngiltere'de Thatcherism ile yola çıkan serbestleşme politikasıydı. Türkiye'den beklenen ise borç ödeyememesi dolayısıyla içine düştüğü krizin atlatılması bağlamında döviz kazanmak için gereken politika dönüşümlerini yürürlüğe koyabilmesiydi. Türkiye'nin de aynı sürecin içine çekileceği; IMF, Dünya Bankası, OECD gibi kredi veren uluslararası örgütlerin bunu küresel stratejinin bir aracı olarak kullanacakları ancak tahmin edilebilirdi (35-s:139).

Türkiye 'nin serbestleşme sürecinde başlangıçta temel amaç ne pahasına olursa olsun döviz kazanmak olarak ortaya çıktı. İç ve dış ekonomi politikaları yanında yasalardan yasa-dışı olabilecek işlemlere, toplumsal felsefeye, siyasal düzene kadar neredeyse her türlü dönüşüm bu amaca dönük olarak ayarlandı. Bunun nedeni Türkiye'nin düzenli borç ödeyebilir duruma girmesi, öyle ki, krizi aşması için resmi kaynaklardan verilen kredilerin sona erdiği 1984 yılından itibaren serbest piyasadan borçlanabilir hale gelmesiydi. Bu açıdan bakıldığında haklı gözükken amaç uzun vadede çok karmaşık sonuçlar yarattı (35-s:140).

Türkiye Dünya Bankasından, 1980-84 yılları arasında yapısal uyum programı kapsamında, toplam değeri 1,6 milyar dolar olan 5 yapısal reform kredisi aldı. Bu krediler, ekonominin "içe dönük ithal ikameci" modelden çıkarılıp, "dışa dönük ihracata dayalı büyüme için serbestleşme" modeline geçme sürecini sağlamak için gereken yapısal reformların yapılması karşılığında verilmişti. IMF ve DB, aslında bu yapısal reformları Türkiye'ye kabul ettirmek konusunda hiçbir zorlukla karşılaşmadı. 12 Eylül Askeri darbesinin hazırladığı ortamın, Türkiye'nin borçlarını ödeyememesi dolayısıyla sürüklendiği krizin ve Asya Kaplanları ile Japonya'nın kalkınma başarısının insanlarda yarattığı büyük hayranlığın bunda büyük etkisi oldu.

Bu ülkelerin başarısının sırrı olarak gösterilen "ihracata dayalı büyümeye dönük serbestleşme modeli" sanayileşmiş ülkeler güdümünde IMF ve Dünya Bankasınca alttan alta kendi ideolojilerinin yeşerip büyümesine zemin hazırlamak için kullanıldı (11).

Peki, bu ideoloji nedir? Bu ideoloji kısaca sermayenin karlılığını yükseltmek için önündeki ekonomik, siyasal ve toplumsal tüm engelleri ortadan kaldırarak dünya ekonomilerini tek bir pazar haline getirmeyi amaçlayan ideolojidir. Araçları nelerdir? Araçlarından birincisi, ulusal mal, hizmet ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi ve ikinci olarak da uluslararası sermaye akımlarının önündeki tüm idari ve yasal düzenlemelerin kaldırılarak, ulusal üretim ve emek piyasalarının her türlü kuraldan arındırılması (kuralsızlaştırılması). Bu iş kimin eliyle yapılmaktadır? Bu iş, daha öncede belirttiğimiz gibi, IMF ve Dünya Bankası eliyle yapılmaktadır. Bu kurumlar amaçlarına ulaşmak için kimi engel görmekteler? Ulusal devletleri ve emek örgütlerini, niçin? Çünkü ulus devletin ulusal ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel çıkarları gözettiği ölçüde dış dünyaya karşı kuralları, denetim mekanizmaları ve sınırları vardır. Çünkü emek örgütleri, sermaye karşısında çalışanların hakkını, hukukunu koruyan birlik ve beraberliğidir (11).

İşte bu ideolojinin Türkiye'ye hakim kılınması için DB - IMF ile birlikte hareket etti. IMF maliye ve para politikaları, döviz kuru ve kamu sektörü finansal yönetiminden sorumlu oldu. Buna karşılık DB, KİT reformu (bütçeden kaynak transferinin kısıtlanması, KİT fiyatlarının sık sık arttırılması ve istihdamın daraltılması), ticaretin serbestleştirilmesi (aşama aşama miktar kısıtlamalarının ve gümrük vergilerinin kaldırılması) ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi, ihracatın teşvik edilmesi, özel sektörün ile önceliklerinin belirlenmesi (enerji, haberleşme, ulaşım gibi sektör yatırımlarına yoğunlaşılması), ulusal kaynakların harekete geçirilmesi.(vergi gelirlerinin arttırılması, banka mevduatlarının arttırılması, sermaye piyasası reformu vb.) enerji fiyatlarında sürekli ayarlama yapılması, borç yönetimi ile ilgili düzenlemelerin yapılması (dış borç verilerinin bilgisayar ortamına alınması), tasarrufların teşvik edilmesi amacıyla faiz hadlerinin yüksek tutulmasından sorumlu oldu. Fakat Dünya

Bankası IMF'den daha etkin bir rol üstlenmişti. Burada 1980 öncesi IMF güdümlü programların yol açtığı krizlerin ve karşılığın etkisi büyüktü (11).

24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarının tamamen orijinal bir istikrar programı olduğu söylenemez. Bu program daha önceki yıllarda Türkiye'de uygulamaya konan istikrar programlarına benzediği gibi, IMF'nin gözetiminde kimi Latin Amerika ülkelerine uygulanan Ortodoks istikrar programları ile de benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik hem programın içeriği hem de etkileri bakımından söz konusudur. Bununla birlikte 24 Ocak İstikrar Programı Türkiye'de daha önce uygulananlarda olmayan bazı özelliklere sahiptir. Birçok bakımdan da daha önemlidir. Daha önceki istikrar programı uygulamaları genellikle kısa vadeli amaçlara sahip idi. Hükümetler içinde bulunulan dış ödeme sıkıntılarını atlatmak ve enflasyonist baskıyı ortadan kaldırmak amacıyla bir dizi kısa vadeli tedbirler alıyorlardı. Ekonomik gidişte bir rahatlama olur olmaz veya programın uygulaması bir engelle karşılaşınca tedbirlerin uygulaması gevşetiliyordu. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı kısa vadeli amaçlarla beraber uzun vadeli amaçlara da sahip idi. Bu programla ekonominin kurumsal yapısında ve geleneksel sanayileşme stratejisinde değişiklikler amaçlanmıştı. Program daha yürürlüğe konulduğunda uzun vadede kararlı bir şekilde uygulanması tasarlanmıştı (50-s:178).

24 Ocak 1980 sonrasında uygulamaya konulan ekonomi politikasının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek "yol gösterici" olmalarıdır. Her mal ve hizmet için, arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar, tüm ekonomik işlemlerde geçerli olmalıdır. Bu yöntemle oluşacak olan fiyatları tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketiciler davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek ve en yararlı ya da karlı buldukları girişimleri serbestçe yapacaklardır. Denge fiyatlarında sapmaları uzun dönemde piyasa kendi düzeltecektir. Genel ekonomi kuramının iki yüzyıla yaklaşan gelişmelerini bilenler için bu önermelerde yeni hiçbir şey yoktur. Ekonomiye giriş kitapları bu anlayışın çeşitlemeleriyle doludur. Bu politikanın o yıllarda Türkiye'ye yeni, tek yol, tek seçenek gibi sunulması Türkiye'nin 1930'lu yıllardan başlayarak 1980'e dek sürdürdüğü ve başta sermaye kaynaklarının kullanımında kamusal

karışmaları içeren politikalara göredir. Yaklaşımına göre, özel girişimciliğe dayalı ekonomilerde fiyatların, arz ve talebe göre belirlenmesi kuraldır. Bu kuralın istisnalarının olması, temel ilke olmasına engel değildir. Fiyat serbestliği egemenliği, yalnız ülke için değil, uluslararası ticarete de geçerli olmalıdır. İç ve dışta tam serbesti, yalnız bireyin kaynaklarını en etkin kullanmasına, mutluluğunu artırmasına yol açacaktır (37-s:197).

24 Ocak İstikrar programının temel felsefesi ekonomide devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak idi. Devletin yerini özel kesimin alması; ekonomide makro ve mikro dengelerin belirlenmesinde, idari kararların yerine fiyat mekanizmasının geçerli olması amaçlanmıştı. Bu temel amacın gerçekleşmesi için mal ve faktör piyasa fiyatlarına müdahalelerin kaldırılması gerekiyordu. 24 Ocak 1980 programı ve devamında alınan kararlarla bu yönde mesafe alındığı söylenebilir (50-s:179).

Bu anlayışa göre hükümetin temel görevi, para sunumunu ve kamu harcamalarını, etkin talebi, üretimden çok arttırmayacak düzeyde tutmaktır. Para miktarı ve kamu harcamaları buna göre ayarlanmalıdır. Hükümetler ekonomiye ne kadar az karışırsa ya da piyasanın işleyişine karışmazsa, ekonomi doğal gelişmesini, fiyat göstergelerinin ışığında ve özel girişim öncülüğünde sağlayacaktır(37-s:197). Devletin dayandığı kurumların görev-sorumluluk dağılımı, iç bölünme biçimi altüst edildi; öyle ki, karar verme gücü neredeyse tek elde (önce başbakanlık müsteşarı, sonra başbakan olan Turgut Özal'da) toplandı. Devlet yapısındaki çeşitli bölümlerin kendi aralarındaki eşgüdüm ortadan kalktı. Dönem boyunca yukarıdaki çerçevede içinde uygulanan politikalar temelde şu amaçlara yönelik oldu (35-s:141).

* Dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi: Reel devalüasyonlar ve mali desteklerle ihracatın artırılması; dış ticaret sermaye şirketleri adı altında getirilen yeni bir ihracat örgütlenmesinin bu artışın aracı olma görevini üstlenmesi bu alanda ilk adım oldu. İthalatın giderek yasaklar ve miktar kısıtlamalarından arındırılarak serbestleştirilmesi ilk aşamada bunların gümrük vergileri fonlar gibi fiyat destekleriyle ikame edilip, daha sonra sonuncularında azaltılıp ithalatın tam serbestliğe kavuşması temelde 1984 sonrasına kaldı ve bundan sonra

sürdürüldü. Beklenti ise, Türkiye'nin ihracat artışı yoluyla dış sermaye çevrelerinin güvenini kazanıp tekrar uluslararası finans piyasalarından borçlanabilir duruma gelmesiydi. Borç ödeyememe durumunun bu piyasalarda yarattığı güvensizliği azaltabilmektir. Böylece sermaye ithalatı serbestleşirken ithalat da kesintisiz artabilecekti.

* Döviz piyasasının ve sermaye girişlerinde serbestleşmenin başlatılması: Hükümet döviz fiyatının belirlenmesini TC Merkez Bankası'na bıraktı; günlük kur uygulamasına geçildi.(Mayıs1981) İkinci aşamada ticari bankalar bir marj farkıyla bu kuru izledi sermaye girişlerinin artması için dolaysız yatırımlar üzerindeki idari denetim giderek gevşetildi; Sermaye piyasası kanunu çıkarıldı; serbest bölgenin kurulmasına başlandı. Döviz tevdiat hesaplarının serbestleşmesi 1985'te oldu.

* İç fiyatların piyasa denge fiyatını yansıtması: Bu amaçla iç fiyatların bir kısmı üzerindeki denetim, bir bölümüne verilen mali destekler giderek kaldırıldı; KİT'lere yapılan mali destek yerini KİT fiyatlarına sürekli zam yapmaya bıraktı.

* Para miktarının denetlenmesi, sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesi ve iç borçlanmaya geçiş: 1985'e kadar süren IMF denetimi enflasyonu düşürmek için para miktarının belirlenmesiyle ilgiliydi ve kamu kesiminin TCMB' den alabileceği kredilerin kısıtlanmasına dayandı. Sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesi dönemin gözde Laffer kuramından kaynaklandı. Hesapça vergiler hafifleyince üretim artacaktı; öyle ki, vergi gelirleri de artışa gidecekti. Bu politika, vergi kaçakçılığını ve vergiden kaçınmayı kolaylaştıran uygulamalarla kamu açıklarını süregenleştirdi. Tabii, para miktarı denetlenince, vergiler hafifletilince kamu kesimi (dış borçlanma dışında) ancak iç borçlanmayla gelir sağlayabilecekti. 1985'ten itibaren ağırlık kazanan iç borçlanma politikası içeride reel faizlerin giderek yükselmeye geçişine ve devlet harcama kaleminde payı giderek artan faiz ödemelerine kaynaklık etti.

* Faiz hadlerinin serbestleşmesi ve reel pozitif düzeye yükselmesi: Beklentiye göre bu yoldan tasarruflar artacak, kurulacak sermaye piyasası yoluyla yatırımlara aktarılacak ve artan sabit sermaye yatırımlarıyla ekonomi gelişecekti. Böylece enflasyonist finansman azalacaktı. Ancak zaman içinde bu beklentinin tam tersi gerçekleşti; yüksek nominal ve reel

faizler enflasyon beklentilerini besleyen başlıca nedenlerden birine dönüştü.

* Devlet kesiminin küçülmesi, KİT'lerin özelleştirilmesi ve kamu dengesi: Piyasa her alanda serbestleşirken, özel girişime ivme verecek; ekonomi giderek dünya fiyatlarının egemenliğine girerken, özel kesim kararlarını rekabet koşullarına göre alacaktı; kamu gelirleri artarken kamu açıkları azalacaktı. Oysa özelleştirmenin en belirgin özelliği, mafyayla çetelerin kara paralarını bazı siyasetçilerin sayesinde, akladığı bir işleme dönüşmesi oldu. Kamu açıkları izleyen yıllarda patlamaya, özelleştirme hukuksal ve toplumsal sorunların kaynağı olmaya başladı.

* Reel ücretlerin-maaşların düşürülmesi, tarım fiyatlarının baskı altında tutulması: IMF ve Dünya Bankası gibi istikrar programını finanse eden kredi kurumlarına yapılan taahhütler arasında ücretlerin denetleneceği, geçmiş değil beklenen enflasyona göre ayarlanacağı, aynı politikanın tarım ürünlerinde de izleneceği de vardı.

Bu anlamda Türkiye'de yaşanan 1980-dönüşümü, sadece ticaretin serbestleştirilmesi, döviz kuru ve faiz oranlarının belirlenmesinin piyasa güçlerine bırakılması ve mali piyasaların serbestleştirilmesi olgularından ibaret basit bir iktisadi dönüşüm değildir. Bu dönüşüm aynı zamanda, ulusal ekonominin birikim ve bölüşüm ilişkilerini de derinden etkilemiş ve iktisadi artığın (ve sermaye kesimi gelirlerinin) yaratılması ve yeniden dağıtılmasına yönelik bölüşüm ilişkilerinin yeniden yapılanmasına yol açmıştı. Bu süreçte 1960'lar ve 1970'ler boyunca yurt içi talebe dönük ve dış ticarete koruma rantları ile beslenen ulusal sanayinin öngördüğü iktisadi artık biçimleri nitelik değiştirmiş ve giderek devletin daha aktif bir biçimde düzenleyici olarak rol aldığı, daha dolaylı transfer ve kaynak aktarımı ilişkilerinin devreye sokulduğu bir bölüşüm ve birikim modelini gerçekleştirmiştir. Bu arada devlet aygıtı da gerek iktisadi işlevleri gerekse idari etkileri açısından yeniden biçimlendirilmiştir (61-s:189/190).

Bu dönüşümü takip eden 1981-87 arası dönem Türk ekonomisinde ithalat kurumlarının kaldırılarak dışa açılma ve dünya ekonomileriyle mal ve finans piyasalarında eklemlenmeye gidildiği yıllardır. 24 Ocak Kararları diye de anılan bu dönüşümün temel amacı, bir yandan ulusal ekonominin birikim ve kaynakların dağılımı mekanizmalarında pazar fiyatlarının

belirleyici unsur oluşturması, diğer yandan da mal ve hizmet ihracatını arttırmaya yönelik yoğun bir devlet desteği ile sũrdũrũlen dışa açılma stratejisidir. Bu genel strateji altında imalat sanayinin ihracat pazarlarına yõneltilmesi õncelik kazanmış ve bu amaca uygun olarak bir yandan yoğun bir teşvik sistemi uygulamaya konulurken, bir yandan da dõviz kuru aşınmaya bırakılmıştır. Bunlara ek olarak 1981 'den başlayarak faiz ve kredi tahsisi ũzerindeki kontroller kaldırılarak ulusal mali piyasaların derinlik kazanması hedeflenmiştir (60-s:39).

Ancak 1980 sonrası reform sũrecinin 1988'e gelindiğinde ivmesini kaybettiğini ve ekonominin bir tıkanma içine girdiğini gõrmekteyiz. 1988'in tũm makro ekonomik verileri "ihracata yõnelik bũyũme" politikalarının iktisadi ve sosyal sınırlarına ulaşıldığını gõstermektedir. Bunu izleyen yıllarda artık Tũrkiye ekonomisinde dışa açılım õncelikleri reel ũretim sektõrlerinde değil, finans ve kambiyo hizmetlerini de kapsayacak politika değişikliklerinin en õnemlisi 1989 õdemeler dengesi sermaye hareketleri ũzerindeki tũm kısıtlamaların kaldırılarak kambiyo rejiminin tamamıyla serbestleştirilmesidir. Bõylece Tũrkiye ekonomisi dũnya pazarlarıyla eklemlenme ve kũreselleřme sũrecinde yeni bir dõnemeci gerçekteştirip, 1990'lı yıllara doğrudan doğruya "dışa açık bir makro ekonomi" gõrũnũmũnde girmiştir (60-s:40).

1980-88 arasında ekonomiyi giderek serbestleştirmeye dayanan politikalar istikrarlı biçimde değil, deneme yanılma yõntemine gõre uygulandı. Bazen serbestleşmenin en ũst noktasındaki bir politika birden gũndeme getirildi (1980 Temmuzundan 1983 Temmuzuna kadar faiz haddi serbestliği gibi) eğer tuttuysa bırakıldı, tutmadıysa geri adım atılıp tekrar denetim sitemine geçildi. Kimi zaman denetim daha dũzenli biçimde azaltıldı. (İthalatta olduğu gibi) Bazen sistemin tũmũnde denetim sũrerken, içindeki bir alanda birden serbestleşmeye gidildi.(dõviz tevdiat hesapları 1985'te serbest bırakılırken, dõviz piyasasının denetim altında tutulması gibi.) Başka bir deyişle serbestleşme sũreci el yardımıyla "Belki tutar" anlayışıyla yũrũtũldũ. Sanki birileri sabah yataktan kalkıp terliklerini giyerken aklına geleni o gũn yũrũrlũđe koyuyor; gidişatı beğenmezse akşama pijamalarını giyerken vazgeçip geri alıyordu. Bu tũr bir uygulama devlet yõnetimindekiler kadar iş dũnyasında karar kalma konumunda

olanları da şaşırtıyor, ne yapacaklarını bilemez, olayları öngörmez hale getiriyordu (35-s:146).

Ancak sonuçta 24 Ocak 1980 sonrası istikrar önlemleriyle, ülkenin daha önce 1958 ve 1970'te uyguladığı kararlılık dönemlerinden farklı bir program benimsediği görülmektedir. Öngörülen uzun dönemli kalıcı bir "ekonomik gelişme" programıdır. Uzun döneme yönelik yapısal amaç üç noktada toplanmaktadır. Kamu kesiminin daraltılması, sermaye-emek piyasalarının arz ve talep koşullarına bırakılması ve özellikle dış piyasada serbesti koşullarına daha çok yer verilmesi sürekli devalüasyonlarla birleştiğinde dev önlemlerle, ekonomik gelişmenin piyasanın koşullarına bırakıldığı söylenebilir(37-s:209).

Programın ilk aşaması tipik bir istikrar programı niteliğindedir; askeri rejimin denetimi altında 1980-83 yılları arasında uygulandı. İkinci aşaması genelde ekonomiyi ve özelde mal ithalatını serbestleştirmenin devreye girmesiydi bu süreç 1984'ten itibaren demokrasiye geçişle birlikte yürürlüğe girdi. İzleyen bölümün ele alındığı üçüncü aşaması ise "TL"nin konvertibilitesi ve mali piyasaların serbestleşmesi, özelleştirme ve küreselleşme 1989' dan itibaren bu tabloyu tamamladı. Ancak bu dönemlemenin çok yapay olduğunu, her dönemin diğerindeki birçok öğeyi de içerdiğini belirtmek gerekiyor (35-s:146)

2.3. 1989'dan Günümüze Ekonomideki Küreselleşme

Türkiye ekonomisi 1980'li yıllara oldukça kapsamlı ve iddialı bir ekonomik değişim ve yapısal dönüşüm programı ile girmiştir. 24 Ocak 1980 istikrar programı ile başlayan bu dönemde temel stratejiler, ekonomiye devlet müdahalesini en düşük düzeye indirmek, devletin ekonomik girişimciliğini daraltarak kaynakları özel kesim eliyle daha etkin kullanmak, piyasaları serbestleştirmek, ekonomiyi dış rekabete açmak ve dünya piyasaları için mal üretmektir. Kısaca piyasa ekonomisi koşullarında dışa açık kalkınma stratejisi olarak adlandırılan bu strateji, bugün de geçerliliğini korumaktadır. Bu temel strateji doğrultusunda, özellikle piyasaların serbestleştirilmesi ile ilgili önemli adımlar atılmıştır. Faiz haddi

ve döviz kurunun serbest piyasalarda belirlenmesi, sermaye piyasasının geliştirilmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, ihracat ve ithalat rejimlerinin serbestleştirilmesi gibi (50-s:195).

Yine 24 Ocak 1980 İstikrar programının kısa vadeli amaçları 1983'e kadar geçen dönemde bir ölçüde gerçekleştirilmiştir. Alınan kararlar doğrultusunda 1981-1983 dönemi Türkiye ekonomisinde GSMH artışı yıllık ortalama %4 olarak gerçekleşmiştir. Bu büyüme ekonominin daha önce atıl olan üretim kapasitesinin harekete geçirilmesi ile sağlanmıştı. 1984 yılından sonra ise daha hızlı bir ekonomik büyüme sağlanmıştır. Bunun temel nedenleri yurt içi ve yurt dışı talepteki genişleme, ihracat ve ithalattaki artış, dış kredilerdeki artış ve bütün bunların nedeni olarak da dünyada genel olarak ekonomik konjonktürün yükseliş eğiliminde olması gösterilebilir. 1983 yılında iktidara gelen ANAP Hükümeti ekonomi politikasında öncelik olarak reel ekonomik büyüme ve istihdam artışını belirlediği için özellikle turizm, inşaat, sanayi, enerji, ticaret, ulaştırma ve imalat sektörlerinde hızlı büyüme gerçekleştirilmiş, yıllık ortalama GSMH artışı %6,7 sanayi üretim artışı ise %8,4 olmuştur. Öncelikli hedef reel büyüme olduğu için sıkı para politikası uygulanmamış dolayısıyla ekonomik istikrar, diğer bir deyişle fiyat istikrarı ikinci plana itilmiştir

(6-s:191). 1987 yılı ekonomik göstergeler açısından Türkiye ekonomisinin en iyi pozisyonda olduğu yıldır. Cari açık son on yılın minimum düzeyine yani 982 milyon dolara gerilemiş, GSMH' deki artış ise %93 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte fiyat istikrarı ikinci plana itildiği için bir önceki yıla kıyasla TEFE %39 artmıştı (6-s:192).

1988 yılından itibaren ekonominin döviz açığı büyüdü, resmi döviz kuru (TCMB tarafından belirlenen kur) ile serbest döviz kuru arasında açıklık genişledi. Başta ihracatçılar olmak üzere tüm kesimler devalüasyon beklentisi içine girdiler. Bir yandan devalüasyon beklentisi öte yandan hızlanan enflasyon sonucu reel faiz düzeyi %2 - %2.5 geriledi. Devalüasyon beklentisi ve reel faiz oranındaki düşme para ikamesi olgusunu hızlandırdı. Tasarruflular TL'den kaçarak dövize ve altına yöneldiler. Bu olgu ekonomide ciddi parasal dengesizliklere yol açtı. Ülke 1988-1989 stagflasyonuna sürüklendi. Hükümet stagflasyonu aşmak için 4 Şubat 1989 kararlarını almak zorunda kalmıştır. Hükümet kararlar

çerçevesinde bankaların karşılık oranları (munzam karşılık oranı + genel dispoñibilite oranı) %23 'ten %27'ye yükseltilmiştir. Döviz girişini teşvik etmek için bazı önlemler alınmıştır; ithalatı kısıtlamak için ithalat depozitoları %15'e çıkarılmıştır. İhracat gelirlerinin yurda getirilmesi zorunlu kısmı %80'den %100'e çekilmiştir. Yabancı kaynak kullanımını kolaylaştırmak için iç-dış faiz oranları arasındaki fark yükseltilmeye çalışılmıştır. Başka bir ifade ile yabancı sermaye girişi yüksek faizlerle teşvik edilmek istenmiştir. Kamu kesimi gelirlerini artırmak için taşıt alım vergisi ve hükümet hizmetlerinden alınan resim ve harçlar artırılmıştır. Buna karşılık devlet tahvili, hazine bonosu ve döviz tevdiat hesapları gelirlerinden alınan vergiler kaldırılmıştır (6-s:197).

Türkiye bu önlemleri 1988 şubat ayı sonunda uygulamaya koyduğunda şiddetli bir stagflasyon sürecine girdi. GSMH büyüme hızı %1.5'e düşerken TEFE % 70.5'e yükseldi. Yükselen faiz hadleriyle ve şiddetli devalüasyonla birlikte içerde talep daralması, ekonomiyi durgunluk içinde enflasyon sürecine sokmuştu. Bu arada şiddetli talep daralması sayesinde cari işlemler bilançosu 1,5 milyar dolarlık, GSMH'nin %1,8'ine ulaşan fazla verdi. Dibe vuran TL reel efektif kuru, net yurt içi hasılda işçi-memur gelirleri ve tarım gelirleri, fırlayan faizler ve dolaylı vergiler; negatif olan tarım üretimi ve yine gerileyen tarım iç ticaret hadleri hep birlikte, bu sonucu yarattı; iç kaynak dengesi fazla (GSMH'nin %11 'i) verdi. Türkiye bu sayede kısa vadeli borç birikimini kısmen ödedi ve azalttı; uluslararası rezervlerde de küçümsenmeyecek artışlar oldu (35-s:167).

Hükümet, işte bu olumsuz koşulları aşabilmek amacıyla, 1950'den beri herkesçe yeniden keşfedilen ve her defa bir krizle noktlanan yapay bir çözümü tekrar devreye soktu: Kısa Vadeli Sermaye İthali. Ne var ki, günün koşullarında bundan bol bol yararlanabilmek TL'nin konvertibilite olmasını, mali piyasaların iyice serbestleştirilmesini gerektiriyordu. Zaten OECD, DB ve IMF'ye yapılan taahhütler arasında konvertibilite de vardı. Türkiye'nin temel yapısal sorunlarını aşabilmek için hiçbir önlem yine görünümde yoktu. Bu yarı dönemde ihracata dönük büyüme yerini, faiz arbitrajı yöntemiyle sermaye ithaline dayalı "ihracata dönük büyüme"ye bıraktı. Merkez'in sermaye ihracı gereklerine Türkiye tam uydu. Yapılan

tek olumlu girişim TCMB'nin "Yıllık Para Programı" hazırlamaya başlaması oldu. O da sonradan tarihe karıştı (34-s:201).

1988-1989 stagflasyonu Türkiye'yi uluslararası ekonomik ilişkilerinde daha da serbestleşmeye götürdü. TL konvertibl hale getirildi. Türkiye yapısal ve finansal dengesizliklerini serbestleşme ile aşacağını sanıyordu. TPKK'a bağlı olarak çıkarılan 32 No'lu Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ve değişiklikleri ile, Türkiye sermaye hareketleri açısından en serbest ülkelerden birisi haline getirildi. Söz konusu kararname yürürlüğe girerken ithalat fonları düşürüldü. 32 Sayılı KHK ile sadece ödemeler bilançosu sermaye hareketleri serbestleşmedi, aynı zamanda mali piyasalar da serbestleşti. Döviz, TL'nin tam ikamesi oldu. Sermaye hareketlerinin ve mali piyasaların serbestleşmesi sonucu döviz kurları artık cari işlemler bilançosu açıklarına ve fazlalarına bağlı olarak değişen bir anahtar değişken (fiyat) değil, sermaye hareketlerinin belirlediği bir fiyat haline dönüştü (50-s:197).

1989' da Türkiye içine düştüğü krizi henüz tam atlatamamışken Berlin Duvarı yıkılıyor ve Doğu Bloku parçalanıyordu. Bunu 1991' de SSCB'nin dağılması tarihe karışması izledi. Bu iki olay dünyada ve dünyadan Türkiye'ye yansıyan ekonomi anlayışında ve politikalarında çok köklü dönüşümler yarattı. Artık dünyada iki süper devlet yoktu; dolayısıyla her süper devletin kendi kampına daha çok üye çekmek ya da büyüme yarışında onlara destek verip kampını cazip göstermek kaygısı yoktu; dolayısıyla Batı Kampı (daha doğrusu kapitalizm) açısından komünizmin yayılmasını engellemek için yoksul ve güçsüz ülkelere/kitlelere taviz verme gereği yoktu. Bu köklü dönüşüm ekonomi düzlemine de köklü dönüşümleri taşıdı. Rekabet ve sermayenin küreselleşmesi, "sosyal devleti" tahtından indirdi. Türkiye de kaçınılmaz olarak bunun etkileri altında kaldı. 1990'lı yıllar bu nedenle geçmişten çok farklı yeni bir sayfanın açılması demek oldu (35-s:173).

Özellikle, SSCB'nin yıkılışı sonrası ortaya çıkan gelişmeler Türkiye 'ye ekonomik ve siyasal anlamlarda geniş bir hareket olanağı tanıdı. Bu bloku temsil eden Sovyetler Birliği'nin dağılışı sonrasında dünyadaki güç dengeleri değişmiş Türkiye açısından Kuzey tehlikesi ortadan kalkmış ve dolayısıyla NATO şemsiyesi de Soğuk Savaş dönemindeki korumacılık

işlevini yitirmiştir. Bu durumda Türkiye "Batı"dan eskisi gibi yardım ve destek alamaz olmuştur. SSCB sonrasında ortaya çıkan yeni devletlerin iç ve dış çatışmaları, Avrupa'nın doğusundaki devletlerin değişim süreçleri ve Ortadoğu'da, özellikle Körfez Krizi sonrası, ortaya çıkan gelişmeler, önemli ölçüde pazar ekonomisinin yaygınlaşma sancıları ve yeni pazarlarda rekabetin keskinleşmesi büyük yer tutmaktadır (18-s:9).

1990'lı yıllarda mal alımları gibi sermaye alımları da neredeyse tam serbestleşti, pek az ülke adacıkları bunun dışında kaldı. Bu esinti 1989'un ikinci yarısında TL'nin konvertibilitesine geçişle birlikte Türkiye'de mali piyasaların tam serbestleştirilmesini getirdi. Bunu 1993 sonunda yedi yıllık (1986-1993) tartışmalı görüşmelerin tamamlanmasıyla ve ABD - AB ile ABD-Japonya arasındaki çekişmede uzlaşma sağlanmasıyla GATT Uruguay Round Anlaşması'nın imzalanması izledi. Türkiye de GATT üyesi olarak getirisi götürüsünün altında kalan bu anlaşmayı imzalayanlardan oldu. GATT anlaşması bir yandan yeni serbestleşmeler getirirken, bir yandan da "entellektüel mülkiyet hakları" yoluyla Batı için yeni tekelleşmelerin kapısını açmıştı. Diğer yandan GATT örgütü yaptırım gücüyle donatılıp Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) dönüşüyordu. Yani beklenen serbestleşmeyi ve koşulları gerçekleştirmenin ciddi yaptırımları olacaktı. Küreselleşmenin uluslararası kurumların kararlarıyla ulusal politikalara egemen olma boyutuydu bu (35-s:174).

Türkiye' de ithalat ve ithalatta serbestleşme sürecini arttıran bir diğer öge artık siyasal bütünleşme yolunda Avrupa Birliği 'ne (AB) dönüşen AT ile ilişkilerini canlandırma gayreti oldu. Gümrük Birliği (GB) Anlaşması gereğince 1995 yılında anlaşmanın "Geçiş Dönemi"ni tamamlaması gerekiyordu. Bunun koşulları sınai mamullerde 15 AB ülkesinden ithalatını tamamen serbestleştirilmesi ve diğer ülkelere karşıda AB 'nin çok düşük oranlı (%4,5 gibi) Ortak Gümrük Tarifelerini (OGT) yürürlüğe koymasındı. Böylece 1990' lı yılların dünyası Türkiye için 19. Yüzyılın vahşi kapitalizminde olduğu gibi mal ve sermaye hareketlerinin her biçimiyle serbestleşmesi demek oldu. Rekabet gücü başarının tek ölçütü olmuş; "insan" neredeyse ekonomiden/toplum anlayışından dışlanmış, orta derecede ya da az gelişmiş bütün ülkeler aynı düzlemde en güçlü ülkelerle aynı rekabet ortamına itilmiş; toplum sorunlarına

duyarsız, mekanik bir neo-klasik piyasa anlayışı sermaye ile birlikte küreselleşme yoluna girmişti. İlginç biçimde hala sosyal devlet anlayışına bağlı olduğu yetkililerce ifade edilirken, Türkiye gerçekte bu sürecin içine düşmüştü (35-s:175).

2.3.1. Mal Akımlarındaki Hareketlilik

Global ekonomik entegrasyonun boyutlarından biri olan uluslararası ticaret hareketleri yönünden dünyadaki yerimizi daha ayrıntılı olarak tespit edebilmek için öncelikle dünya ticaretindeki serbestleşme eğilimlerini analiz etmek gerekir. Bilindiği üzere, 19.ve 20. yüzyılda serbest ticaret ve korumacılık taraftarları arasındaki mücadele tüm hızıyla ve yoğunluğuyla devam etmiştir. 1980'li yılların başlarından itibaren ise serbest ticaret taraftarlarının görüşleri hemen tüm dünyada daha fazla taraftar toplamaya başlamış ve ülkeler dış ticarete serbestleşme yönünde çok önemli mesafeler kat etmişlerdir. Serbest ticareti savunanlar gerek iç ticarete, gerekse dış ticarete devlet müdahalesini kabul etmemektedirler. Korumacılık taraftarları ise dışa kapalı bir otarşizmi savunmaktadırlar. Her iki kesiminde kendilerine göre gerekçeleri bulunuyor. Önce serbest ticaret taraftarlarının argümanlarını özetleyelim (4) :

* Serbest ticaretle, iş bölümü ve uzmanlaşmadan yararlanmak suretiyle ekonomik kaynaklar daha verimli ve etkin bir şekilde kullanılır.

* Serbest ticaret yapmak suretiyle geniş pazar imkanlarından yararlanmak mümkün olur ve geniş ölçekte üretim yapmanın doğal bir sonucu olarak birim başına üretim maliyetleri azalır.

Korumacılığı savunanlar ise serbest ticarete şu eleştirileri yöneltmektedirler (4) :

* Serbest ticaret, ülke ekonomisinde yeni kurulan ve gelişen sanayilerin korunmasız olmasına ve bunun sonucunda ulusal sanayinin gelişmemesine ve çöküşüne neden olabilir.

* Serbest ticaret, özellikle sermaye malları ithal eden ülkelerde ödemeler bilançosunda veya dar anlamda dış ticaret bilançosunda açıkların daha da artmasına neden olur.

* Serbest ticaret özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından dışa bağımlılığı arttırabilir.

Önemle belirtelim ki her iki akım savunucularının da görüşlerinde haklılık payları bulunuyor, içinde yaşadığımız yüzyılın tecrübesi, serbest ticaretin ekonomik büyüme ve refah düzeyinin artması için gerekli olduğunu ortaya koyuyor. Bununla birlikte, ekonomik gelişmenin başlangıcında sektörlerde geçici korumacılığın gerekli olduğu da bir ölçüde kabul edilmek zorunda. Ancak, korumacılığın süreklilik kazanması sanayinin dolayısıyla ekonominin gelişmesini olumsuz yönde etkiliyor (4).

Özetle, korumacılık giderek globalleşen dünyada artık eskimiş bir fikirden başka bir şey değil. Ülkelerin ekonomilerini dışa açarak, uluslararası ekonomik ilişkilerini arttırmaları ve dünya ekonomisine entegre olmaları gerekiyor (4).

Dünyada gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi 1960'lar ve 1970'lerde Türkiye'nin temel ekonomik kalkınma stratejisi ithal ikameci politikalara dayalıydı. Bu döneme, ağır sanayi ve sermaye mallarında yurt içi üretim kapasitesini arttırmayı hedefleyen büyük kamu yatırımları damgasını vurmuştu. Dış ticaret, miktar kısıtlamaları ile ve genelde Türk lirasının satın alma paritesine göre aşırı değerli olmasına yol açan bir sabit kur rejimiyle sıkı sıkıya korunuyordu. İthalat-ikamesi stratejisi ağırlıklı olarak ithal hammaddelere dayanıyordu. Bu nedenle, Türkiye'nin ticaret hadleri 1973-1974 dönemindeki ilk petrol krizinden sonra kötüleşmiştir. Bu kötüleşme, ödemeler dengesi üzerinde büyük bir yük yaratmış, bu ilave yük kısa vadeli borçlanmalarla telafi edilmeye çalışılmıştır. 1977' den sonra, ithalatın gereken zamanda ve oranda gerçekleşmemesi üzerine İşgücü piyasasında da sorunlar baş göstermiş ve arz yönünde önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Talep yönünden bakıldığında ise genişlemeci maliye politikası korunmuştur. Toplam talep ve arz arasındaki dengesizlikler zaten artmakta olan enflasyonu olumsuz yönde etkilemiştir. Krizi aşmak için alınan tedbirlerin yetersizliği ve 1979'daki ikinci petrol krizi, krizin boyutlarını daha da arttırmıştır. Düşük yurt içi tasarruf ve ağır aksak ilerleyen yatırım ortamında çözümlenememiş olan 1977-1979 ödemeler dengesi krizine çare olması amacıyla Türkiye'de ticarete liberalleşme süreci başlatılmıştır (55-s:5)

1980'li yılların başında Türkiye ithalat ve ihracatındaki serbestleşmeyi önce IMF, sonra da Dünya Bankası'nın programıyla ve gözetimi altında sürdürmüştü. Serbestleştirme çabasında gayretin büyük kısmı ithalattaki miktar kısıtlamalarının gümrük vergileri ve eş etkili vergilere (Toplu Konut Fonu gibi) dönüştürülmesi yolunda harcanmıştı. Nominal koruma oranı, ithalat vergileri toplamı itibariyle düşse de, görelilik yüksekliliğini sürdürmüştü. 1983'te %65 olan bu oran 1988'e gelindiğinde sadece %55'e inmişti. 1990'lı yıllarda mal akımlarının serbestleşmesine yol açan etkenlerse farklılaştı. 1989 Ağustos ayından itibaren, IMF'nin onaylamasıyla TL'nin konvertibilitesinin yürürlüğe girmesi, ithalatta nominal koruma oranının yeni durumla bağdaşabilir düzeye indirilmesini gerektirdi. Nitekim 1990 yılına gelindiğinde bu oran yarılanarak %28,3'e indi. Bunu izleyen ithalatta %41 oranındaki artışla ortaya çıkan patlama ve cari işlemler açığı/GSMH oranının %1,7'ye yükselmesi 1983 sonrasının rekorunu kırıyordu. Konvertibiliteyi izleyen daha ilk yılda Türkiye kısa vadeli sermaye girişleriyle ithalatı patlatabilmenin kolaylığını tadıyordu. Aynı şekilde ihracatta verilen "vergi iadesi" yaftalı mali destekler 1988'de kaldırılıyordu. İthalattaki efektif koruma oranındaki düşüşse aynı ölçüde dramatik boyutta oldu. 1984'te %74,7 iken 1991 'de yarılanarak %38,4'e gerilemiştir (35-s:176).

Türk lirasının döviz kuru karşısında değer kaybetmesine izin verilmiştir. İhracatçıyı desteklemek amacıyla geliştirilen hükümet politikası Türk lirasının değerinde reel bir düşüş trendi yakalamak olmuş, bu da 1988'e kadar satın alma gücü paritesinin üzerinde belirlenen bir döviz kuruna yol açmıştır. 1988'den sonra Merkez Bankası Türk lirasının değer kaybındaki hızı yavaşlatmıştır (55-s:6).

İhracatçılara doğrudan ödeme yapılmıştır. İhracatçıların başlangıçtaki masrafları hükümet bütçesinden ve bütçe dışı fonlardan karşılanmıştır. Diğer bir deyişle, doğrudan ödemeler, vergi iadesi ve bütçe dışı fonlardan nakit ödemeler şeklinde yapılmıştır. 1980-1984 yılları arasında, doğrudan ödemelerin büyük kısmını vergi iadeleri teşkil etmiştir. Sübvansiyon şeklindeki doğrudan ödemelerin 1984'te gerçekleştirilen toplam imalat sanayii ihracatının %17'sini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Ne var ki, hükümet bütçesi üzerindeki baskı, verilen önceliğin ihracat

teşviklerinden daha etkin bir döviz kuru politikasına yönelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, 1985 'te imzalanan GATT anlaşması, vergi iadelerinin kademeli olarak kaldırılmasına neden olmuş, böylece 1984 yılından sonra bütçe dışı fonlardan yapılan ödemeler daha da önem kazanmıştır. Buna ek olarak ithalatta liberalleşme sürecinin hızlanması da ihracatı teşvik eden diğer bir faktör olmuştur. Sonuç olarak, ihracata yönelik doğrudan sübvansiyonlar aşamalı olarak azaltılmış, 1990 yılında % 4,4 seviyesine indirilmiş ve daha sonra da tamamen kaldırılmıştır (55-s:7).

Mal akımlarında serbestleşme 1992 yılından sonra bu kez uluslararası anlaşmalar bağlamında ortaya çıktı, 2000'li yıllara da sarkarak devam edecektir. Bunun kaynağı GATT Uruguay Raund ve Avrupa Topluluğu'yla gümrük birliği anlaşmalarıdır. Bu 22 yıllık Geçiş Dönemi'nin 6 Mart 1995 Ortaklık Konseyi kararlarıyla tamamlanıp "Son Dönem"e girilmesi; ayrıca AB 'nin Ortak Gümrük Tarifesi 'ne uyum yolunda Türkiye 'yi üçüncü ülkeler karşısında da serbestleştirme derecesini artırma zorunda bırakması serbestleşmedeki temel nedenlerdir (35-s:177). Türkiye'nin AB ile başlayan kırk yıllık ilişkisi sonuçta sadece Gümrük Birliği ve sınırlı bir bütünleşme ile noktalanmıştır. Gerçekten Türkiye'nin 1959'da AB'ye üyelik başvurusuyla başlayan ilişkileri çok karmaşık süreçlerden geçerek ve inişli çıkışlı bir seyir izleyerek 6 Mart 1995'te imzaladığı ve 13 Aralık 1995'te AB Parlamentosundan geçerek onayladığı Gümrük Birliği Anlaşması ile sonuçlanmıştır (22-s:104).

Böylece Türkiye, AB ve EFTA ülkeleri çıkışlı mallardan alınan tüm vergileri ve TKF ücretleriyle miktar kısıtlamalarını iptal etmeyi ve üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifelerini uygulamayı kabul etmiştir. Sonuç olarak, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren AB ve EFTA ülkeleri patentli malların ağırlıklı koruma oranı %5,9'dan % 0'a düşürülmüş oldu. Buna ek olarak, üçüncü ülkelere gelen mallara uygulanan ithalat koruma oranında % 10,8'den % 6'ya düşmüştür. Ne var ki, bazı özel mallara uygulanan ithalat vergileri (otomobil, kamyon, deri, ayakkabı, seramik vb.) kademeli olarak düşürülmüştür. Türkiye bu mallara uygulanan ithalat vergisi oranını 1997'de %10, 1998'de %10, 1999 ve 2000 yıllarında %15'er ve 2001 'de de %50 oranlarında azaltmıştır. 1 Ocak 2001 itibariyle üçüncü ülkelere

ithal edilen bu mallara uygulanan ithalat vergisi oranları AB 'nin üçüncü ülkeler için öngördüğü ortak gümrük vergisi oranı düzeyine indirilmiştir (55-s:10).

Kuşkusuz, GB en başta Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri üzerine etki yapacaktır. Bunları ithalat ve ihracat boyutuyla ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Gümrük Birliği 'nin ithalat artışı üzerine etkileri, sınırlanan gümrük düzeyi, topluluk çıkışı ithal mallanna yönelik talebin fiyat esnekliği, ticaret sapması, ticaret yaratılması ve her iki durumda karşılaşılabilecek ticaret, genişlemesinin yol açacağı ticaret artışı ve yurt içinde yerleşik yerli ve yabancı firmaların Türk piyasasını kaptırmamak için yapabilecekleri fiyat indirimlerinin bir fonksiyonu şekline indirgenebilir (22-s:109).

Bu değişikliklerden ilk üçü ne kadar yüksek, sonuncusu ne ölçüde düşük olursa ithalat artışı o ölçüde fazlalaşacaktır. Buna mukabil özellikle kotaların kalkması ihracatı hızlandıracaktır. Kuşkusuz artışın büyüklüğünü tekstil sektöründe Topluluğun talebinin fiyat esnekliği esası tayin edici olacaktır. Diğer ürünlerde bir artış beklenmemesi gerektiği, çünkü bu ürünler için esasen bir sınırlamanın mevcut olmadığı iddia edilmektedir. Özellikle ihraç ürünleri üzerindeki teşviklerin kaldırılmasının ihracata olumsuz etkiler yapabileceği de ileri sürülmektedir. Yapılan incelemeler genelde ihracatta dikkate değer bir artış olmamasına mukabil ithalatın yükselme olasılığının daha fazla olduğunu göstermektedir. Buna mukabil, sermaye hareketleri dikkate alındığında genelde olumsuzlukların bir ölçüde azalacağı düşünülmektedir. Özellikle, TL'nin dış dengesinin düşmesi ihracatı özendirip; ithalata olumsuz etkiler yapabilir (22-s:110).

Gümrük Birliği sonrasında koruma oranlarındaki düşüş ve artan yurt içi talep sonucunda ithalat, 1996- 1997 döneminde ortalama % 16,6 oranında artmıştır. İç talep ve sanayi üretiminin 1998 yılında önemli ölçüde yavaşlaması, 1999 yılında ise daralma, ithalatında düşmesine neden olmuş ve ithalat 1998 ve 1999 yıllarında sırasıyla %5,4 ve %11,4 oranlarında gerilemiştir. 1996 - 1999 dönemi itibariyle ithalattaki yıllık ortalama artış hızı %3,3 olmuştur. Aynı dönemde yatırım ve ara malların ithalatındaki artış sırasıyla % 1,8 ve %1,5 olurken, tüketim mallarındaki artış %20,3 olarak gerçekleşmiştir. Tüketim malları ithalatındaki artış, esas

olarak Gümrük Birliği sonrası koruma oranlarındaki düşüşünde etkisiyle 1996 yılında yaşanan sıçramadan kaynaklanmıştır (9).

1994 yılında rekabet gücünde sağlanan artış ve dünya ticaretindeki canlılığında etkisiyle 1996-1997 döneminde ihracatta yıllık ortalama %10,2 oranında artış sağlanmıştır. 1998 ve 1999 yıllarında ise ihracat gelişmeleri önemli ölçüde Asya ve Rusya krizlerinin yarattığı olumsuzluklardan etkilenmiştir. Nitekim 1996-1998 döneminde % 8 olan Türkiye'nin ihracat pazar büyüme oranı, 1999 yılında % 1,6'ya düşmüştür. Ayrıca Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünde de 1997 yılı sonrası dönemde nispi bir bozulma gözlenmiştir. Bu dönemde Türk Lirası'nın değer kaybı enflasyonla paralel bir biçimde gelişmekle beraber Uzakdoğu ülkelerinin paralarının 1997 yılında da önemli ölçüde değer yitirmesi bu ülkelerin uluslar arası pazarlarda Türkiye'ye karşı rekabet gücünü artırmıştır. Diğer yandan, üretimin yavaşladığı bir dönemde, dolar cinsinden ücret artışlarının 1998 ve 1999 yıllarında da sürmesi, Türkiye'nin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemiştir. Bu gelişmeler sonucunda, ihracat artış hızı, 1998 yılında %2,7'ye düşmüş, 1999 yılında ise ihracatta %1,4 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Böylece, 1996 -- 1999 döneminde ihracattaki yıllık ortalama artış hızı %5,3 seviyesinde kalmıştır (9).

Bu gelişmeler sonucunda, 1996-1997 döneminde % 10,7 olarak gerçekleşen dış ticaret açığının (bavul ticareti hariç) GSMH'ya oranı, 1998 yılında %8,8'e ,1999 yılında ise %6,7'ye yükselmiştir. 1996-1997 döneminde dış ticaret açığı önemli ölçüde yükselmesine rağmen, aynı dönemde turizm gelirleri ile diğer resmi-özel hizmet gelirlerindeki yüksek oranlı artışların da katkısıyla cari işlemler açığının GSMH'ya oranı % 1,4 seviyesinde kalmıştır. 1998 yılında ithalattaki gerilemeye paralel olarak cari işlemler dengesi GSMH'nın %1'i oranında fazla vermiştir. 1999 yılında ise dış ticaret açığının azalmaya devam etmesine rağmen, özellikle turizm ve diğer görünmeyen gelirlerdeki düşüş sonucunda, cari işlemler dengesi GSMH'nın %0,7'si oranında açık vermiştir (9).

Mal akımlarındaki serbestleşme Türkiye'nin dış dünyadan etkilenme derecesini, dış dünyaya bağıllığını ve bundan beklentilerini çok arttırdı. 1970'li yıllarda ve 1980'de dış ticaret hacminin (ihracat artı ithalat) GSMH'daki payı %15 kadarken bu oran 1980' li yıllarda artarak 1990' lı

yılların ortalarına kadar %45'e çıkmış, 2000'e doğru %50'ye yaklaşmıştır. Dış ticaret hacmi artarken neredeyse hiç korumasız ithalat ve ihracat, dış dünyadaki her türlü değişimin Türkiye'ye engelsiz yansiyabilmesi demektir. Buna TL'nin konvertibilitesi ile birlikte sermaye hareketlerinin tam serbestleşmeye ulaşmasının getirdiği yeni boyutlar eklenmelidir. Belirtilen tabloya bunun eklediği çok önemli iki boyut vardır: Birincisi, döviz fiyatının cari işlemler bilançosundaki hareketlerden kopması, sermaye hareketlerinin etkisine girmesidir. Türkiye'nin cari işlemler açıkları patlarken, örneğin, döviz fiyatında hiçbir kımıldama olmamakta, enflasyonla birleşince TL aşırı değerlenme durumuna düşmektedir. Bunu anlamı ihracat caydırılırken, ithalatın teşvik ediliyor olmasıdır. İkincisi, faiz hadleri (reel anlamda) yüksek düzeyde seyredip, dış sermayeye iyi bir getiri sağlıyor olduğu sürece, içeri doğru sermaye akımı sağlanabilmekte ve dış açıklar rahatça karşılanabilmektedir. Nitekim mal hareketlerinde ihracatın ithalatı karşılama oranı 1984-89 arasında %12.4 iken, 1993-1997 arasında bu oran %55.8'e çıkmış bulunuyordu. Yani ihracatı artırma dürtüsü ve baskının ortadan kalkması söz konusudur (35-s:178).

Bu dönemin serbestleşme sürecinde Türkiye'nin giderek hizmet ihracatını artırdığı ve 1997'ye gelindiğinde turizm, müteahhitlik hizmetleri, taşıma vb. gibi hizmet gelirlerine (yaklaşık 21 milyar dolar) işçi transferleri (4.2 milyar dolar) eklendiğinde mal ihracatından sağlanan gelire yakın bir rakama ulaşıldığı görülür. Yukarıda değinilen tablonun, ihracatı, şiddetli rekabet koşullarında satılan sınai mamul ya da tarım ürünü ihracatından, serbestleşme ve rekabetin daha sınırlı kaldığı hizmetler alanına kaydırmakta erken olduğunu söylemekle fazla hata olmasa gerekir. Mal ihracatının artış hızı nitekim mal ithalatını izleyememiş, buna karşılık 1980 sonrası dönemde ihracata yönelen çeşitli hizmet kalemleri sayesinde döviz gelirleri döviz giderlerinden büyük sapmalar göstermemiştir (35-s:180).

Türkiye uyguladığı dışa açık kalkınma stratejisi çerçevesinde dış ticaret hacminde ve dış ticaretin GSMH içindeki payında önemli sayılabilecek artışlar gerçekleştirmiştir. Bu arada sanayileşme ile birlikte ihracatın bünyesinde de tarım ürünlerinden imalat sanayisine doğru bir değişim ortaya çıkmıştır. Kalkınmakta olan bir ülke olarak Türkiye'nin

ithalatında en büyük payı ara malları ile yatırım malları tutmaktadır. Tüketim mallarının payı göreceli olarak düşüktür (46-s:623).

Aynı ölçüde anlamlı olan, bu yapının gerisindeki toplumsal düzendir. Yarıdan fazlasını küçük- orta boy işletmelerin (KOBİ) oluşturduğu ihracata dönük dokuma-giyim sanayisinde çalışanların büyük kısmı kayıt-dışı, sigortasız-vergisiz çalışan kadınlardır. Başka bir deyişle, "esnek üretim" koşullarına çok uygun bir kesimdir; yani krizlerde KOBİ'ler finansman darboğazına çöktüğünde işçiler sessiz sedasız işsiz kalırlar. Ancak işsiz kayıtlarına dahi girmezler; hasta olsalar sigortalılığın getirdiği nimetlerden yararlanamazlar. Ne var ki işveren için vergisiz-sigortasız çalışmanın getirdiği nimetin düşük maliyeti baskındır; çünkü dünya piyasasına eklemlenmeyi Türkiye rekabet şartları altında yoksul-düşük ücretli ülkelerden pazara gelen benzer mallarla satılan fiyat rekabetine dayandırdı. Bunun için işveren açısından maliyet fiyat olgusu çok önemlidir. Hele sermaye girişlerinin sık sık TL' yi aşırı dengeli duruma getirdiği bir ortamda bu olgu çok daha önem kazanır. İşte Türk imalat sanayiinde ithalatının 2,25 katı ihracat yaparak net döviz girdisi sağlayan kesimde önemli payı olan KOBİ'lerin toplumsal yapısı budur. Hizmet ihracı gelirlerinde en büyük net paya sahip olan turizm de "esnek üretim"in bir başka biçimini sergiler: Burada işçiler çoğunlukla 6-8 ay çalışır. "Akdeniz tipi" turizm ise aynı ölçüde şiddetli fiyat rekabetine tabidir. Kayıtsız işçi çalıştırma burada da yaygındır (35-s:181).

Bu yapı, Türkiye'yi krizlere, emek-maliyetine, döviz kuruna çok duyarlı ve "insanı neredeyse sadece emek-maliyeti" itibariyle hesaba katan bir ihracat yapısıyla dünya ekonomisine eklemlenmeye çalışan bir ülke konumuna getirmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, 1980'de ihracatın sadece 1/4'ü mamul mallardan oluşurken 1990'lı yılların ikinci yarısında bu oranın 3/4'ün üstüne çıkması, aynı şekilde bu son dönemde ihracatın %40'ı hafif sanayi mamullerinden kaynaklansa da %35' e yakın kısmının elektrikli - elektriksiz makineler, demir-çelik, otomotiv yan sanayi ve otomotiv ürünleri kimyasal mamüller gibi ağır sanayi mamüllerinden oluşması küçümsenmemesi gereken yeni bir atılımdır (35-s:182).

Ekonomik kalkınma ile birlikte ihracatın yapısının tekstil ve giyim gibi emek yoğun ürünlerden, teknoloji ve sermaye yoğun alanlara doğru

kaydırılması gerekir. Bu aynı zamanda ithalatta söz konusu ürünlerin payının azaltılması demektir. Böyle bir yapısal değişim, teknolojik gelişmenin hızlandırılması, emeğin daha iyi eğitilmesi, işletme yönetiminde etkinliğin artırılması ve tekellerin kırılarak ekonomiye dinamizm kazandırılması gibi koşullara bağlıdır (46-s:624).

2.3.2. Finansal Piyasanın Değişimi

1980'lerden bu yana, küreselleşme süreci, bölgesel pazarların birbirleriyle olan bağlarını güçlendirmek ve uluslararası sisteme entegre olmak için önemli adımlar attıklarına tanık olmuştur. Bu nedenle, bütün belli başlı sanayileşmiş ülkeler kendi finansal piyasalarını liberalleştirmek için gerekli ekonomi politikalarını uygulamaya başlamışlardır. Bu süreçte pek çok gelişmekte olan ülke de sanayileşmiş ülkeleri takip etmiştir

(55-s:10). Daha önce de belirtildiği gibi, 1980'den önce Türkiye, içe dönük ve çok sıkı kurallara bağlı bir ekonomi stratejisi izliyordu ve finansal sistemi yetersizdi. 1980 yapısal reform programıyla birlikte kalkınma stratejisi, bu içe dönük katı kurallara bağlı ve doğrudan parasal kontrollerin hakim olduğu sistemden dışa dönük, piyasa odaklı yaklaşımın hakim olduğu açık bir ekonomik sisteme geçmiştir. Buna bağlı olarak, 1980'lerin başlarında Türkiye'de bir seri ekonomik; yasal ve kurumsal reform başlatılmıştı (55-s:11).

1985 yılından sonra aşağıda açıklanacağı gibi, yapısal uyum politikalarında bir yeni değişikliğe daha gidilerek dış finansal serbestlik kararı alındı. Dış finansal serbestlik bir yandan sermaye hareketlerinin serbest kalmasına, diğer yandan yurt içinde yerleşik kurum ve bireyler arasındaki iktisadi işlemlerin yabancı paralar cinsinden yapılabilmesine olanak tanıdı (37-s:211).

1980' li yıllar için yapılan hesaplar, Türkiye dışına önemli boyutta sermaye kaçıışı olduğunu göstermişti. Başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, GOÜ'de yurt dışına sermaye kaçıışı neredeyse dış borç artışına eşitti. Bazı işadamları Türkiye'den kaçan kara para tutarlarınının 100 milyar

dolarlara ulaştığını tahmin ediyordu. Oysa 1976-85 yılları için Morgan Guaranty Trust adlı bankerlik kuruluşunun yaptığı sermaye kaçıışı tahmini, Türkiye için 3,5 milyar dolar, bunun ekonomiye maliyeti için verdiği rakam ise 5 milyar dolardı. Kapital dergisi 1980 - 88 dönemi için dışarı kaçan sermayeyi 14,5 milyar dolar olarak tahmin etmekteydi ki bu da o dönemde Türkiye'nin dış borç stokundaki artışa eşitti. Tahminlerdeki hata payı ne olursa olsun, sermaye kaçışının büyük boyutlara vardığından kimse kuşku duymuyordu (34-s:206).

1988-89 stagflasyonunu aşmak için sermaye girişine güvenen hükümet, işte yurt dışındaki bu kara paraya içeri çekmeyi düşündü. Bunun tek yönlü bir hareket olacağını, varsaydı. 32 no'lu Kanun Hükmünde Kararname ve değişiklikleriyle, Türkiye'nin sermaye hareketleri açısından en serbest ülkelerden biri haline getirilmesinin bir nedeni de bu durumdu. Söz konusu kararname yürürlüğe girerken ithalat fonları hızla düşürüldü ve IMF tarafından TL'nin konvertibilitesi onaylandı. Türkiye sadece ödemeler bilançosu sermaye hesabı kalemlerini serbestleştirmekle kalmadı; mali piyasaları da tam serbestleştirdi; öyle ki yurt içinde dövizle TL birbirini tam ikame edebilir ödeme araçları haline geldi (35-s:185).

Ucuzlayan sermaye maliyeti ve genişleyen kredi hacmi sayesinde sabit sermaye yatırımı harcamaları artacak ve ekonominin büyüme hızı yükselecekti. Bugünde yürürlükte olan 32 sayılı karar Türkiye'de kısa ve uzun vadeli sermaye hareketleriyle birlikte mali piyasaların serbestleşmesinde son adım oldu. IMF tarafından yayınlanan ve Türkiye ile Güney Akdeniz ülkelerinin bu bağlamda karşılaştırılmasını sağlayan bir araştırma, Türkiye'nin ne ölçüde denetimden arındırılmış bir serbestliğe ulaştığını gözler önüne sermektedir. Türkiye böylece uluslararası mali piyasalarla tam bütünleşme içine girmiş oldu (35-s:187).

Mali piyasaların bu boyutta serbestleştirilmesi, Türkiye'nin mali piyasalarının dış dünyayla bütünleştirilmesi demektir. Yani artık hükümetin döviz fiyatını, faiz haddini, para miktarını belirlemedeki gücü, yerini uluslararası mali piyasalarla Türkiye arasındaki karşılıklı fon akımlarının belirlenmesine bırakıyordu. Böylece döviz fiyatı artık cari işlemler

bilançosu açıkları ya da fazlalarına bağlı olarak değişen bir anahtar fiyat olmaktan çıktı; sermaye hareketlerinin belirlendiği bir fiyata dönüştü (34-s:207).

1989 yılından sonra geçilen dış finansal serbestlik uygulamasından hemen sonra, daha önceki yıllarda dış finansal serbestliğe geçmiş birçok gelişmekte olan ülke gibi, Türkiye 'ye de aşırı bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. 1980' li yılların başında özellikle Latin Amerika Ülkelerine yönelen aşırı yabancı sermaye 1990'lı yılların başında yeniden gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Bu yönelmenin bir nedeni gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik konjonktür nedeniyle faiz oranlarının düşmesi ve gelişmekte olan ülkelere faiz oranlarının uluslararası faiz oranlarının üzerinde seyretmesidir. Ülkelerdeki faiz oranları arasındaki fark finansal sermayeye bir arbitraj olanağı doğurmaktadır (37-s:211).

Mali serbestleşmeyi izleyerek dışardan içeriye ya da içerden dışarıya doğru sermaye akımları birden ivme kazandı. Tabii, TL konvertibl olmadan önce yasa-dışı olduğu için resmi kayıtlara girmeyen sermaye akımları da, hiç olmazsa kısmen kayda girip, riziko kalmaması dolayısıyla ivme kazandığından artışın gerçek boyutu tam bilinmiyor. Ancak resmi rakamlara göre eldeki veriler konvertibilite öncesi ve sonrası dönemlerde, büyük farklar olduğunu göstermektedir (35-s:189).

Diğer yandan, Türkiye'nin yabancı sermaye hareketlerini serbest bıraktığı 1989 yılında, yurtiçi mali ve sermaye piyasaları ne nitelik, ne de nicelik olarak uluslararası düzeyde benzerleriyle karşılaştırılabilecek durumdadır. Bunun başlıca nedeni, mali sistemin uluslararası sermaye akımlarını yaratabileceği dalgalanmalara karşı kendini koruyabilecek kadar güçlü bir yapıda olmamasıdır. Bununla birlikte, mali sistemin gözetim ve denetimini sağlayacak mekanizmaların eksikliği yada var olan mekanizmaların uygulama aşamasında politik baskıya açık olması nedeniyle gerektiği gibi çalışmaması, sistemin kırılmasını daha da artıran faktörler olarak öne çıkmaktadır (35-s:190).

1980 sonrası Türkiye'de sermaye hareketlerinin gelişimini dış ödemeler dengesinde incelediğimizde iki nokta dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi sermaye hareketleri sayısal olarak artmış, ikincisi ise 1980 öncesinde olmayan, uygulama alanı bulunmayan sermaye giriş ve

çıkış biçimleri kullanılmaya başlanmıştır. Ödemeler dengesinde kullanılan sermaye biçimleri ise;

- Doğrudan yatırımlar,
- Portföy yatırımlar,
- Uzun vadeli sermaye hareketleri,
- Kısa vadeli sermaye hareketleridir.

Bu sınıflandırma öncesinde, genel olarak 1980 sonrası Türkiye'ye yönelik sermaye akımlarının rakamsal olarak arttığı görülmektedir. Bu artış 1990'lı yıllara gelindiğinde 1991,1994 ve 1998 yılları hariç tutulursa hızlanmıştır. Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarı yaklaşık olarak; 1980'de 672 milyon dolar iken, 1985'de 1 milyar dolara, 1990'da 4 milyar dolara, 1996'da 5,5 milyar dolara yükselmiştir. 1991 Körfez Krizi,1994'te Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz ve 1998'de Asya ve Rusya krizlerinin etkisiyle ülkemizden önemli miktarda sermaye çıkışı yaşanmıştır. 1991 yılında Türkiye'den çıkan net sermaye miktarı yaklaşık olarak 2,5 milyar dolar, 1994 yılında 4,3 milyar dolar, 1998 yılında ise 840 milyon dolardı. 1999 ve 2000 yıllarında net yabancı sermaye yaklaşık 4,9 milyar dolar iken, 2000 yılında 9,6 milyar dolara yükselmiştir. 2001 yılında ise kasım ve şubat krizlerinin etkisiyle ülkemizden 13,9 milyar dolar civarında sermaye çıkışı yaşanmıştır (27).

Batının ve Japonya'nın 1970'li yıllardan bu yana çığ gibi büyüyen, kar haddi düştüğü için dünyanın dört bir yanında kendisine daha yüksek kar haddi arayan muazzam fonlarının bulunduğu; 1987'de başlatılan sermaye piyasaları ve portfolyo yatırımlarına ilişkin kısıtlamaları kaldırma sürecini izleyerek, bu sermayenin küresel donanımının kolaylaştığı; OGÜ'in de buna uyum sağlamak için konvertibiliteye geçme ve sermaye hareketlerini serbestleştirme sürecine katılma yoluna girdikleri biliniyor. Sermaye hareketlerinin sermaye piyasasına yönelik bölümü, ya hisse senetleri fiyatları üzerine oynamaya, ya faiz hadlerinin reel anlamda yüksekliğinin cazibesine kapılıp bonoya tahvile geliyor, ya da "özelleştirme sendromu"na tutulmuş ülkelerdeki kamu şirketlerine ortak olmak veya tümünü ele geçirmek üzere hisselerini satın alıyor. Tabii, aynı durum özel şirket hisseleri için de geçerlidir; bu işlem sonucunda yabancı şirket çoğunluk hissesini ele geçirirse dolaysız yatırım söz konusu

olabiliyor. İçerdeki bankalar, şirketler, KİT' ler de faiz arbitrajının karlı gözüktüğü durumlarda, dışardan borçlanma yoluyla kısa vadeli sermaye girişlerini teşvik edebiliyor; dış piyasalarda para ve sermaye piyasalarında yatırım yapabiliyor (35-s:194).

Türkiye'ye yönelik sermaye girişlerinin çok küçük bir bölümü, doğrudan yatırım niteliğinde olup, asıl olarak yurt dışı sermayenin portföy yatırım ve kısa vadeli sermaye şeklinde girdiği görülmektedir. Gelişmekte olan diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye 'ye yönelik sermaye girişlerinin karakteristik özelliklerinden biri bunun kompozisyonudur. Türkiye' deki duruma bakıldığında, özellikle doğrudan yatırımların genellikle %10'un altında seyrettiği gözlenmektedir. Türkiye' de bugüne kadar büyük çabalar harcanmasına rağmen doğrudan yatırımların ülkeye çekilmesi konusunda istenen noktaya gelinememiş, özellikle son yıllarda yurt dışına doğrudan sermaye ihracında önemli artışlar görülmüştür. Portföy yatırımlarında en önemli girişin (net) yaklaşık 4 milyar dolar ile 1993 yılında, en önemli çıkışın (net) ise 6,7 dolar ile 1998 yılında gerçekleştiği dikkat çekmektedir. 1997 yılında Asya'da yaşanan ve 1998 yılında Rusya 'ya bulaşan kriz Türkiye 'yi de etkilemiş, bütün gelişmekte olan ülkelere yönelik portföy yatırımlarında önemli ölçüde çıkışlar yaşanmıştır. Uzun vadeli net sermaye kısa vadeli net sermaye girişlerinin 1997, 1998 ve 2000 yıllarında artış kaydettiği, buna karşın kısa vadeli net sermaye girişlerinin 1996 yılında en yüksek düzeyine ulaştığı görülmektedir. 1996 yılı kısa vadeli sermayenin yurtiçi getirisinin en yüksek olduğu yıldır. Öte yandan kısa vadeli sermaye hareketlerinin negatif değer aldığı 1988, 1991 ve 1994 yılları kısa vadeli sermayenin yurtiçi getirisinin de negatif olduğu yıllardır (25).

Bu dönemde Türk finansal sisteminin gelişimini belirleyen üç ana süreç vardır: Bunlardan birincisi finansal serbestleşme çerçevesinde geliştirilen araçların çoğunluğunu, kamu kesimi açığının finanse edilmesi için yaratılan menkul değerlerin oluşturması; ikincisi TL'nin yabancı para birimleri ile ikamesinin doğurduğu tehdit (dolarizasyon), üçüncüsü de spekülasyon kısa vadeli sermaye hareketlerinin ulusal finans piyasalarında ve giderek reel ekonomide neden olduğu istikrarsızlıktır (60-s:129).

Ulusal ekonominin 1988 sonrası dönemdeki gelişiminde sözü edilen bu üç olgunun belirleyiciliği açıkça görülmektedir. 1980 sonrasında Türk mali piyasalarında finansal araçların gerçekten de çeşitlendiğini ve ulusal gelire göre de hacim değerlerinin arttığını (sistemin derinleştiğini) görmekteyiz. Örneğin, 1980'de ulusal gelire oran olarak sadece %2,1 'i bulan menkul kıymet ihraçları stoku, 1990'da %6,5'e, 1999'da gelindiğinde ulusal gelirin %39,5'ini bulmuştur. Daha önemlisi, mevduat içinde vadeli mevduatın görece payı hızla yükselmiş ve 1999'da toplam vadeli TL mevduatının ulusal gelire oranı %2,2'den, %16,3'e çıkmıştır. Aynı şekilde gerek hisse senedi piyasasında, gerekse repo-ters repo piyasalarında işlem hacminin hızla artmış olduğu gözlemlenmektedir (60-s:130).

Ancak bütün bu olumlu gelişmelerin ardına bakarsak Türk finansal serbestleştirme sürecine yön veren etkenlerin aslında hiç de arzulanan şekilde oluşmadığı görülecektir. Örneğin, ihraç edilen menkul kıymet kompozisyonuna bakıldığında, söz konusu toplamın hemen tamamının kamu kesimine ait olduğu anlaşılmaktadır 1999 itibariyle, ulusal gelire oran olarak, ihraç edilen menkul kıymet toplamı %39,8 olmasına karşın, bunun içerisinde kamu kesiminin borçlanma senetlerinin payının %38,7'ye ulaştığı görülecektir. 1990'lar boyunca kamu kesimi finansal araçları, toplam menkul kıymet ihracının %95-97'sini oluşturmuştur. İlginçtir ki, özel kesimin hisse senedi ihraçları ulusal gelire oranla % 1'i dahi bulmamış ve zaman içinde herhangi bir artış eğilimine girmesi de söz konusu olmamıştır. Oysa her gün medyadan hisse senedi piyasalarının o günkü gelişimi ekonomide durumun en kesin belirleyicisi olarak kamuoyuna sunulmaktadır Bu haliyle ulusal gelirin % 1 'ine dahi ulaşamayan menkul kıymet ihraçları ile hisse senedi piyasaları, reel ekonominin gelişimini ne denli yansıtabildiği tartışmaya gerek olmayacak kadar açıktır (60-s:130).

Bu şartlar altında Türkiye'nin sermaye hareketlerini serbestleştirmesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi, dış tasarrufların ekonomik büyümeyi hızlandıracağı öngörüsünün politik çekiciliği olmuştur. Ayrıca, kamunun artan finansman ihtiyacının sağlanabilmesi için yabancı fonların ülkeye çekilebilecek olması, bu kararın alınmasında büyük önem taşımıştır. Yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesi için gerekli ilk adım olan yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra, yüksek reel faizlerinde

etkisiyle, Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarında artışlar kaydedilmiştir. Bunun etkilerinden en önemlisi TL'nin reel olarak değer kazanması olmuştur. Böylece, 1990'ların önemli bir kısmında var olan ve özellikle kısa vadeli sermayeyi çekme konusunda etkili de olan yüksek reel faiz ihalelerinde oluşan faizlerin ortalama yıllık bileşik değerleri ise, enflasyon oranının oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Söz konusu politika uygulamaları, kısa vadeli ve spekülâtif yapısı ağırlıklı yabancı sermaye için Türkiye'de oldukça çekici bir finansal yatırım ortamı oluşmasını sağlamıştır (62-s:83).

Spekülâtif beklentilere dayalı sermaye girişlerinin bir bölümü hisse senedi fiyatlarına ilişkin beklentilerden kâr etmek amacıyla gelen portfolyo yatırımlarından oluşur. Türkiye'de sermaye piyasalarının olağanüstü sığ, dar (thin market) olması, oyunu büyük fonlarla oynayanlara geniş kâr olanakları yaratır. Sermaye piyasasının sığ olma nedeni ise, özel şirketlerin aile şirketi niteliğini korumaları, sermayelerini ancak küçük oranlarda piyasaya açmalarıdır. Bu piyasa satılan KİT hisseleriyle biraz zenginleşmektedir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası gibi sığ bir piyasada TL'nin aşırı değerli hale gelmesi ise, fonlar dövizde dönüştüğünde yatırımcının her iki kaynaktan kâr etmesini sağlar; öte yandan bu farklar aynı zamanda rezerv birikimi büyüyen döviz piyasasında TL'yi aşırı değerli hale getirir. Bu bakımdan, dışarıdaki yatırımcı şirketler hisse senedi fiyatlarına dayalı spekülasyonu severler. Bu şirketler Doğu Avrupa - Ortadoğu eksenindeki OGÜ'ye yatırım yaparken, Türkiye'de bunlar arasında önemli bir yer tutar. 1990'lı yıllarla İMKB'deki kapitalizasyon değerinde yabancıların payı sık sık yarıyı geçmektedir. Hisse senedine yönelik spekülâtif sermaye girişleri hisse fiyatlarındaki artış trendinin süreceği beklentisine bağlıdır; bu beklenti zayıfladığında çıkış başlar. Nitekim Türkiye'nin yaşadığı 1998 krizini izleyerek girişler 6 milyar doları aşan net çıkışa bırakmıştır. Hisse senetlerine borsada yapılan yatırımların büyük kısmı bu spekülâtif niteliği taşır; temettü geliri beklentisiyle hisse senedine yatırım yok gibidir (35-s:195).

Spekülâtif beklentilere bağlı girişlerin bir diğer kalemi bonoların ve tahvillerin fiyat beklentileriyle ilgilidir. Türkiye'de bunların en büyük kısmı kamuya ait kağıtlardır. Faiz hadlerinin dorukta bulunduğu, dolayısıyla kağıt

fiyatlarının dibe vurduğu kanısı sermayeyi girişe yönlendirir; döviz fonları TL' ye çevrilerek kağıtlar ucuz fiyatlarda böylece ele geçirilir; yüksek faiz gelirinden kâr edilir. Faiz hadlerindeki düşüşün, yani kağıt fiyatlarındaki yükselişin doruğa çıktığı kanısıysa kağıtların satışını ve TL 'ye bağlı fonların dövize çevrilerek sermayenin çıkışını hazırlar. Bu faiz düşüşü, beklentilere bağlı olarak, sermayeyi hisse senetlerine de yöneltebilir; tersi de olur, faizler yükselirken fonlar hisselerden bu kağıtlara kayar (35-s:195).

Türk sermaye kesimi de yabancı fonlar da spekülâtif beklentilerle aynı oyunu oynamaktadır; sermayeyi TL'ye çevirip içeride borsada hisse senetleri /borç kağıtlarına yatırmakta yada dövize çevirip dış paralar üzerine yatırmaktadır. Ticaret bankaları ve büyük şirketler bu piyasadaki başoyunculardır. Siyasi durumdan işçi eylemlerine uzanan bir çizgide ekonomi-dışı olaylarda spekülâtif beklentileri etkiler ve giriş-çıkışlara yol açar. Türkiye rizikosu yüksek bir ülke sayıldığı için, beklentiler de duyarlılık düzeyi de, rizikoyu telafi edecek getiri beklentisi de çok yüksektir; buna karşılık mali yatırım süresi kısadır (35-s:196).

Daha uzun vadeli fon, akımları ya da doğrudan yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilebilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmamış, daha da önemlisi, bu tip sermaye sahiplerinin yatırım kararlarında en önemli rolü oynayan ekonomik ve mali istikrarın sağlanması konusunda başarı sağlanamamıştır. Dolayısıyla Türkiye, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği 1990 sonrası dönemde, yurt içi ya da yurt dışı kaynaklı ekonomik ve politik olumsuzluklarla karşılaştığında, çok hızlı yabancı sermaye çıkışlarıyla karşı karşıya kalabilecek oldukça kırılgan bir yapıya bürünmüştür. Kırılganlığa neden olan diğer bir olgu bankalar üzerinde denetimin olmaması nedeniyle bankaların yüksek miktarlarda açık pozisyon ile çalışmaya başlamalarıdır. Türk bankacılık sistemi devalüasyon beklentilerinin yoğunlaştığı dönemlerde (1994-2001) pozisyonları miktarlarınca döviz talep ederek sistemin krize girmesinde önemli rol oynamıştır (62-s:83).

Dolayısıyla 1990'lı yıllarda ülkeye giren kısa vadeli yabancı sermaye her sektörde kırılganlık ve dengesizlikler doğurmuştu. Para

piyasasında reel sektöre, kamu dengesinden dış dengeye kadar her kesimde görülen zayıflıklar ve gelen yabancı sermayenin vade ve risk yapısı gözönünde bulundurulduğunda söz konusu politikaların sürdürülemez olduğu açıktır (62-s:84).

Reel sektörün gelişimini en iyi yansıtan gösterge olan büyüme hızı kendini büyüme daralma döngüsü içinde bulmuş, yüksek büyüme hızı sağlanan yılları daralma yılları izlemiştir. İstikrarsızlık ve yüksek faiz oranları reel sektöre yönelik yatırım kararlarının ertelenmesine neden olmuştur. Ancak yüksek talep ve yerli paranın değerlenmesi yatırımların ticarete konu olmayan sektörlerle yönelmesine alt yapı sağlamıştır. Uluslararası rekabet gücü yatırımlar ve verimlilikten çok, düşük ücret-düşük fiyat ikilisine dayanan Türk ihracatçı sektörlerinin ihracatlarını arttırmakla sürekli devalüasyon ve sürekli düşük ücret kıskacında sıkışmalarına neden olmaktadır (62-s:85).

Kısacası, Türkiye' de birçok yabancı ülkede olduğu gibi, liberalleşme ile birlikte dış açık ve kamu finansman açıkları yabancı sermaye girişleri ile yüksek faiz politikalarından yararlanmıştır. Zaman içinde bu politikaların izlenmesi kronikleşti ve sonunda krizlerin patlak vermesini kaçınılmaz duruma getirdi (62-s:147).

Bu anlamda Türkiye'nin 1989 sonrası deneyimi, mali piyasaların henüz çok genç ve sığ olduğu kalkınmakta olan bir ülkede, uluslar arası para piyasalarının spekülasyonuna erken ve denetimsiz bir biçimde eklemlenmenin acı maliyetini sergilemektedir. Sermayenin kaçıışı ve ulusal paranın ikamesi (dolarizasyon) tehditleri doğrudan reel faizlerin yükselmesine yol açmakta; bir yandan da dövizin ucuz tutulmasını gerekli kılmaktadır. Bu süreçte artık yüksek reel faiz, düşük kur sarmalı uluslararası piyasalarca dışsal (egzojen) olarak yönlendirilen bir mali araç haline dönüşmüştür. Bu olgu karşısında, ulusal mali piyasalara aktif olarak müdahale etme olanağını kaybeden Merkez Bankası para politikasını sürdürebileceği mali araçlar üzerindeki denetimini kaybederek, döviz rezervlerini idare eden bir "döviz idaresi kuruluşu" konumuna indirgenmiş haldedir. Ulusal mali piyasalara aktif olarak müdahale etme olanağını kaybeden Merkez Bankası'nın gerçekçi bir reel kur ve ulusal kaynakları

yatırım ve büyüme önceliklerine göre yönlendirebileceği bağımsız bir faiz politikası işleme olanağı artık kalmamıştır (60-s:140).

Daha somut bir ifadeyle vurgulayacak olursak, Türkiye gibi ulusal mali piyasalarında yeterince derinleşme ve olgunluk sağlamadan uluslararası spekülâtif sermayenin çıkar alanına çekilmiş bütün gelişmekte olan ülkelerde, finansal krizlerin yapısal koşulları bu süreç altına girildiği andan itibaren hazırlanmış durumdadır. Kriz olgusunun somut olarak ne zaman ve hangi boyutlarda gerçekleşeceği artık sadece mali piyasalardaki rastlantısal olaylara ve panik ve güvensizlik ortamının yaygınlığına bağlı hale gelmektedir (60-s:142).

2.3.3. Devlet Kurumlarındaki Özelleştirme

Bu bağlamda Türkiye pratiğini incelediğimiz vakit, 1930'lu yılların başından itibaren, milliyetçi önderlerin ittifak kurabileceği gelişmiş ve ulusal bir burjuva sınıfı olmadığı için, "bizzat devlet tarafından yürütülen bir sanayileşme programı" başlatıldığını görmekteyiz. Keza, bu programa teorik ideolojik destek vermeyi kendine amaç edinmiş olan kadro hareketi de, milliyetçilik ve devletçilik kavramlarının, kalkınma sürecinin temel dinamikleri olarak ele alınması gerektiğini, ileri sürmektedir. İktisadi kalkınma, kapitalist sistemden uzaklaşarak sağlanabilir. Öncülük edecek güçte bir sınıf (burjuva) olmadığı için de, bu süreci çalıştırmak devletin görevidir. Kaldı ki bir müddet sonra devlet bürokrasisinin uygulamalarını tartışmaya açması muhtemel olan özerk bir müteşebbis sınıfın; yani burjuvazinin oluşması da arzu edilen bir gelişme değildir. Burjuvazi devlet tarafından yaratılmalı, daha doğrusu varlığını devlet tarafından oluşturulan maddi imkanlara borçlu olmalıdır (12-s:42).

1929 krizinin etkisiyle devletçi bir sanayileşme modeli arayışına giren genç Türkiye Cumhuriyeti aynı dönemde bu modelin hayata geçirilmesinden önemli rol oynayan ve dünyadaki ilk planlama deneyimlerinden kabul edilen sanayi planları doğrultusunda planlı bir sanayileşme sürecine sahne olmuştur. 1930 tarihli İktisadi Vaziyetimize Dair Raporla başlayan raporla çalışmalar, SSCB 'nin teknik ve mali

yardımla hayat bulmuş Sovyet uzmanların hazırladığı raporların yanı sıra, Amerikalı uzmanların raporlarından da yararlanarak, 1934 yılında sanayi de planlı yıllar başlatılmıştır. Modern planlama literatüründe bir plan belgesinden ziyade projeler topluluğu olarak anılan birinci beş yıllık sanayi planı (BBYSP) temel tüketim maddelerinin yurt içinde üretilmesini öngören bir ithal ikamesi aygıtı niteliği taşımış; dokuma, maden, seramik, selüloz ve kimya alanların da kamuya ait 20 kadar fabrikanın kurulması tasarlanmıştır. 1980'ler de başlatılan özelleştirme sürecinden nasibini alan ve Türk sanayisinin temelini oluşturan birçok tesis bu plan sayesinde hayat bulmuştur. Planın dış finansında ve özellikle planın yürütücüsü olan Sümerbank'ın tesisin de SSCB kredisi önemli rol oynarken, planın finansmanı büyük ölçüde iç kaynaklardan sağlanmıştır. Daha birinci plan uygulaması devam ederken 1936' da ikinci beş yıllık sanayi planının (İBYSP) hazırlıkları başlatılmıştır. 1937'de "Üç senelik' maden programı yürürlüğe konulmuş ve 1938' de bu programı da içeren yeni bir dört yıllık plan kabul edilmiştir. Bu plan büyük ölçüde 1936'daki plana dayanmaktaydı. Ancak 1938 planında yürürlüğe konulan projelerin büyük çoğunluğu altı ay sonra iptal edilmiş ve II. Dünya savaşı nedeniyle tam olarak uygulanması mümkün olmamıştır. Türk planlama tarihinde bu plandan kalan izler, ulusal ekonomik bağımlılığa öncelik tanıyan uluslararası iş bölümü içinde, çevre ülke konumunu sanayileşerek aşmayı hedefleyen ve bunu yaparken de büyük ölçüde ulusal kaynaklara başvuran bir planlama anlayışının varlığıdır (49-s:172).

Türkiye her ne kadar II. Dünya savaşına katılmadıysa da savaş koşullarının özellikle ekonomiye yönelik tüm olumsuzluklarını yaşamıştır. Bu dönem bir yandan Türkiye ekonomisinde 1930'larda başlatılan devletçi gelişme modelinin aksamasına sahne olurken diğer yandan savaş sonrası ülkenin sosyo-ekonomik yörüngesinin değişimine yol açacak bazı oluşumların tohumlarının da atıldığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Savaş süresince Türkiye'de bir model olarak devletçi iktisat politikaları uygulanmaya devam etmiş hem ithalattaki daralma, hem de üretimdeki azalma nedeniyle ekonomi güç kayıplarına uğramıştır: Sanayiye yönelik yatırımlar büyük ölçüde durdurularak bütçenin önemli bir kısmı savunma harcamalarına yönlendirilmiştir. Ancak savaşın son yıllarına doğru

Türkiye'de planlama düşüncesi ve faaliyetlerine halen sıcak bakılmaktaydı. Planlama yazınında 1946 İvedili Sanayi planı olarak anılan planın hazırlıklarına, 1945 yılında bakanlıklar arası bir komisyonca başlanmıştır (49-s:173).

1946 İvedili Sanayi Planı, 1930'lı yıllarda uygulanan sanayi planlamasının devamı niteliğindedir. Bu plan ile sanayileşme hamlesine kaldığı yerden devam edilmek istenmiştir. Türkiye'nin tekstil ürünleri kâğıt, çimento, demir-çelik ürünleri gibi temel tüketim mallarında ve ara girdilerde büyük ölçüde kendi kendine yeterli hale gelmesi hedeflenmiştir. Planın uygulamasında ülkenin öncelikle kendi kendine yeterli hale gelmesi hedeflenmiştir. Bu planın uygulanmasından vazgeçildi. Mevcut hükümet 1947 yılında İktisadi Kalkınma Planı veya (Vaner) planı adıyla bilinen yeni bir plan hazırladı. Bu plan uygulanmış olsa da Hükümetin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde gelişen olaylar karşısında iktisat politikası alanında esaslı sayılabilecek değişikliklere hazırlandığını, göstermesi bakımından önemlidir. Bu plan ile CHP hükümeti kapitalist batı dünyasına hoş görünmek, batının ekonomik sistemi içinde yer almak ve dış kaynak kullanmak istemiştir. Ancak bu planda öncelikle dış finansman şartı gerçekleşmediğinden uygulanamamıştır (50-s:92).

Böylesi bir planın hazırlanmasına karşın 1946 yılında 7 Eylül kararları olarak bilinen liberal tedbirler alınmış ve Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonuna gidilmiştir. Böylece bir anlamda liberalleşme dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecine kapı açılmakta, dış yardım ve kredi arayışlarına sıcak bir tavır takılmaktaydı. Yapılan devalüasyonun o dönemin ekonomik koşullarında ne denli gerekli olduğu konusu ise halen tartışılmaktadır. Hemen ardından 1947'de IMF'ye üye olunması ise anlamlıdır. Bu süreçte ivedili sanayi planının uygulamasından vazgeçildiği görülmüştür. Bu liberalleşme eğilimlerinin tohumlarının savaş süresince atıldığını vurgulamak gerekir. Savaşın bulanık koşullarında rantla, vurgunla bile olsa sermaye birikimini sağlayan ticari burjuvazi ve büyük toprak sahipleri DP ekseninde bu dönüşümün içsel dinamikleri olmuşlardır. Bu dönüşümü kimi yazarlar iktidar yorgunluğuna bağlarken, bazı yazarlar DP'nin elinden liberalleşme söyleminin alınması olarak yorumlamaktadır. CHP'nin iktisat politikalarında ve devletçilik anlayışında yaşanan bu köklü

dönüşümün hiç kuşkusuz dışsal unsurlardan da etkilenmesi söz konusuydu. Savaş sonrasında iki kutuplu bir dünya düzeni ortaya çıkmış Türkiye tavrını açık bir şekilde batı bloğu ve ABD' den yana koymuştur. Bu dönemde ABD ve güdümündeki uluslararası finans kurumları demokratik yollardan kalkınma arayışlarına giren ülkelere çeşitli yardım ve krediler vermekteydi. Türk Hükümetlerinin 1946 planı yerine, 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planını (TİKP) hazırlamasının altında böylesi bir dış yardımdan yararlanmak endişesi bulunmaktaydı (4-s:173).

Türkiye'nin batı bloğuyla özellikle bu dönemde batının lideri pozisyonuna geçen ABD ile ilişkilerinin yoğunlaşması ve Truman Doktrini ve Marshall Yardım programı çerçevesinde Türkiye'ye gelen uzmanların uygulanmakta olan devletçi müdahaleci ekonomi politikasını eleştirmeleri, hükümeti iktisat politikası değişikliğine sevk etmiştir. Türkiye'nin Marshall yardım programına alınması ve dış kaynak kullanılması için bu değişikliğin zorunlu olduğu ifade edilmiştir. İktisadi kalkınmasını gerçekleştirmek için kendi kaynaklarının yetersiz olduğuna inanan Türkiye her yönü ile batıya benzemeye çalışmıştır (50-s:94).

Batılı uzmanların ekonomi politikası alanında Türkiye'ye önerileri şu şekilde özetlenebilir: Ekonomide kamu girişimciliği daraltılacak ve özel kesime daha hızlı gelişmesi için ortam hazırlanacak ve yardım edilecekti. Ağır sanayiye girilmeyecek, tarım ürünlerinin işlenmesi, hafif metal inşaat malzemeleri, orman ürünleri, seramik el sanatları gibi sanayi dallarına ağırlık verilecektir. ABD'nin Türkiye'yi Marshall Yardım Programı kapsamına alması daha genel bir politika uzantısıdır. ABD Türkiye'ye başından beri kendi içinde tutarlı ve belli bir amaçlara yönelik önerilerde bulunmuştur. ABD, Türkiye'yi Avrupa Ülkelerinin yeniden inşasına tarım ürünleri ve madencilik hammaddeleri ile katkıda bulunması için yardım kapsamına almıştır. Bu amaçla Türkiye'de tarımsal üretimin arttırılması ve tarımın pazarlara açılması için tavsiyelerde bulunmuş ve yardım bu alanlarda yöneltmiştir. 1948'den itibaren Marshall yardımı çerçevesinde başlatılan tarımda makineleşme ve karayolları yapımına ağırlık verilmesi yapılan dış yardımların bir bölümünün belli amaçlar için yapıldığının kanıtıdır (50-s:95).

Sonuç olarak 1946 sanayi planı ve Vaner planı her ne kadar uygulama olanağı bulamadıysa da genç Cumhuriyetin iktisadi kalkınma arayışlarında dayandığı strateji felsefelerinin nasıl bir köklü dönüşüme uğradığını gösteren bir belge olarak tarihe mal olmuştur. 1947 yılında yapılan CHP'nin 7. kurultayı ve 1948 Türkiye İktisat Kongresi, devletçiliğin tasfiye edildiği ve özel girişimciliğin sesinin yükseltildiği platformlar olmuştur (49-s:174).

Yukarıda açıklanan iç ve dış etkenler, uygulana gelen devletçi sanayileşme ve ekonomiye yoğun müdahale politikasının zayıflaması ve bir dizi liberizasyon tedbirlerinin yürürlüğe konulması için etkili olmuştur. İktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti devletçilik anlayışını değiştirdiğini, "yeni devletçilik" kavramını ortaya atarak dolaylı biçimde itiraf etmek durumunda kalmıştır. Bu konuda bazı somut adımlar da atılmıştır. Örneğin, 1947 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. 1950'de özel kesim yatırımları için Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) kurulmuştur. 1950 - 1960 döneminde uygulanan iktisat politikası önceki dönemlerde uygulanan devletçi müdahaleci iktisat politikalarından bir dizi farklı özellikler taşımaktadır (50-s:95).

1950 yılı Türkiye'de çok partili siyasi rejimin başlangıç tarihidir. 1950 yılı siyasi değişim ile beraber iktisat politikasında iktisadi konulara yaklaşım yollarında da bazı değişimler meydana getirdi. Türk ekonomisinde 3-10 yıla yakın bir dönemi içine alan bir gelenek kurulmuş bulunuyordu. Bu gelenek bir yandan karma ekonomi ve devlet işletmeciliğinin gelişmesi, öte yandan genel iktisat politikalarında izlenen yol, hedefler alanında kurulmuş ve yerleşmiştir (39-s:103).

1950-1960 dönemi her ne kadar plansız bir dönem olarak nitelense de, 1947 planı ruhunu bu dönemde hissedebilmek mümkündür. DP 1950 yılında iktidarı teslim aldığı anda özel teşebbüslere dayalı devletçiliği reddeden ve planlamaya çok soğuk bakan bir iktisadi kalkınma anlayışına sahipti. Ancak şu da bir gerçektir ki, 27 Mayıs devrimi planlama misyonunu büyük ölçüde DP'den almıştır. Peki, ne oldu da DP böylesi bir dönüşüm sürecine girdi? DP iktisadi kalkınma konusunda kritik sektör olarak tarımı tercih ederken, özel girişimciliği kamuya yeğlemekte, iç kaynaklara dayalı kalkınma stratejisi yerine dış kaynaklara bağımlı bir kalkınma yolunu

hedeflemekteydi. Uluslararası ilişkilerde ana partner olarak ABD ön plana çıkarıldı. Dönemin başlarında planlamaya koyu bir rejim aracı olarak bakmakta planlamayla komünizm özleştirilmekteydi (49-s:174).

Demokrat Parti Hükümeti programında devletçiliği ve devletin iktisadi hayata müdahalesini sert biçimde eleştirerek, devletin ekonomideki yerini daraltacağı iktisadi kalkınmayı özel kesimi geliştirerek sağlayacağını ilan etmiştir. Bu çerçevede iktidarın ilk yıllarında ekonomide liberalizasyonu arttıracak yönde bazı adımlar atmıştır. İthalat daha 1950' de %60-65 oranında liberalize edilmiş, fiyat kontrolleri kaldırılmış banka kredi faizleri düşürülerek özel kesimin daha fazla kredi kullanması istenmiştir. Dönemin ilk yıllarında KİT aracılığıyla yeni sınai yatırımlar yapılmamıştır. Yabancı sermayeyi teşvik konusu 1951-1954'te iki defa değiştirilerek yabancı sermaye girişini teşvik için liberal bir mevzuat oluşturulmak istenmiştir. 1954 yılında çıkarılan Petrol Kanunu ile yabancı sermayenin petrol aramaları teşvik edilmek istenmiştir. Buna karşılık yeni iktidar vaad etmesine rağmen hiçbir KİT'i özel kesime devredememiş devletin ekonomideki ağırlığını küçültememiştir. Hatta 1954'ten sonra KİT yeniden önem kazanmıştır. Mevcut KİT'in sermayeleri arttırılmış, yeni KİT kurulmuştur. Bu dönemde KİT'in özel sektöre devredilememesinin birçok nedeni vardır: Özel kesimin elinde KİT'i devralacak sermaye yoktur. Ayrıca özel kesim KİT'i satın almak yerine onların sunduğu mal ve hizmeti ucuza satın almayı daha kârlı bulmaktadır. Öte yandan genişleyen iç talep konusunda özel sanayi yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, devlete ait iktisadi kuruluşları genişletmek zorunlu hale gelmiştir (50-s:95/96).

1950-1960 döneminde özel kesim küçümsenmeyecek bir gelişme göstermiştir. Fakat kamuya ait sınai kuruluşlar da geliştiğinden kamunun sanayi sektöründeki payında önemli bir düşüş olmamıştır. Hatta dönemin sonlarında ekonomik buhran nedeniyle özel kesim yatırımları üretken olmayan spekülâtif alanlara kayınca kamu kesiminin sanayi sektöründe sabit sermaye yatırımlarındaki nispi payı (1950--1952) dönemindeki %49,75 düzeyinden %59,3'e yükselmiştir. Kamu kesiminin sanayide yarattığı katma değer %59,1'e çıkmıştır. Özetle, 1950-1960 döneminde öngörüldüğünün aksine, devletin ekonomide bulunduğu konjonktür

devletin KİT'e daha fazla önem vermesini gerektirmiştir. Devletin kaynak kullanımını artmıştır (50-s:96).

DPT, 30 Eylül 1960 tarihin de kalkınma planlarını hazırlayarak ülke kalkınmasının hızlandırılması amacıyla başbakanlığa bağlı bir kuruluş olarak kurulmuştur. 1961 anayasasıyla birlikte kalkınmanın demokratik yollarla gerçekleştirilebilmesi için kalkınma planlarının hazırlanması hükme bağlanmış, planlama ve DPT anayasal bir kurum hüviyeti kazanmıştır. Bu yıllardan itibaren Türkiye'de de demokratik yoldan kalkınmayı benimsemiş karma ekonomik yapıya sahip ülkeler tarafından uygulanan karma ekonomik planlama anlayışının uygulanmaya başladığı görülür (49-s:175). Daha önceki deneyimlerden (devletçilik uygulamasının sanayi planları ve ölü doğan 1947 iktisadi kalkınma planından) farklı olarak 1963 sonrasında hazırlanan kalkınma planları ekonomik ve toplumsal gelişmenin tüm yönlerini içerir, daha bütüncül niteliktedir. Ek olarak, 1980'e dek yapılan dört kalkınma planı, ekonomik ve toplumsal gelişmenin uzun dönemde alacağı biçime yönelik önermelere yer verirler (37-s:143).

1962-1978 döneminde GSMH 73,3 milyar TL'den 209,8 milyar TL'ye yükselerek % 186,2 oranında bir artış göstermiştir. Her üç plan döneminde de gerçekleşen GSMH büyüme hızlarının plan hedeflerine çok yaklaştığı görülmektedir. 1963-1977 döneminde GSMH yılda ortalama %6,7 oranında büyümüştür. Sektörel hasılların büyüme hızları hep plan hedeflerinin arkasında kalmıştır. 1963-1977 döneminde tarım, yılda ortalama %3,2 oranında büyümüştür. Aynı dönemde nüfusun yılda ortalama %2,6 civarında arttığı dikkate alınırsa kişi başına düşen tarımsal hasılanın yılda ‰ 6 oranında çoğaldığı anlaşılır. Sanayi ve hizmetler sektöründe gerçekleşen yıllık büyüme hızları plan hedeflerine çok yakındır. Hizmetler sektöründe her üç plan döneminde de büyüme hedefleri aşılmıştır. Bu durum 1963-1977 döneminde doğrudan üretken olmayan, sektörlerin üretken sektörlerden daha hızlı büyüdüğünü göstermektedir. Sektörel büyüme hızlarındaki bu gelişmeler sektörlerin GSMH'daki oransal paylarına ve GSYİH büyümesindeki marjinal katkılarına yansımıştır. Dönem süresince tarımın nispi payı düşerken, sanayi ve hizmetler sektörlerinin nispi payları yükselmiştir. Üçüncü K.P. döneminde tarımın nispi payının gerisinde kalmaya başlamıştır (50-s:129).

1980'li yıllardan günümüze Türkiye'de yaşadığımız toplumsal değişim dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlerden ve bu bağlamda yapılan tartışmalardan bağımsız olduğu düşünülemez. Bu dönemde ortaya çıkan durumu "Türkiye'de modernitenin krizi" olarak değerlendirebiliriz. Dolayısıyla, sadece kalkınma stratejilerine odaklaşarak, ithal ikameciliği-temelli bir ekonomik krizden, ya da sadece devlet seçkinleri ve siyasal aktörlerası ilişkileri bağlamında oluşan bir siyasal krizden konuşmuyoruz: Aksine, daha geniş bir anlamda, Türk modernleşme projesinin krizinden, bu projenin kurucu öğelerinin, toplumsal değişim karşısında girdikleri "meşruiyet ve yönetebilirlik krizinden" konuşuyoruz (38).

Neo-liberal hiperglobalizm globalleşmeyi dünyanın içine girdiği "yeni bir durum" olarak tanımlamakta ve globalleşen dünyanın gündeme getirdiği yeni talepler, sorunlar ve koşullara göre ulusal düzeye yaklaşmamız gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yeni durumun belirleyici ögesi de serbest pazar temelinde hareket eden global sermayedir. Bu anlamda, globalleşme bir tarihsel süreçler bütünü olarak ele alınmamakta, fakat tanımlanabilir, kendi ontolojisi olan, sınırları ve anlamı belli yeni bir durum olarak düşünülmektedir. Ulusal düzeyin başarısı da ancak bu yeni duruma kendisini adapte etmesiyle olasılık kazanacaktır. Bu nedenle de, ulus devletin ekonomiden, toplumsal hayattan elini çekmesi ve teknik bir devlete dönüşmesi, ulusal ekonominin tamamıyla global sermaye ile uyumlu bir tarzda yeniden yapılanması ve bireyciliğin ulusal kimliğin özünü teşkil etmesi gerekmektedir. Tüm bu gereksinmelerin belirleyicisi globalleşen dünya, yükselen değer ise bu dünyaya uyumdur. Bu anlamda da, refah devleti, sosyal devlet, toplumsal/kamusal yarar, toplumsal kimlik olguları eski dünyanın bize bıraktığı eleştirilmesi, hatta reddedilmesi gereken sorunlardır ve bu sorunlar ancak ve ancak globalleşen dünyanın bireyciliği, serbest pazar rasyonalitesi ve teknik devleti ile çözümlenebilir (38).

Küreselleşmenin ulus devletin geleneksel ekonomik kontrol mekanizmalarının birçoğunun etkinsizleşmesine yol açması, mal ve para piyasalarının dünya ölçeğinde bütünleşmesinin bir sonucudur. Bu bütünleşme yolculuğu 1970'lerde başlayarak ulusal ekonominin gücünü yitirmesine neden olan neo-liberalizm ile son şeklini almıştır (21-s:31).

Küreselleşmenin devletin ekonomik fonksiyonlarını sorgulaması sadece neoliberalizmin gündeme getirdiği finansman veya yetersiz yönetim sorunlarına dayanmaz. Aynı zamanda devletin ulusal ekonomiyi yönlendirme politikaları dışa açılmanın sonucunda zayıflar. Dış ticaretin ötesinde, doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye hareketleri mal ve para piyasalarını etkiler ve ekonominin potansiyel üretim gücü kısmen de olsa ulus dışı faktörlerin eline geçer (21-s:34). Öncelikle ulusal otonominin gerilemesine yol açan başlıca neden dış ticaretin üretime göre daha yüksek oranda gelişmesidir. Gerçektende artış oranları karşılaştırıldığında 20. yüzyıl boyunca uluslararası ticaret, üretimdeki artışın önüne geçmektedir. Üretim bu anlamda, mali piyasalardaki bütünleşme ve karşılıklı bağımlılık karşısında da yenilgiye uğramış, dış ticaret ulusal ekonominin önüne geçerek uluslararası ekonomik bütünleşme öncelikli konuma gelmiştir. Ulusal ekonominin güçlenmesi için dış ticaret neo-merkantil dönem boyunca bir araç kabul edilirken, küreselleşme ile birlikte dışa açıklık araç olmaktan çıkıp amaç haline dönüşmüştür (21-s:35).

Türkiye'nin 1980'den itibaren içine girdiği serbestleşme sürecinin üçüncü ayağı "devletin küçülmesi" baskıları oldu. Devlet bir kere piyasa ekonomisinin her alanında yaptığı müdahalelerden elini çekeceği için küçülecekti; hatta gümrük vergisi koyarak, ihracatı teşvik ederek ya da katlı - kur uygulayarak, döviz fiyatı-miktarı denetimi yaparak büyüttüğü bürokratik kadroları ve buna ilişkin giderleri üstünden atacaktı. Ya da tarıma teşvik, fiyat denetimi vb. yollardan katkıları ortadan kaldırdığı ölçüde, bu alanda kadrolara ve giderlere yer vermesi gereksizleşecekti. İkincisi, öyle ekonomiyi büyütme, gelir bölüşümünü düzenlemek, bölgesel dengeyi sağlamak falan gibi amaçlara dönük KİT yatırımları yapmayacak, var olanları özelleştirecek; bu yatırımları ÇUŞ'lar ya da yerli özel kesim piyasa ekonomisinin kârlılık kurallarına göre işletecek ya da gerçekleştirecekti. Bu nedenle de devletin büyük kadroların, büyük harcamasına ihtiyacı kalmayacaktı. Böylece bir yandan kamu açıklarını azaltırken bir yandan da vergileri azaltmasını mümkün kılacaktı. Nihayet devletin sosyal güvenlik işlevini "sosyal devlet" biçiminde üstlenmesine gerek yoktu. Bireyler kendi güvenliklerini özel kesim kurumları yoluyla sağlayabilirdi. Böylece Türkiye 1980'den itibaren Cumhuriyetin ilk elli küsür

yılında kabullenmediği, yararını görmediği bir kalıbı-şablonu tepeden inme benimsemek durumunda bırakıldı. İlginçtir "reform" terimi, yüz seksen derecelik dönüşle, yeni düzende artık bu şablonu gerçekleştirmeyi ifade ediyordu (35-s:213).

Fakat asıl baskılar SSCB'nin havlu atmaya başladığı 1980'li yılların ortalarından itibaren ağırlaştı; Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılmasıyla doruğa çıktı. Nedeni açıktır; uluslararası yabancı sermayenin önünde günümüzde üç büyük engel bulunuyor; engellerin güç sıralamasında ulus-devlet başta yer alıyor; onu örgütlü işçiler-sendikalar ve sivil toplum örgütleri izliyor. Ulus devletin küçültülmesi bir ölçüde serbestleşen mal-hizmet-sermaye akımları ve paraların konvertibilitesini sağlasa da, çevre-koruma girişimlerinden çalışanların haklarına/güvenliklerine ya da yerli firmaların rekabetine ilişkin, yabancı sermayenin risk ve maliyetini arttırıcı bir dizi müdahalenin kaynağı ulus-devlettir. Hele Türkiye gibi geçmişte devlet öncülüğünde sanayileşmiş, kalkınmış, başta finans pazarı, pazarları denetim altında tutulmuş bir ülkede dış dünya açısından devletin küçülmesi ayrı bir anlam taşır (35-s:214).

Bu anlayışın kabul ettirilmesinde 12 Eylül rejimi, Türkiye'nin acil dış kredi merkezleri ve bu görüşleri benimseyen kadroların iktidara gelmeleri ön planda rol oynadı; finans çevreleri ve medya denilen beyin yıkama aracında halka yayılmasında işlevini yerine getirdi. KİT'lerin "toplumun kamburu" olduğundan ulus-devletin artık tükendiğine uzanan bir çizgide yeni anlayışın yerleşmesi yolunda propaganda eksik olmadı. Bu yeni düzende devletin-hükümetlerin öncelikleri artık çok farklılaşmıştı; her alanda, özelleştirmenin tutarından serbestlik derecesinin ne ölçüde arttırıldığına, giren yabancı sermaye miktarından serbest bölgelerde artan ticaret tutarına yeni öncelikler belirlendi. Bunlar büyüme hızı, gelir bölüşümünü düzeltme, bölgesel denge sağlama ileri teknoloji sanayilerin kurulmasına katkı yaparak çağı izleme, köylüyü- tarımı kalkındırarak daha iyi beslenmeyi sağlama gibi eski düzendeki önceliklerin yerini aldı (35-s:215).

Ekonominin, 1970'li yılların sonunda karşılaştığı bunalımdan çıkış için alınan politika önlemlerinden biri de "yeni" kamu ekonomik kesim

yaklaşımıdır. Gerçekten dış satıma dayalı büyüme politikasının bir gereği olarak, ekonominin bütününde kamu kesiminin ekonomik ağırlığının azaltılması, bu yaklaşımların ana eksenidir. Özellikle 1980'li yılların ortalarından başlayarak, merkezi yönetim birimlerinin ve yerel yönetimlerin yeniden düzenlenmesi, bütçe dışı fonların sayılarının ve parasal olanaklarının hızla arttırılması ve ekonominin özellikle bankacılık, sanayi ve ulaştırma sektörlerinin önemli öğelerini oluşturan kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT)'nin özelleştirme sürecine sokulmaları, bu dönemde, kamu ekonomisine bakışın ana çizgileridir, denilebilir (37-s:243).

Türkiye 1980'den başlayarak ekonomik bunalımdan çıkış amacıyla uyguladığı ekonomik önlemler çerçevesinde özelleştirmenin alt yapısını oluşturacak politikalar izlemeyi de sürdürdü. Bu amaçla özellikle sermaye piyasasının kurumsallaştırılması ve güçlendirilmesi; parasal işlem türlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması; yeni mali araçların uygulamaya alınması ve banka işlemlerinde etkinlik sağlanması bu doğrultuda başvurulan girişimlerdir. Özelleştirme kamuya ait mal varlığının, ya da para ile ölçülen kamu kaynaklarının özel mülkiyete aktarılması anlamına gelir. Bir başka anlatımla, özelleştirme kamulaştırma ve millileştirmenin karşıtıdır. Özelleştirme dar anlamda bir kamu girişiminin mülkiyetinin özel gerçek ve tüzel kişilere satılmasıdır. Geniş tanımda ise, kamu girişimlerinin yönetimlerinin ya da kâr paylarının, sırasıyla işletme haklarının ve gelir ortaklığının, özel kesime verilmesi söz konusudur (37-s:246).

Özelleştirmenin, devletin ekonomi üzerindeki kontrolünü en aza indirmesi, rekabete dayalı, bir piyasa ekonomisinin oluşturulması, KİT'lerin devlet üzerindeki yüklerinin tasfiye edilmesi, ekonomide verimlilik ve etkinliğin arttırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, doğrudan yabancı sermayenin ülkeye çekilmesini ve sermayenin tabana yayılmasını sağlayarak sermaye piyasasının gelişmesi gibi birçok amacı vardır. Günümüzde, özelleştirme evrensel bir boyut kazanmış ve serbest piyasa ekonomisinin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde özelleştirme süreci hemen hemen tamamlanmış, gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda ise özelleştirme süreci hızla tamamlanmak üzeredir. Ancak özelleştirme uygulamaları her ülkenin farklı sosyal, ekonomik ve

hukuksal yapıları nedeniyle aynı kararlılık ve başarıyla uygulanamamaktadır (51-s:203)

Türkiye' de özelleştirme uygulamalarının başladığı 20 yıla yakın bir süredir, yasama ve yürütme organları ile yargı arasında bu konudaki farklı görüşler nedeniyle büyük çelişkiler yaşanmıştır ve kısmen günümüzde de yaşanmaktadır. Devleti yönlendiren temel organlar arasındaki bu anlayış ve yaklaşım farklılığı, özelleştirme uygulamalarını büyük ölçüde engellemiş ve yargı organlarının koyduğu kesin sınırlara uymak istemeyen yasama organının çıkardığı birçok kanun, Anayasa Mahkemesi tarafından; hükümetlerin birçok uygulamaları da Danıştay tarafından iptal edilmiştir (51-s:204).

Bu tartışmalar içinde, Türkiye'de özelleştirmenin ana felsefe olarak devletin asli görevleri olan ve özel sektör tarafından yüklenilemeyecek savunma, sağlık, eğitim ve alt-yapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise Pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesinin amaçlandığı belirtilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda 1994'te kabul edilen Özelleştirme Yasasıyla bu sürece yasal bir içerik de kazandırıldığını görüyoruz

(22-s:340).

Ülkemizde 1983 yılında sonra gündeme gelen özelleştirme programı ile ilgili ilk hukuki düzenleme, 1984 yılında çıkarılan ve kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunlara ait tesislere, hisse senedi ihracı yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin ortak edilebilmesine veya bu tesislerin işletme hakkının belli sürelerle devrine olanak tanıyan 2983 sayılı kanunla getirilmiştir. Daha sonra 1986 yılında çıkarılan 3291 sayılı kanun ile kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulamaların yürütülmesine ilişkin esaslar belirlenmiştir. Buna göre, 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK)'de adı geçen, tamamı devlete ait kamu iktisadi teşebbüsü statüsünde faaliyet gösteren kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmasına bakanlar kurulu, KİT'lerin müessese, bağlı ortaklık, işletme ve işletme birimleri ile iştiraklerindeki paylarının özelleştirme kapsamına alınmasına da Yüksek Planlama Kurulu yetkili kılınmıştır. 3291 sayılı kanunla özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii, "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu" olarak belirlenmiştir (1).

Özelleştirme programında beklenen hedeflere ulaşılmasında karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi amacı ile uygulamalara esas teşkil eden 2983 ve 3291 sayılı yasalarda çeşitli tarihlerde değişikliğe gidilmiştir. Ancak bu değişiklikler, zaten dağınık olan mevzuatı daha da karmaşık hale sokmuştur. Gerek bu karmaşık yapıdan kaynaklanan sorunların, gerekse özelleştirme uygulamalarının sonucuna bağlı olarak karşılaşılan sosyal, ekonomik ve hukuki problemlerin çözümü için yeni düzenlemeler yapılması kaçınılmaz olmuştur. Özelleştirmede karşılaşılan sorunların giderilmesi ve programa hız kazandırılması amacı ile uygulamalar konusundaki yasal ve yönetsel yapının değiştirilmesine yönelik ilk somut adım 1992 yılında atılmıştır. Bu tarihte başlayan mevzuat değişikliği çalışmaları 1994 yılında tamamlanmış ve konuya ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içeren bir dizi kararname çıkarılmıştır (1).

Bu çalışmalar sonucunda, bütün siyasi partilerin ve sendikaların önerileri de dikkate alınarak hazırlanan 4046 sayılı Özelleştirme Yasası 27 Kasım 1994 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 4046 sayılı yasa ile getirilen bazı yeni düzenlemeler (1) :

- * Özelleştirme Yüksek Kurulu oluşturulmuştur.
- * Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kurulmuştur.
- * Özelleştirme uygulamaları sırasında veya sonrasında işini kaybedenlere, kanunda belirtilen hükümler çerçevesinde, yasalardan veya toplu iş. Sözleşmelerinden doğan tazminatları dışında ek bir İş kaybı tazminatı ödenmesi öngörülmüştür.

- * Özelleştirme fonu oluşturulmuştur.

- * Özelleştirmenin kapsamı genişletilmiş, iktisadi devlet teşekkülleri ile bunlara ait kurum ve payları yanı sıra, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının da özelleştirmesine imkan tanıyan düzenlemeler yapılmıştır.

1984 yılındaki hukuki düzenlemeyle başlayan 4046 sayılı kanunun çıkarılmasına kadar devam eden süreçte ve daha sonraki yıllarda gerekli ve yeterli hukuksal alt yapının oluşturulması siyasi kararlılığın ve şeffaflığın yeterli olmaması ve halkın bu konuda gereği gibi bilgilendirilmemesi nedeniyle kamuoyunun özelleştirmeye ilgisinin ve desteğinin sınırlı olması, özelleştirilen işletmelerin satış yöntemi ve değer tespitinde yaşanan

spekölasyonlar Türk finans sistemini yeterince gelişmemiş olması gibi nedenlerle özelleştirme uygulamalarında doğu Avrupa ülkelerinin bile çok gerisinde kalınmıştır. KİT'lerin büyük bir bölümünün eski teknolojiye sahip olmaları, istihdam fazlalıkları, kârlılık ve verimlilikten uzak çalışmaları nedeniyle zarar etmeleri bu işletmelerin özelleştirilmesine olan ilgiyi azaltmaktadır. Özelleştirilen işletmelerin arsalarının satışı da kamuoyunda rahatsızlık yaratmaktadır (51-s:205).

Türkiye'de özelleştirmenin başladığı 1986'dan 1988 Eylül'üne dek, toplam 4,5 milyar ABD dolarının üzerinde bir satış gerçekleştirilmiştir. Bu satışın yaklaşık % 45'i blok satış; % 16'sı uluslararası sunum; % 15'i halka sunum; % 12'si İMKB' de satış ve kalan % 12 'si de tesis/varlık satışı biçiminde gerçekleştirilmiştir (37-s:268). OECD'nin verilerine göre, dünyadaki özelleştirme gelirlerinin en büyük bölümü olan 86 milyar dolarlık gelir OECD ülkelerinde gerçekleşmiştir. 1998' de OECD üyeleri arasında en fazla özelleştirmeyi İtalya yaparken, Fransa ve İspanya bu ülkeyi takip etmektedir. Türkiye'deki özelleştirme ise 1998 yılında hedeflerin çok gerisinde kalarak sadece 1 milyar dolar civarında olmuştur (22-s:340).

Özelleştirmenin ana amaçlarının, KOİ tarafından, ekonomide rekabeti güçlendirmek, devlet bütçesinin üzerinde KİT zararlarından doğan mali yükü azaltmak, sermaye piyasasını yaygınlaştırmak ve derinleştirmek ve kaynak kullanımında etkinlik sağlamak olduğu biçimde özetlenmektedir. Buna karşın, uygulamada, "Türkiye'de özelleştirme uygulamalarında etkinliğin ve verimliliğin artırılması amacı geri plana itilerek özelleştirme stratejisi bütçe açıklarını finanse edecek bir durum almıştır" görüşü dile getiriliyor (37-s:268).

Türkiye 1983 yılından beri KİT'lerin özelleştirilmesini konuşuyor, fakat ne yazık ki bir türlü konuşma, tartışma düzeyinin üzerine fazlaca çıkamıyor. Sonuçta özelleştirme olması gereken ölçüde ve yönde devam ettirilemiyor. Bunun en önemli nedeni kanunlarımızın tümüne sinmiş olan devletçilik anlayışıdır. Devletçilik sadece ekonomi ile sınırlı kalmaz, siyasi ve ekonomik devletçilik daima bir bütündür ve yasal sistemimizin önüne damgasını vurmuştur (51-s:207). Türkiye'de devleti asli görevine çekmek, bir başka deyişle etkinleştirmek için ekonomideki payını küçültmek hem siyasi hem de ekonomik bir zorunluluktur. Ayrıca gerçek bir demokrasinin

yerleşebilmesi içinde devletin üretici, bankacı ve tüccar olarak ekonomiden çıkması şarttır. Yıllardır politikacılar tarafından yönlendirilen kamu bankaları ve KİT'ler toplumsal yozlaşmanın alt yapısını oluşturmuştur. Bir piyasa ekonomisinde devletin en önemli görevi denetim, gözetim ve düzenlemedir. Devleti her yere koşan ve sonuçta hiçbir yere varamayan konumundan kurtarmak gerekmektedir. Bu anlamda devleti küçültmek, devleti küçük düşürmemek için gereklidir (51-s:208).

Küresel düzende devlet, bireylerin ve toplulukların hayatlarında asgari düzende rol alan, daha çok regülasyon ve denetim görevi gören, hakem rolü üstlenen, uluslararası anlaşmazlık ve hak ihlallerinde vatandaşlarının hak ve yükümlülüklerinin takipçisi olan, şeffaf, denetime açık, hesap veren bir hizmet organizasyonu; açıklanmamış gizli hedef ve ülküleri olmayan, yetki ve işleyiş alanı tamamen uluslararası normlarla belirlenmiş olan, doğal olarak her yurttaşına aynı mesafede olan, uluslararası normatif düzenin bir acentesi ve uygulayıcısı olan organizasyondur. Bugün için gelişmiş olanlar dahil hiçbir ülke, belki bu derecede ileri bir aşamaya varmamıştır, ancak referans olarak eğilim buraya doğrudur (52-s:54).

2.4. Türkiye'deki Ekonomik Krizlerin Küresel Süreçle Bağlantısı

Yukarıda ele alındığı haliyle küreselleşme, gümrük engellerinin azaltılması, bölgesel ve uluslararası serbest ticaretin ve ticari işlemlerin artması, döviz kontrollerinin kaldırılması, yabancı bankaların ülkeye girmesi ile yabancı yatırımların serbestleşmesine tekabül etmektedir

(64-s:88). Bu açıdan bakıldığında gelişme sürecindeki ülkeler açısından ekonomide küreselleşmenin özeti mal, hizmet ve sermaye piyasalarının merkez (gelişen) ülkelere açılması demektir. Bu gelişen ülkeler açısından tehditlerle birlikte fırsatları da beraberinde getirmektedir (28-s:382).

Küreselleşmenin getirdiği fırsatların başında, fırsatı iyi değerlendirenler açısından hızlı büyüme ve kalkınma fırsatı gelmektedir.

Sermaye akımının önündeki engellerin kalkması ve çok uluslu şirketlerin gerçekleştirdiği teknoloji transferi istihdam imkanı sağlamaktadır. Küreselleşmenin sunduğu önemli fırsatlardan bir başkası da, dünya ile bütünleşme fırsatıdır. Bütünleşme hem iktisadi, hem de siyasal anlamdadır. Siyasal anlamda bütünleşme demokrasi ve insan hakları anlamında öne çıkan değerlerin benimsenmesini beraberinde getirmektedir. Özellikle AR-GE'ye yapılan yatırımların artması, gelişim ve değişimlere çevre ülkelerin hızla uymasını ve ülkelerin rekabetçi bir üretim, teknolojik gelişme, liberal piyasa yapısına ulaşmalarını sağlamaktır (28-s:383).

Küreselleşmenin ekonomik yönü aynı zamanda küreselleşmenin tehdit boyutunu da oluşturmuştur. Global düzeyde karar veren ve pazarlara hızlı girip çıkabilen yatırımcılar, mali krizlere neden olabilmekte, merkez bankalarını iktidarsızlaştıran, hükümet politikalarını anında etkisiz bırakan "sıcak para"dan oluşan çok iktidarsız bir sermaye akımının oluşmasına neden olarak kriz sarmalında bir ekonomik yapı ortaya çıkarabilmektedirler. Küreselleşmenin gelişen ülkeler açısından yıkıcı etkisi bu boyutta ortaya çıkmaktadır. Mal ve sermaye piyasalarında yeterli gelişmeyi sağlamadan, özellikle finansal piyasalardaki liberasyon ve deregülasyon sonucu büyük ölçekli finansal krizler görülmektedir. Asya, Latin Amerika Ülkeleri ve Türkiye bu tür krizler yaşamıştır ve yaşamaktadırlar. Kırılgan ekonomik yapıya sahip bu ülkelerin küresel bir spekülasyona maruz kaldıkları görülmektedir. Oysa makro ekonomik istikrar, küresel rekabet edebilirliğin en temel koşulu olarak öne çıkmaktadır. Finansal istikrarsızlıklara ekonomik kuruluşların getirdikleri çözüm önerileri de yeterince başarılı olamamaktadır (28-s:383).

Ekonomik küreselleşmenin tehdit yönü "küresel kriz" aralıkları ile ön plana çıkmaktadır. Küreselleşme ile birlikte yaşanan istikrarsızlıklar ve krizler artık sınır tanımaz hale gelmişlerdir. Krizler, "bulaşma etkisi" ile birlikte ülkeden diğer ülkelere doğru hızla yayılma içine girmişlerdir. Küresel krizler özellikle mali piyasalarda kendini göstermektedir. Küreselleşme olgusu ile birlikte sermaye hareketleri ülkeler arasında hız kazanmaktadır. Getiri potansiyelinin yüksek olduğu ülkelere giren yoğun sermaye, bir yandan gelişmiş ülkelerin merkez konumuna gelmeleri için bir

avantaj yaratırken, diğer yandan da herhangi bir ülkenin yaşadığı finansal krizin yayılmasına ve yaygın ekonomik krizlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu anlamda dünya ekonomisi 1990'lı yıllarda uluslararası krizlere maruz kalmıştır (28-s:384).

Günümüzde global kriz ifadesi uzak doğuda başlayan ekonomik krizin başlangıçta bölge ekonomilerinde daha sonraları ise yayılma göstererek dünya ekonomisinde neden olduğu hızlı ekonomik daralma süreçlerini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Öte yandan ekonomik krizler içinde bulunan dönemin özelliklerine bağlı olarak değişkenlik gösterebilen bir karakter sergilemektedir. Bu açıdan yakın dönemlere kadar dünya ekonomisinde yaşanan krizlerin daha çok reel sektör kökenli olmasına karşın, son dönemlerde bunun çoğunluğunun finansal kesimde başlayıp reel sektöre yansıyan bir karakter sergilediği söylenebilir. Günümüzdeki global kriz ise bu ilişkilerin bir ardışık yapıdan sıyrılarak daha çok içsel ilişkiler içerisinde ve birbirlerini besleyen bir süreçte senkronize olarak hızla gerçekleştiğini göstermektedir. Sektörler arası içsel ve geriye-ileriye dönük bağlantıların çok yoğun olarak kendisini hissettirdiği ve giderek küreselleşen post-modern dünya ekonomisinde bu durumun şaşırtıcı olmaması gerekir (13-s:546).

Böylesi bir ekonomik durum içerisinde hiç kuşkusuz en çok olumsuz etkilenen ekonomiler, krizin merkezindeki ülke ve bölgelerden hemen sonra çoğu kez bıçak sırtında dengeler üzerine oturmuş, kırılgan ekonomik yapılaraya sahip GOÜ'lerdir. Daha önceki sayfalarda detaylı olarak gösterildiği üzere yaşanan krizin GOÜ'ler üzerindeki etkileri çok daha yoğun olup, gerek uluslararası finansman gerekse dış ticaret alanlarından kaynaklanan detaylı etkilerle bu ekonomilerde daralma süreçleri çok daha hızlı bir şekilde devreye girmektedir. Türkiye ekonomisi hiç kuşkusuz GOÜ'ler arasında bu süreçten pay almaya aday ekonomilerden bir tanesi olup, özellikle 1998 yılının ikinci yarısından itibaren bir resesyonist süreci yaşamaya başlamıştır (13-s:547).

Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllardan günümüze iki büyük ekonomik kriz yaşanmıştır. 1980 öncesinde yaşanan krizler de diğerine geçiş süreçleri olarak incelenebilir ve bir "ekonomik krizler" tarihi olarak adlandırılabilir. Türkiye ekonomisinin bu süreçten etkilenmesinin ardındaki

temel faktörler ise, 1980'li yıllardan başlayan bir süreçte hızla dışarı açılma uygulamaları ve bunun sonuçları olmuştur. Dünya ekonomisiyle bütünleşme politikaları çerçevesinde gerek Avrupa Birliği ile başlatılan gümrük birliği uygulaması ve kapılarını dış ticarete daha çok açmaya yönelik diğer uygulamalar ve TL'nin konvertibiliteye kavuşturulması çabaları (32 sayılı karar ve devamı kararlar, sermaye hareketlerinde sağlanan genel serbest, dış finansmana açık politikalar gibi) bu süreci destekleyen unsurlar olmuşlardır (62-s:47).

Türkiye ekonomisi 1970'li yıllardan itibaren kronik ve yapısal sorunlarıyla yaşayan bir ülke konumundadır. Kalkınma hareketinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı ülkemizde planlı kalkınma dönemlerinin ilk yılları nispeten istikrarlı bir ortam içinde ortalama %6 - 7 dolaylarında bir büyüme hızı tutturulmuş ve yüksek sayılabilecek enflasyon oranlarına ulaşılmamıştır. Ancak 1970'li yıllarda gerek dünya ekonomisinde yaşanan bunalımın etkisi gerekse iç bünyedeki istikrarsızlıklar sonucu Türkiye ekonomisi kriz aralıklarında yaşamaya başlamıştır (28-s:389).

Hatta 1980'li yıllarda aynı sınıfa dahil edilebilir; sermaye ve mal hareketlerinin henüz büyük ölçüde kamu denetiminden çıkmadığı 1980'li yılların sonuna doğru da (1988-89) Türkiye benzer bir kriz yaşamıştı. Bu krizler iktisat yazınında juğlar dalgaları diye bilinen ve Batı kapitalizminin tarihinde ortalama on yılda bir tekrarladığı hesaplanan konjonktür hareketlerini, niteliği değil, fakat sıklığı ve süresi itibarıyla andırıyordu. Çünkü krizin patlaması Türkiye'de "döviz darboğazı"na bağlı olarak ortaya çıkıyordu. Döviz darboğazının nedeni ise makro ekonomik dengelerin korunamamasıydı; içerde kaynak dengesi açığı etkisiyle süren enflasyon, sabit kur rejiminde TL'yi aşırı değerlenmiş duruma getiriyor, hükümetlerse devalüasyon yapmak istemiyordu. İhracat duraklarken ithalat patlıyor, arada geçen sürede ithalat kısa vadeli borçlanma ile karşılanıyordu. Tabii, bu sürdürülemez bir durumdu. Kredi verenler borçların ödenemeyeceği kuşkusuna düşmeye başlarken içerdekiler de devalüasyon beklentisine girince ihracatı geciktiriyor, ithalata ivme veriyordu. Borç alma bitip geri ödeme baskısı başladığında ipin kopması olağandı. Borçların faizleri ödenemez olduğunda kriz patlıyordu (35-s:309).

Geçtiğimiz yirmi yılda Türkiye ekonomisi üzerine yazılan bilimsel makale, tez, rapor, kitap vb. çalışmaların başlangıç paragrafı hemen hemen aynıdır: "1980 yılında kapsamlı bir dışa açılma ve liberalizasyon programı uygulamaya koyan Türkiye, ihracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde başlangıçta yüksek büyüme performansı yakalamış ancak, kamu açıkları ve enflasyonla mücadelede aynı başarıyı gösterememiştir." Gerçekten de "24 Ocak kararları" olarak bilinen 1980 yılındaki dışa açılma sonrasında ekonomideki temel reformlar tamamlanmamış, ülkeyi kalıcı, sürdürülebilir ve adil bir büyüme politikasına sokacak politikalar uygulamaya konulmamış veya konulamamıştı. Dolayısıyla ekonomideki ortalama reel büyüme oranı zaman içerisinde azalma eğilimine girmiştir. Öte yandan aynı dönemde kamu kesimi borçlanma gereği ve enflasyon merdivenimsi bir karakter göstererek hızla artmıştır. Bu noktada; bir dönem sık duyulan "Türkiye, hem büyüme hem de yüksek enflasyonu birlikte başarabilen ender ülkelerden biridir" önermesinin yaygın bir yanılsama olduğunu hatırlatmakta yarar var (45-s:181).

Yine 24 Ocak 1980 istikrar programının kısa vadeli amaçları 1983'e kadar geçen dönemde bir ölçüde gerçekleştirilmiştir. 1980-83 döneminde enflasyon hızı kesilmiş, yıllık ortalama fiyat artışları %30'lara çekilmiştir. GSMH reel büyüme hızı yılda ortalama %4 civarında gerçekleşmiştir. Kapasite kullanım oranı yükselmiş, dış ekonomik ilişkilerde umut verici gelişmeler yaşanmıştır. İhracat 2,9 milyar dolardan (1980), 5,9 milyar dolara (1983) yükselmiştir. Aynı dönemde ithalat 7,9 milyar dolardan 8,9 milyar dolara ulaşmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı %36,7 den %63,3'e çıkmıştır. Ödemeler bilançosunun öteki kalemlerinde de iyileşmeler sağlanmıştır (50-s:195).

Uygulamanın ilk on yılında, yani 1980' li yılların sonlarına kadar, daha çok 1980 öncesi dönemden devir alınan sanayi kapasitesi daha etkin kullanılarak ve üretim maliyetinden çok ihracat fiyatları düşünülerek bir ihracat artışı sağlanmıştır. İmalat sanayi yatırımlarının yanı sıra üretiminde hızlı bir artış göstermemesi, iç talebin kısılması ile atıl kalan üretim kapasitesinin dış pazarlara yönlendirildiğini göstermektedir. Bu nedenle bu politikaları ihracata yönelik sanayileşme stratejisi olarak adlandırmaktan çok ihracatı artırma politikaları olarak adlandırmak daha doğrudur (62-s:34).

Bazı alanlardaki kısmi gelişmelere ve iyileşmelere karşılık ekonominin kurumsal yapısında hedeflenen değişimler gerçekleştirilememiştir. Ekonomik istikrarsızlığının yapısal nedenleri ortadan kaldırılamamıştır. Yani kamu kesimi finansman dengesi kurulamamıştır: KİT'in özelleştirilmesinde kayda değer bir mesafe alınamamış, devletin ekonomideki ağırlığı azaltılamamıştır. Devleti ekonomik olarak küçültmek mümkün olmamıştır. Devletin harcamaları, kısıtlamak bir yana sürekli artarken, normal gelirlerin aynı ölçüde reel olarak arttırılmaması nedeniyle yoğun bir biçimde iç ve dış borçlanmaya ve TCMB kredilerine başvurmak yoluna gidilmiştir. Devlet daha fazla borçlanabilmek için faiz hadlerini yükseltmek, gelir ortaklığı senetleri gibi yeni borçlanma kağıtları icat etmek zorunda kalmıştır. Faiz oranlarının sürekli yükselmesi devlet bütçesinde borç anapara ve faiz yükünün durmadan şişmesine neden olmuştur. Sonuçta borcu borçla ödemek gibi bir kısır döngü içine girilmiştir. Öte yandan kurumsal altyapı hazırlanmadan ekonomide, özellikle mali kesimde geniş ve acele serbestleştirmeye gidilmiştir (50-s:196).

Türkiye 1989'da, TL'nin konvertibilitesini IMF'ye onaylatmak üzere başta dış ticarete ve mali piyasalarda tüm ilgili serbestleştirmeleri gerçekleştirdi. Bunu AB ile gümrük birliği anlaşmasının (1964) son aşamasına geçiş (1 Ocak 1996) ve Dünya Ticaret Örgütü' nün yürürlüğe girmesi izledi. Böylece Türkiye, artık küreselleşme sürecinin bir parçası haline geliyor mal - para - sermaye piyasaları devlet müdahalelerinden iyice arınmış biçimde serbestçe, dünya ile bütünleşiyordu; devleti küçültme yolunda, daha önce yavaş giden özelleştirmeler de ivme kazanıyordu (36).

Bu tablonun oluşturduğu yeni düzende en çarpıcı olay krizlerin giderek ivme kazanması oldu. Finansal dengeleri bozuk, finansal kurumları zayıf ve finansal piyasaları sığ, sanayi ile tarımı düşük verimli bir ekonominin yeni düzene tepkisi, sanki sık sık krizlere düşmesiyle ortaya çıkıyordu; tıpkı zayıf bünyeli bir kişinin güçlü yapıdakilerle güreş minderine çıktığında sık sık yere çakılıp kalmasına benzer bir tablo oldu bu. 1990' lı yıllarda Türkiye'nin yaşadığı kriz sayısı, 1991,1994 ve 1998-1999 olmak

üzere, üçe yükseldi, 2000 sonu ile 2001 başındaki krizler bunu izledi. GSMH artış hızında yavaşlama bir yana, mutlak anlamda düşüşler yaşanır oldu. (1994'de ve 1999'da yaklaşık % 6' şar oranında her krizde yüz binlerce işçi işsiz kaldı, küçük/büyük onlarca üretici firma iflas ederken batan bankaların sayısı, batırılan fonların tutarı dudakları uçuklatan boyutlara geldi. Ve bu arada bir dizi olumsuz etkenin ortaya çıkışı birbiri üstüne bindi. GSMH'nin büyümesi yavaşlarken (1990 - 1999 dönemi yılda ortalama % 2,8) büyüme/kalkınma konuları geri plana itildi (36).

GSMH'nin büyümesi, nüfus artışı göz önünde tutulduğunda kişi başına gelir artışına pek küçük (% 1 gibi) bir pay bırakıyordu. Gelir bölüşümünün de giderek bozulma, dolayısıyla, tepedeki en zenginler daha zenginleşirken, orta halliler ve fakirler daha da fakirleşiyor anlamına geliyordu. Bundan ötürü, sıklaşan krizlerin getirdiği iflaslar ve işsizlik çok ciddi sosyal sorunların (işsizlerin aile bunalımı, artan intiharlar, okula gönderilmeyip çalıştırılan çocuklar vb.) kaynağı olmaya başladı. Ayrıca, finans kesimindeki batakların yükü devlete binerken, devlette bu yükü halka bindiriyor bu mali yük de fakirleşen halka kalıyordu. Giderek yükselen reel faizler artmayan GSMH içindeki payını 1980'lerin başında % 1 'den 1990'ların ikinci yarısında % 10'un üstüne çıkarırken, krizlerde patlayan faizlerle bu pay daha sıçrarken, yine ödeme kaynağı geniş kitle oluyordu. Kısacası, 1990 sonrası yılların krizleri, ekonomide yarattığı olumsuz etkiler açısından 1978 öncesindekilere oranla, çok daha acıtıcı, sefilleştirici ve bu görünümüyle 19.yüzyılda Avrupa'da ya da Osmanlı' da yaşayan sefalet tablolarını çağrıştınyordu (36).

Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu kriz, finansal serbestleşme sürecini yaşamış ülkelerin hemen hepsinde yaşanmıştır (52-s:169). Türkiye 1989 yılında hızlı bir kararlar ve oldukça dengesiz bir ekonomiyle IMF'nin mal hareketlerinin serbestleşmesinden sonra önerdiği finansal serbestliğe adımını attı ve hemen sonra, 1990 yılından itibaren dünya konjonktürüne damgasını vuran spekülasyon sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelere yönelmesi şeklinde özetlenebilecek bir gelişme ile karşı karşıya kaldı. 1990 yılından sonra aşırı spekülasyon sermaye girişinden etkilenen her gelişmekte olan ülkede ülkenin kendi iç koşullarından

bağımsız olarak, ekonomik dengelerde olumsuz etkiler ortaya çıkmıştır (62-s:36).

Döviz piyasasındaki ve mali piyasalardaki bu serbestleşme ile Hükümetin ekonomiye doğrudan, makro ekonomik politikalarla yön verme şansı azaldı. Artık hükümet ancak makro değişkenleri belirleyecek parametreleri etkileyerek, ekonomiyi dolaylı biçimde etkileyebilirdi. Öte yandan, ülkemizde bu ölçüde açık ve serbest ekonominin gerektirdiği yasal ve kurumsal düzen mevcut değildi. Ürün piyasasında henüz yeterli rekabet ortamı sağlanamamıştı, dış ticarete uygulanan liberasyondan henüz olumlu sonuç alınamamıştı. Dolayısıyla, 1989-1994 dönemi kaygan fonların döviz piyasası, para piyasası ve sermaye piyasası arasında baş döndürücü bir hızla yer değiştirdiği; yöneldiği piyasada fiyatları yükselttiği, terk ettiği piyasalarda fiyatların düşmesine neden olduğu bir dönem olarak geçti (50-s:196).

1993' de ülkede talep patlaması, hem reel piyasaların hem de finansal piyasaların sınırlarını zorlamaktaydı. Hükümet artan harcamalarını karşılamak için iç ve dış piyasalarda borçlanmaya ve TCMB avanslarını kullanmaya devam etti. Hızlanan enflasyon, tasarruf oranını iyice düşürmüştü. 1989'da %23,3 olan iç tasarruf oranı 1993' de % 15,3' e geriledi. Hükümet para piyasasında baskılar sonucu tırmanışa geçen faiz hadlerini düşürmek istedi. Çünkü döviz - faiz arbitrajı ekonomiyi ciddi bir sıkıntı içine sokmuştu. Ülkeye sürekli sıcak para geliyordu. Hükümet sıcak para girişini yavaşlatmak ve döviz kurlarını yükseltmek için faiz hadlerini düşürmeyi denedi. İç borçlanma yerine TCMB'den kısa vadeli avans kullanma yolunu seçti. Ekonomide likidite arttıkça döviz kurları yükselmeye başladı. Kısaca döviz - faiz dengesi ile yabancı sermaye girişi birbirine bağlantılı olarak hareket ediyordu. Halk TL'ye olan güvenini yitirdi. Artan döviz kuruna rağmen döviz talebi durmadı. Bankalardaki döviz tevdiat hesapları giderek büyüdü, 1993 yılı sonunda 185,6 trilyon TL' ye yükseldi. Bu büyüklük mevduat ve ticaret bankalarındaki toplam mevduatın %42,3 ' üne tekabül ediyordu (50-s:198).

Sonuç olarak piyasadaki likidite fazlası, devalüasyon beklentisiyle 1994 yılının başlarında dövize yönelmiştir. Kurlar hızla artmaya başlamış ve 1994 yılı başında resmi kur ile sabit kur arasındaki fark %23' ü

geçmiştir. Bu gelişmeler üzerine, 26 Ocak 1994 tarihinde TL yaklaşık % 14 oranında devalüe edilmiştir. Bu devalüasyonu 1 Mart ve 17 Mart tarihindeki iki devalüasyon izlemiştir. TL'nin yabancı paralar karşısındaki değer kaybı nominal olarak % 172'ye kadar yükselmiştir. Yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değer kaybının hızlanması sonucu kur-faiz makası daralmış, açık pozisyonlarını kapatma yarışında olan bankaların da dövizde hücum etmeleri sonucu Merkez Bankası rezervi hızlı biçimde erimiştir. Bunun sonucunda 1 Aralık 1983'de 7 milyar dolardan fazla olan döviz rezervleri 1 Mart 1994'de 3,3 milyar dolara düşmüştür (8-s:127). Fakat bu politika ile TCMB rezervlerinin tümü de satılsa döviz kurlarını tutmanın mümkün olmayacağı anlaşıldı ve uygulamadan vazgeçildi. Sonunda 5 Nisan 1994 İstikrar Programı açıklanincaya kadar döviz kurları süratle yükseldi. TL serbest piyasada devalüe oldu. TCMB resmi kuru serbest piyasa kuruna göre ilan etmek zorunda kaldı. Öte yandan faiz hadleri yukarı doğru tırmanmaya devam etti. Borsa bileşik endeksleri ise 1993 yılı sonunda ulaştığı 30 bin düzeyinden 13 bin düzeyine geriledi. Mali piyasa tam bir kaosa sürüklendi. Bu arada üç küçük banka ve on bir adet borsa bankeri kuruluş sistem dışı kaldılar. Serbestleşen sermaye hareketleri ile yabancı sermaye girişine dayalı yapay refah yaratma politikası iflas etti. Ekonomi ciddi bir stagflasyon krizine sürüklendi. Mali kriz üretim kesimini de etkisi altına almıştır (50-s:199).

Bütün bu gelişmelere Ocak 1994'de Moodys ve Standart and Poors iki uluslararası reyting kuruluşunun Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi ve üç küçük bankanın kapatılması eklenince Türk ekonomisi krize sürüklenmiş ve 5 Nisana gelinmiştir. TL'nin çok fazla değer kaybetmesini önlemek amacıyla, Merkez Bankası 20 Ocak tarihine kadar müdahale etmediği bankalar arası para piyasasına müdahale ederek faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Devlet iç borçlanma senetlerinin (DİBS) faiz oranları %50'lere kadar yükseltilmiş ve bu senetlerden alınan stopaj kaldırılmıştır(8-s:127). 1994 krizinin ekonomiye faturası ağır olmuştur. 5 Nisan 1994'de döviz rezervleri 3 milyar dolarla dibe vurmuş, enflasyon oranı TÜFE bazında %106'lara fırlamıştır. TL bir gün içinde (5 Nisandan 6 Nisana kadar) yaklaşık %39 oranında değer kaybetmiştir (8-s:128).

1989 sonrası ekonomide yaşanan dengesizlikler 1994 krizinin temel nedeni olmakla birlikte 1993 yılının son yarısı ve 1994 yılının ilk üç ayında yapılan siyasi ve iktisadi yanlışlar krizin patlamasına neden olmuştur. Yüksek devalüasyon ve 1994 krizinden hemen sonra açıklanan 5 Nisan paketi sadece 1994 ve 1995 yıllarında bazı olumlu sonuçlar yaratabilmiştir. Bunların başında devalüasyon nedeniyle ihracatın ithalatı karşılama oranındaki düzelme, çifte vergileme ve cari harcamaların düşürülmesi nedeniyle kamu açıklarında bir azalma ve kısa dönemli sermaye girişindeki duraklama gelmektedir. Ancak 1996 yılı ile birlikte yeniden tüm göstergelerde gözlenen geriye dönüş dengesizliklerin baskın karakterde olduğunu ve alınan önlemlerin yeterli olmadığını göstermiştir (62-s:41).

Kriz sonrası döneme ait veriler Türkiye'nin kamu finansmanında sermaye girişlerine olan büyük bağımlılığın devam ettiğini göstermektedir; bu kez bu bağımlılığın nedeni büyüyen faiz ödemeleri ve borç servisleridir. Türkiye ekonomisinin kriz sonrası dönemde, özellikle 1996'nın ikinci yarısından sonraki panoramasında yüksek kamu açıkları, yüksek cari açık, TL'nin reel olarak değerlendirilmesi, yüksek para ikamesi, rezervlerin yeterliliğindeki kuşku ve kredilerdeki patlamayla birlikte büyük makro ekonomik istikrarsızlıklar görülmektedir. Temel soru, Türkiye'nin yeni finansal kriz yaşayıp yaşamayacağıdır. Var olan makro ekonomik istikrarsızlıklar, yanlış yönetim, siyasi gerilim, uluslararası bir siyasi ya da iktisadi sorun durumunda yeni bir finansal krizin ortaya çıkabileceği sinyalini vermektedir (62-s:127).

Finansal liberalizasyon neticesi kısa vadeli sermaye hareketleri 1997 yılı itibariyle aylık ortalama 15 milyar dolar civarında yükselme göstermiş özel sektörün toplam dış borçlar içerisindeki yeri ise hızlı bir tırmanma içerisine girerek 1996 yılı itibariyle %36,1'e ve 1998 yılı itibariyle ise %49'a kadar çıkmıştır. Kuşkusuz bu değerler finansal alanda dünya ekonomisiyle bütünleşme yönündeki Türkiye ekonomisinin yerinin hızla arttığının ve dışsal şoklara olan duyarlılık derecesinin de hızla yükseldiğinin en önemli göstergeleridir (13-s:47).

1997 yılında yaşanan Asya ve 1998 yılındaki Rusya krizlerinden Türkiye ekonomisi büyük ölçülerde etkilenmiştir. Bu krizlerin ilk etkileri IMKB' de yaşanmış ve hisse senetlerinin piyasa değerlerinin GSMH'ya

oranı 1998 yılında bir önceki yıla oranla yarı yarıya düşmüştür. 25 Ağustos 1998'de 3253 puan olan IMKB endeksi o tarihe kadar ki en büyük düşüşlerinden birini kaydederek 27 Ağustos 1998'de 2603 puana gerilemiştir. Hükümet borsadaki düşüşü önleyecek tedbirler almış bu tedbirlerin yeterli olmaması üzerine Eylül ayı başında yeni tedbirler almak zorunda kalmıştır. Ayrıca DİBS'nin faiz oranları düşürülerek borsa krizinin derinleşmesi önlenmiştir. Rusya'daki kriz sırasında Türkiye'den 4.5 milyar dolara yakın sermaye çıkmıştır. Sermaye çıkışına paralel olarak Merkez Bankası döviz rezervlerinde belirgin bir azalma kaydedilmiştir. Ağustos ayı başında 26 milyar 305 milyon dolar olan döviz rezervleri; 28 Ağustos'ta 21 milyar 365 milyon dolara inmiştir (8-s:131).

Asya ve Rusya krizlerinin etkisiyle iç talebi kontrol altına alıcı politikalar izlenmiş ve özel tüketim harcamaları azalmıştır. Kriz sonrası ortaya çıkan ekonomik belirsizlik de tüketim harcamalarının daha da çok kısılarak ekonomik büyümenin gerilemesine neden olmuştur. 1997 yılında %8,3 olan kişi başına GSMH büyüme hızı 1998 Rusya krizinden sonra hızlı biçimde düşmeye başlamış ve 1998 sonunda %3,8 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik büyümedeki gerilemenin bir başka nedeni de sabit sermaye yatırımlarındaki (özellikle de makine-teçhizat yatırımlarındaki) azalmadır (8-s:132).

Uzak doğu Asya ülkelerinin devalüasyonla kazandıkları fiyat avantajları nedeniyle ihraç ürünlerimize karşı kazandıkları avantajlar uluslararası piyasalarda ihracatımızı olumsuz yönde etkilerken, Asya Ülkeleri ve Rusya'da yaşanan krizde azalan taleple birlikte bu ülkelere yönelik ihracatımızın daralmasına yol açmıştır (13-s:49).

1998 yılında ihracat %2,4 oranında artmış Ancak Asya Ülkelerine ve Rusya'ya olan ihracat %45.7 ve %34.5 oranlarında azalmıştır. 1999 yılı ikinci ve üçüncü çeyreğinde GSMH artış hızı pozitif dönmiş ancak 1999'un son çeyreğinde 17 Ağustos depreminin de etkisiyle yeniden negatif büyüme yaşanmıştır. Türkiye 1999 yılını %-7,3 büyüme oranı ve %53,2'lik enflasyon oranıyla kapatmıştır. Türkiye, Asya ve Rusya krizlerinin ve 17 Ağustos depreminin ardından, Aralık 1999'da IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzalamış ve 2000 yılında enflasyonla mücadele programını yürürlüğe koymuştur (8-s:132).

1994 krizini takip eden yıllarda IMF çok fazla geri planda kalmıştır. IMF, Türkiye'nin makro ekonomik performansı ile ilgili eleştirel raporlar yayınlamaya devam etmiş ancak, herhangi bir finansal kriz tehlikesi hissedilmediği için, bu raporlar tavsiye niteliği taşımaktan öteye gidememişlerdir. Bununla birlikte 1999 yılından itibaren, Türkiye'nin sürdürülemez bir büyüme sürecine girdiği iyiden iyiye kendini belli etmeye başlamıştı. IMF, Türk hükümetinin sıkı bir mali kemer sıkma politikası ve yapısal reformlarla örülü, enflasyonu düşürmeye yönelik radikal bir programı kabul etmesi için baskısını arttırmaya başladı. Türkiye kamu oyununda da, popülist uygulamaların ekonomik maliyetlerinin daha yüksek olmaya başladığını algılamaya başlayan insanların sayısı çoğalmaktaydı. Bu durum, bütçe harcamalarındaki kamu borcuna ödenmekte olan faizin alışılmışın çok üzerinde yükselmesi sonucu popülist rant dağıtımı ve kamu yatırımları için yeterli miktarda kaynak bulunamaması ile açıkça kendini belli ediyordu (7-s:216).

2000 yılı istikrar programı ekonomide var olan dengesizlikleri önemli yapısal reformlar yaparak ortadan kaldırmayı hedefleyen bir programdır. Bu yapısal reformlar tarım kesimi reformundan, kamu ve özel bankacılık kesimi reformuna, sosyal güvenlik sistemi reformundan bütçe dışı fonlarda yapılacak reformlara kadar uzanmaktadır. Bir diğer önemli ihtiras ise Türkiye ekonomisinin on yıllar boyunca pekiştirerek derinleştirdiği neredeyse tüm dengesizlikleri kısa sürede ortadan kaldırmayı hedeflemesidir. Ortaya atılan reformlar dengesizliklerin kaldırılması yöntemi olarak da Ortodoks istikrar politikaları ve klasik IMF reçetelerine dayanıldığı açıkça görülmektedir. Türkiye ekonomisinin yapısı ve özelliklerine ilişkin özgün bir analizin olmadığı, birçok gelişmekte olan ülkeye önerilen standart kalıbın programın omurgasını oluşturduğu söylenebilir (62-s:62/63).

1999 yılının Aralık ayında IMF'ye verilen niyet mektubunda 2000 enflasyonu düşürme programının genel çerçevesi şöyle belirlenmiştir.

A) Faiz dışı bütçe dengesinin fazla vermesi.

B) Döviz kuru ve para politikalarının yeniden belirlenmesi

C) Sosyal Güvenlik, özelleştirme, vergi ve tarım konularında yapısal reformların gerçekleştirilmesi (8-s:133).

IMF desteğiyle uygulamaya konulan enflasyonla m¼cadele programı etkilerini ilk olarak faizleri d¼ř¼rmesiyle g¼stermiřtir. DİBS'nin ortalama bileşik faiz oranları 1999 yılının son çeyreğinde % 103 iken 2000 yılında s¼rekli azalarak Kasım krizine kadar %40'a kadar inmiştir. Faizlerdeki d¼ř¼ř¼n en önemli nedeni d¼viz kurunun arpaya bağlanması nedeniyle d¼ř¼k faizle yapılan dış borçlanmasıdır. Ayrıca enflasyon beklentilerinin d¼ř¼k olması DİBS'nin olan talebi artırmıştır. Bunlara ek olarak faiz dışı b¼tçe fazlasının GSMH'nin %22 sinden %6' sına çıkması da faizlerdeki d¼ř¼řte önemli rol oynamıştır (8-s:134).

T¼rkiye ekonomisi 1999 yılını %4,9' luk bir daralma içinde geçirdikten sonra, 2000 boyunca hızlanan bir tempoda büyüme g¼stermiřtir. Bu hızlı büyüme temposuna koşut olarak yıl boyunca t¼keticim harcamalarının artış hızı özel sektörde %6.4 , kamuda %7.1 olmuştur. Sabit sermaye yatırım harcamaları da özel sektörde %15.9 , kamuda %19.7' lik bir sıçrama g¼stermiřtir. Sekt¼rler itibariyle en hızlı büyüme ticari hizmetlerde %11.6 ile yaşanmış, bunu %5.6' lık büyüme hızları ile sanayi ve inşaat sektörleri izlemiştir (61-s:191).

2000 yılı boyunca mal ve hizmet ithalatı dolar bazında %38.5 artarak, 39,7 milyar dolardan, 54,0 milyar dolara ulaşmıştır. İhracat gelirlerindeki artış ise sadece %7 düzeyinde kalmıştır. Ve ihracat gelirleri ancak 1998 düzeyini yakalayabilmiştir. Böylece dış ticaret açığı hızla büyümüş ve cari işlemler açığının 9,8 milyar dolara değin yükseltmiştir. Oysa program altında cari işlemler açığının hedefi önce 2,8 milyar dolar d¼ř¼n¼lm¼ř, daha sonra da yıl ortasında 5 milyar dolara yükseltilerek revize edilmiş idi. Dolayısıyla 2000 yılı boyunca gerçekteşen açık, revize edilen rakamın dahi %100 '¼n¼n ¼st¼ndedir (61-s:192).

Cari işlemler açığının diğer y¼z¼ ¼demeler dengesi sermaye hareketlerinde g¼zlenen artı y¼nl¼ sıçramadır. Dış borçlanması getirdiği sermaye girişleri sayesinde cari işlemler açığının ve dolayısıyla ithalata dayalı t¼keticim ve yatırım hacminin finansmanı m¼mk¼n olmuştur. 2000 yılı boyunca T¼rkiye'nin dış borç stoku 117 milyar dolara değin yükselmiş ve kısa vadeli borçların payı hızla artmıştır. Bu s¼reçte T¼rk bankacılık kesiminin toplam kısa vadeli dış borç stoku da 13.2 milyar dolardan hızla artarak 16.5 milyar dolara ulaşmıştır (61-s.193).

Aslında, 1999 programını tam bir başarısızlık olarak nitelendirmek haksızlık olur. Programın bazı kilit noktalarını hayata geçirmek için önemli adımlar atılmıştır. Kamu sektörü maaşlarında, parasal konulardaki denetimlerde ve KİT'in performansı ile birlikte konsolide edilmiş bütçe yapısında iyileştirmeler yapmak için alınan önlemlerde oldukça tutarlı bir uygulama gözlenmiştir. Fakat özellikle kamu bankalarını hedefleyen bankacılık sektörü düzenlemeleri gibi hem zor, hem de siyasi maliyetlerin fazla olması beklenen alanlarda, siyasiler gerekli atılımları yapmakta isteksiz davranmışlardır. Kamu bankalarındaki, görev zararları başta olmak üzere KİT'lerin süregelen yapısal sorunlarına çözüm bulabilmekte ki başarısızlık, bu bağlamda verilebilecek çarpıcı örnekler oluşturmaktadır. Gerçekten de, siyasiler bu sorunla, ancak programın Şubat 2001'de çökmesinden ve ağır bir fatura yüklenilmesinden hemen sonra, Hazine, kamu bankalarına görev zararının 20 milyar doları bulabileceğini açıklamıştır. Programın başlangıcında süregelen görev zararları ile ilgili yeterli adım atılmaması, yüklü miktarda sermayenin yurt dışına çıktığı durumda bankacılık kesiminin ciddi boyutlarda zarar görmesine neden olmuştur. Her iki krizde yaşanan sermaye çıkışı sırasında, likiditedeki daralmaya bağlı olarak faiz oranlarında keskin bir yükseliş yaşanmıştır (7-s:217).

Başta bankacılık kesimi reformları olmak üzere, diğer önemli yapısal reformların savsaklanması, siyasi iktidarın bu konudaki kararsızlıkları ile birlikte cari açığın çok büyümesi ve tüketimin çok artması Kasım 2000'de programın sürdürülemeyeceği kanaatinin IMF' de doğmasına yol açmıştır. Bu dönem içerisinde kısa dönemli borçlar/uluslararası rezervler oranı hızla yükselmiş ve 1994 krizi öncesi seviyesine çıkmıştır. Kasımın ikinci yarısında kısa dönemli sermaye çıkışı yaşanmış ve Merkez Bankası'nın net dış varlıkları 4 katrilyon civarına gerilemiştir (62-s:69).

Bankacılık kesimi reformları tamamlanmış olduğundan, bankaların genel olarak bilançolarındaki devlet tahvillerinin çok olması ve faiz riski taşımaları diğer yandan açık pozisyonlarının yüksek ve döviz fazlasının yetersiz olması nedeniyle 22 Kasım' da başlayarak bankacılık kesiminde bir likidite talebi doğmuştur. Programa uygun olarak Merkez Bankası

piyasaya likit sürememiş ve Aralık 2000 başında faiz oranları %2000'lere yükselmiş, beraberinde devalüasyon beklentisini getirmiştir. Bu gelişmeden sonra TCMB piyasaya likidite vermek için net iç varlıklarını yükseltmek zorunda kalmış, bir başka deyişle programın net iç varlık sınırlaması terk edilmiştir. Ekonomide likidite sıkıntısının reel sektörde olağanüstü bir daralma ile sonuçlanmaması ve spekülâtif çalkantılara karşı konulacak acil durum çıkışı öngörülmemiş olması programın krize yol açan bir eksikliğidir. Kaldı ki, para kurulu uygulamaları yapan gelişmekte olan ülkelerde krizle sonuçlanan likidite sıkışmaları örnekleri mevcuttur (62-s:69).

Bütün bu verilerin ışığında, 2000 yılı enflasyonu düşürme programı gerek ekonomik büyümenin birikim kaynaklarını, gerekse mali piyasalardaki likidite gereksinimlerini doğrudan doğruya uluslararası finansal sermaye akımlarının spekülâtif girişlerine dayandırma yönündeki tercihi sürdürmekteydi. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde 2001 Şubat ayında bir finansal krizin yapısal koşulları ve öncül göstergeleri zaten kendini açıkça belli ediyordu. Bankacılık kesiminde yeterli döviz fazlasının olmadığı ve faiz-kur makasına dayalı spekülâtif nitelikli sermaye girişleriyle sürdürülen bu yapının piyasalarda güvensizliğin yaygınlaştığı bir ortamda aniden bir panik havasına yol açması kaçınılmazdı (61-s:193).

Kısacası, Türkiye'de birçok yabancı ülkede olduğu gibi, liberalleşme ile birlikte ekonomideki dış açık ve kamu finansman açıkları yabancı sermaye girişleri ile karşılanmaya çalışılmıştır. Bunu sürdürmek amacıyla da düşük kur yüksek faiz politikalarından yararlanılmıştır. Zaman içinde bu politikaların izlenmesi kronikleşti ve sonuçta krizlerin patlak vermesi kaçınılmaz duruma getirildi. Aslında 1980 başlarında dünyada yaygın bir liberalleşme ortaya çıkmıştı. Bu akımın başlatılmasında İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan Hükümetleri tarafından uygulanan Friedman'cı ya da monetarist politikaların önemli bir yeri vardır. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlarda bu dönemde yeni sanayileşen ülkelere aşırı sayılabilecek liberal politikalar önermekte idiler. Ancak çoğu ülke bu konuda aceleci hareket etmiş gerekli alt yapıyı oluşturmadan ve temel makro ekonomik dengeleri kurmadan dış

mali piyasalara açılma doğrultusunda hızlı adımlar atmış ve görülen odur ki bu da sonunda mali krizlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (46-s:147).

Dünyada yaşanan ekonomik krizler, 1980 öncesinde daha çok talep ve maliyet krizleri olarak ortaya çıkarken, günümüzde krizleri betimleyen temel özellikler finansal niteliktedir. özellikle para ve sermaye akımlarında uluslararası rekabete açılan ülkelerde bu tür krizlere daha çok rastlanmaktadır. Gelişme yolundaki ülkelerin kamu maliyesi, finansal sistem, reel ekonominin rekabet düzeyi ve dinamizmi gibi alanlarda gelişmiş ülkelere oranla daha zayıf ve yetersiz durumda bulunmaları söz konusu krizlerin olasılığını önemli ölçüde artırmaktadır. Türkiye' de yükselen piyasalar arasında özellikle son 10 yıldan bu yana istikrarsız hükümetleri ile krize davetiye çıkaran ülkeler arasında ilk sırada gelmektedir (52-s:170).

SONUÇ

Günümüzde küreselleşme konusunda çok geniş bir literatür oluşmuştur. Ancak sosyal bilimlerin birçok alanında görüldüğü şekilde, küreselleşmeye ilişkin birbirinden tümüyle farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifade ile küreselleşme konusunda gerek teorisyenler, gerekse uygulamacılar arasında uzlaşmadan bahsetmek mümkün değildir. Olayın boyutu çok yönlü olduğu için; her kişi veya taraf konuyu çoğunlukla kendi perspektifinden görebildiği ölçüde algılayabilmektedir.

Toplumsal yaşamın bütün alanları ile yakın ilişkileri ve karşılıklı etkileşim içinde olmasıyla birlikte, küreselleşme esas olarak ekonomik süreçlerle ilgili bir olgudur. Yukarıdaki tanımlamaların ışığında küreselleşme; toplumsal, ekonomik ilişkilerin, ulusal devletin tanımlanan sınırlarının dışına çıkarak dünya genişlemesi, ülkeler ve toplulukları birbirine bağlayan bağların sıkılaşması ve böylece giderek artan ölçüde bir bütünleşme sürecini ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Ekonomik globalleşme, genel anlamda ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle ekonomik globalleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yaygınlaşması ve ülkelerin birbirlerine yakınlaşması demektir. Ekonomik globalleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır-ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında daha hızlı bir biçimde yayılmaktadır. Bu süreçte global firmalar önemli bir fonksiyon üstlenmekte ve bu firmalar vasıtasıyla teknoloji gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmaktadır. Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler, GATT, WTO ve IMF gibi uluslararası kuruluşların çabasıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları, uluslararası firmaların sınır-ötesi satış yapma ve maliyet düşürmek amacıyla daha ucuza girdi sağlaması gibi faktörler ekonomik gelişmeye ortam hazırlamıştır. Mal ve

hizmetler ile üretim faktörlerinin, yani emek, sermaye ve teknolojinin uluslararası alanda mobilitesi sonucu mal ve hizmet piyasalarının entegrasyonu globalleşme ile sonuçlanmıştır.

Olayın, iktisadi boyutu ön plana alınır ve daha belirgin bir ayrıma gidilirse, dünya kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihi, iki ayrı uzun salınım altında, iki adet küreselleşme evresinin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu evrelerden birincisinin 18. yüzyıl sanayi devriminin teknolojik gelişmelerini takiben kabaca (1870 - 1914) arasında dünya mal ve finans piyasalarında hükmünü sürdürdüğünü görmekteyiz.

Birinci Küreselleşme Dalgası, Batı Avrupa' da kapalı tarım ekonomisinden (feodalizmden) ticari kapitalizme (merkantilizme) geçiş süreci ile eş zamanlıdır. Geleneksel olarak 15 - 18. yüzyıl Avrupa'sında oluşup gelişen inançların, kurumların ve uygulamaların tümünü içerecek biçimde bu dönem "Merkantilizm" olarak adlandırılmaktadır. Merkantilizm, politik iktisadın değil ancak iktisat politikalarının başlangıcı ve bu yönüyle de kapitalizmin ilk doktrini olarak kabul edilebilir.

Ancak, daha somut olarak küreselleşme sürecini incelersek, Adam Smith tarafından 18. yüzyılın sonlarında ortaya konulan, ticaret ve emeğin sınır ötesi hareketiyle ülkeler arasındaki ilişkilerin - bağlantıların artarak, dünya genelinde uluslararası bir topluluk oluşacağı düşüncesi küreselleşme fikrinin temelidir.

1945 yılından sonra dünyanın ekonomik ve politik sistemindeki değişim küreselleşme sürecine farklı bir boyut kazandırmıştır. Dünya ülkeleri, Amerika'nın liderliğindeki ülkeler, Sovyetler Birliği'nin liderliğindeki ülkeler ve bu iki blok dışında kalan Üçüncü Dünya Ülkeleri olmak üzere üç farklı gruba ayrılmıştır. Gerek Amerika, gerekse Sovyetler Birliği etki alanlarını genişletmek için büyük bir gayret sarf etmişlerdir. Sovyetler Birliği kendi etrafında açık bir sınır çizmiş ve batının kapitalist ekonomilerinden farklı olarak kendi ekonomik sistemini gerçekleştirmiştir. Batıdaki ekonomik sınırlar ise Amerika'nın politika ve ekonomik belirleyiciliğini yansıtmıştır.

Küreselleşme ile ilgili gelişmeler, tarihsel bir perspektif içerisinde değerlendirildiğinde dönüm noktasının 1973 'teki Bretton Woods sisteminin çöküşü olduğu belirtilebilir. Doların altın bağlantısının kopması, ABD

hegemonyası yerine AT, Japonya ve ABD üçlüsü çerçevesinde yeni bir kutuplaşmaya yer vermiştir.

Ekonominin küreselleşmesi, uluslararası rekabeti sadece bir dış ticaret olmaktan çıkarıp, içiyle dışıyla tam boy bir ulusal ekonomi politikası haline dönüştürdü. Bir, ülke ekonomisinin sanayinin veya aslında hemen her türlü ekonomik etkinliğin önündeki öncelikli hedef artık uluslararası hedeftir. En azından o etkinliğin uluslararası boyutunda mutlaka hesaba katıldığı bir hedeftir.

İktisadi açıdan küreselleşme ulusal ekonomilerin dünya ekonomisi ile serbestlik temelinde bütünleşmesi olarak ele alındığında, bu bütünleşmenin dış ticaret (DT) uluslararası mali fon akımları (UMF) ve yabancı sermaye yatırımları ile gerçekleşeceği açıktır. Küreselleşme süreci içinde bu faaliyetlerin serbestleştirilmiş bir ortamda yapılması gerekir. Bu serbestleşmenin doğal sonucu ulusal ekonomilerin ve politikaların ağırlığının gittikçe azalması ve küreselleşme süreci içinde karar organı olarak Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve Dünya Ticaret Örgütü ' nün (WTO) ağırlık kazanmaktadır.

Son on yıl içinde dünyanın bütünüyle devrimsel bir değişim sürecine girdiği görüşü yaygın bir kabul görmektedir. Gerçektende 1982-1992 yılları arasında daha önce öngörülmeleyen türde değişimler yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin önderliğini yaptığı sosyalist kampın kendi içinde çöküşü, sözü edilen büyük değişimlerin en belirgin ve çarpıcı olanıdır. Artık yeni bir dünya düzeninden söz edilmektedir. Yeni dünya düzeni; kapitalizmin yeniden yapılanmasını ifade etmektedir. Bu düzende kapitalizm alternatifsizdir, "Soğuk Savaş" bitmiştir, bir "Sovyet tehdidi" yoktur. Kapitalizm bir sistem olarak dünya ölçeğinde zafere ulaşmıştır. Sosyalist sistemin çökmesiyle gelişmekte olan ülkeler açısından alternatif model olanağı da ortadan kalkmıştır.

Türkiye ekonomisinde küreselleşmenin etkileri 1980 dönüşümü ile başlamıştır. 1980 tarihi ile birlikte neo-liberal ve dışa açık büyümeyi hedefleyen politikalar egemen olmuştur. İhracata dayalı sanayileşme politikası ile birlikte Türkiye ekonomisi dünya pazarlarına açılmaya başlamıştır. 1980 sonrası küresel evreler genelde iki dönem halinde irdelenmektedir. Birincisi 1980-1988 dönemi, ikincisi ise 1989'dan

günümüze kadar geçen dönemdir. 1980-1988 döneminde dünya pazarlarına açılma ve dünya ile ticaret temelinde bir bütünleşme amaçlanmıştır.

24 Ocak 1980 Kararları ile ekonomide liberalleşme eğilimi ile birlikte ithal ikamesi ve içe dönük sanayileşmeden dışa dönük bir sanayileşme modeline geçilmiştir. Bu dönüşümü takip eden 1981- 1988 arası dönem, Türk ekonomisinde ithalat korumalarının kaldırılarak dışa açılma ve dünya ekonomileriyle mal ve finans piyasalarında eklemlenmeye girildiği yıllardır. 24 Ocak kararları diye de anılan bu dönüşümün temel amacı bir yandan ulusal ekonominin birikim ve kaynakların dağılımı mekanizmalarında pazar fiyatlarının belirleyici unsur oluşturması, diğer yandan da mal ve hizmet ihracatını arttırmaya yönelik yoğun bir devlet desteği ile sürdürülen dışa açılma stratejisidir.

24 Ocak 1980 sonrasında uygulamaya konulan ekonomi politikasının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek "yol gösterici" olmalarıdır. Her mal ve hizmet için, arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar, tüm ekonomik işlemlerde geçerli olmalıdır. Bu yöntemle oluşacak olan fiyatlar tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketiciler davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek ve en yararlı buldukları girişimleri serbestçe yapacaklardır. Denge fiyatlarındaki sapmaları uzun dönemde piyasa kendisi düzeltecektir.

1988 -1989 stagflasyonu Türkiye 'yi uluslararası ekonomik ilişkilerinde daha fazla serbestleşmeye götürdü. TL. konvertibl hale getirildi. Türkiye yapısal ve finansal dengesizliklerini serbestleşme ile aşacağını sanıyordu. TPKK'a bağlı olarak çıkarılan 32 Nolu Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ve değişiklikleri ile Türkiye sermaye hareketleri açısından en serbest ülkelerden birisi haline getirildi. Söz konusu kararname yürürlüğe girerken ithalat fonları düşürüldü. 32 Sayılı KHK ile sadece ödemeler bilançosu sermaye hareketleri serbestleşmedi, aynı zamanda mali piyasalar da serbestleşti. Döviz, TL'nin tam ikamesi oldu. Sermaye hareketlerinin ve mali piyasaların serbestleşmesi sonucu döviz kurları artık cari işlemler, bilançosu açıklarına ve fazlalarına bağlı

olarak değişen bir anahtar değişken (fiyat) değil, sermaye hareketlerinin belirlediği bir fiyat haline dönüştü.

1989 yılından sonra geçilen dış finansal serbestlik uygulamasından hemen sonra, daha önceki yıllarda dış finansal serbestliğe geçmiş birçok gelişmekte olan ülke gibi, Türkiye' ye de aşırı bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. 1980'li yılların başında özellikle Latin Amerika ülkelerine yönelen aşırı yabancı sermaye 1990'lı yılların başında yeniden gelişmekte olan ülkelere yönelme göstermiştir.

Sonuç olarak uluslararası sermaye hareketlerine 1989 yılından bu yana sağlanan denetimsiz serbestleştirme deneyiminin Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarsızlık sürecinin ana eksenini oluşturduğu görölmektedir. Böylesi bir konumda finansal kesimin spekülatif dalgalanmaları, giderek reel üretici sektörlerde belirsizliğe, uzun azimli kararların yapılamamasına ve iktisadi istikrarsızlığa yol açmaktadır. Bu süreçte reel ekonomik faaliyetlerdeki dalgalanmaların aralıkları giderek sıkışmakta ve boyutları daha da büyümektedir.

Türkiye'nin 1980'den itibaren içine girdiği serbestleşme sürecinin üçüncü ayağı "devletin küçülmesi" baskılar, oldu. Devlet bir kere piyasa ekonomisinin her alanında yaptığı müdahalelerden elini çekeceği için küçülecekti; hatta gümrük vergisi koyarak, ihracatı teşvik ederek ya da katlı- kur uygulayarak, döviz fiyatı ayarından vazgeçecekti. Ya da tarıma teşvik, fiyat denetimi vb. yollardan katkıları ortadan kaldırdığı ölçüde, bu alanda kadrolara ve giderlere yer vermesi gereksizleşecekti. İkincisi, öyle ekonomiyi büyütmek, gelir bölüşümünü düzenlemek, bölgesel dengeyi sağlamak falan gibi amaçlara dönük KİT yatırımları yapmayacak, var olanları özelleştirecek; bu yatırımları ÇUŞ'lar ya da yerli özel kesim piyasa ekonomisinin rantabilite kurallarına göre işletecek ya da gerçekleştirecekti. Dolayısıyla bu nedenle de devletin büyük kadroların, büyük harcamasına ihtiyacı kalmayacaktı. Böylece bir yandan kamu açıklarını azaltırken bir yandan da vergileri azaltmasını mümkün kılacaktı. Nihayet devletin sosyal güvenlik işlevini "sosyal devlet" biçirinde üstlenmesine gerek yoktu. Bireyler kendi güvenliklerini özel kesim kurumları yoluyla sağlayabilirdi. Böylece Türkiye 1980'den itibaren Cumhuriyetin ilk elli küsür yılında kabullenmediği, yararını görmediği bir kalıbı-şablonu tepeden inme

benimsemek durumunda bırakıldı. ilginçtir, "reform" terimi, yüz seksen derecelik dönüşle, yeni düzende artık bu şablonu gerçekleştirmeyi ifade ediyordu.

Türkiye ekonomisi 1980'den sonra dışa açılmayla birlikte büyüme ve kalkınma bakımından önemli mesafeler aldı. Ancak istikrarlı bir büyüme gerçekleştiremedi. Türkiye'nin ekonomik büyüme için büyük bir potansiyeli olmasına rağmen enflasyon, iç ve dış borçlanma ve mali piyasaların yapısı dikkate alındığında önümüzdeki birkaç yılda en uygun büyüme oranının %3 - 4 arasında olabileceği düşünülmektedir. Daha büyük bir büyümenin bugünkü ekonomik yapı içerisinde sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi mümkün gözüküyor. Ağırlıklı olarak ithalattaki artıştan kaynaklanan büyüme, dış ticaret açıklarına ve tüm makro ekonomik değerlerin bozulmasına neden oluyor.

Türkiye 1980 yılından itibaren kamu harcamalarına disiplin getirmemiş, kamu gelirleri bu harcamaları karşılamaktan uzak olduğundan kamu açıkları artan bir hızla süreklilik kazanmıştır. Bu açıkların süreklilik kazanması borçlanma ihtiyacını ve dolayısıyla borç stoku artışını beraberinde getirmiştir. Kamu açıklarının aşırı boyutlara ulaştığı dönemlerde ekonomik istikrarsızlıklar daha da artmış, belirli dönemlerde istikrar tedbirleri alınması ülkemiz açısından adeta bir yaşam tarzı haline gelmiştir.

Sonuç olarak temelleri 1980'lerin başında atılan, IMF ve Dünya Bankası güdümünde sürdürülen devletin yeniden yapılandırılması ve serbest piyasa ekonomisine geçiş modeli sistemli ve planlı bir şekilde hayata geçirilmektedir. Bu modelin ticari serbestleşme aşamasını finansal serbestleşme izlemiş ve iktisat politikası araçlarının ulusal kontrolü, küresel sermayenin güçlü aktörlerine terk edilmiştir. Örneğin; iktisat politikaları içinde en önemlilerinden olan maliye politikaları yapısal uyarlama politikaları sonucunda tasfiye olmuştur. Yapısal uyarlama politikalarının dayatmalarıyla finansal piyasaların geliştirilmesi adına kamu borçlanması araç olarak kullanılmaya başlanmış ve bir taraftan bütçe açığı oluşurken diğer taraftan borçlanma gereği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla maliye politikasının yerini borç yönetimi almıştır. Uygulanan para ve kur politikalarıyla; TL'nin aşırı değerlenmesine ve yüksek faizle kısa vadeli

sermaye girişine bel bağlanmıştır. Devletin borç batağına saplandığı bu süreçte, parayla para kazanmaya yönelik politikalar üretim, yatırım ve teknolojik yenilenme açısından reel ekonomide çok önemli kayıplar yaşanmasına neden olmuştur. 1990' lı ve 2000' li yıllarda uygulanan IMF güdümlü politikalarla birlikte, devletin üretim ve sanayi alanından tamamen çekilmesinin hedeflendiği ve bu doğrultuda özelleştirmeyi kutsayan ve finansal sermaye vur- kaç zemini hazırlayan "alla turca" bir serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ağırlığını hissettirmektedir.

Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu kriz, finansal serbestleşme sürecini yaşamış ülkelerin hemen hepsinde yaşanmıştır. Türkiye 1989 yılında hızlı bir kararla ve oldukça dengesiz bir ekonomiyle, IMF'nin mal hareketlerinin serbestleşmesinden sonra önerdiği finansal serbestliğe adımını attı ve hemen sonra 1990 yılından itibaren dünya konjonktürüne damgasını vuran spekülâtif sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelere yönelmesi şeklinde özetlenebilecek bir gelişme ile karşı karşıya kaldı. 1990 yılından sonra aşırı spekülâtif sermaye girişinden etkilenen her gelişmekte olan ülkede ülkenin kendi iç koşullarından bağımsız olarak, ekonomik dengelerde olumsuz etkiler ortaya çıkmıştır.

1989 sonrası ekonomide yaşanan dengesizlikler 1994 krizinin temel nedeni olmakla birlikte 1993 yılının son yarısı ve 1994 yılının ilk üç ayında yapılan siyasi ve iktisadi yanlışlar krizin patlamasına neden olmuştur. Yüksek devalüasyon ve 1994 krizinden hemen sonra açıklanan 5 Nisan paketi sadece 1994 ve 1995 yıllarında bazı olumlu sonuçlar yaratabilmiştir. Bunların başında devalüasyon nedeniyle ihracatın ithalatı karşılama oranındaki düzelme, çifte vergileme ve cari harcamaların düşürülmesi nedeniyle kamu açıklarında bir azalma ve kısa dönemli sermaye girişindeki duraklama gelmektedir. Ancak 1996 yılı ile birlikte yeniden tüm göstergelerde gözlenen geriye dönüş dengesizliklerin baskın karakterde olduğunu ve alınan önlemlerin yeterli olmadığını göstermiştir.

Kısacası, Türkiye'de birçok yabancı ülkede olduğu gibi, liberalleşme ile birlikte ekonomideki dış açık ve kamu finansman açıkları yabancı sermaye girişleri ile karşılanmaya çalışılmıştır. Bunu sürdürmek amacıyla da düşük kur yüksek faiz politikalarından yararlanılmıştır. Zaman içinde bu

politikaların izlenmesi kronikleşti ve sonuçta krizlerin patlak vermesi kaçınılmaz duruma getirildi.

Dünyada yaşanan ekonomik krizler, 1980 öncesinde daha çok talep ve maliyet krizleri olarak ortaya çıkarken, günümüzde krizleri betimleyen temel özellikler finansal niteliktedir. Özellikle para ve sermaye akımlarında uluslararası rekabete açılan ülkelerde bu tür krizlere daha çok rastlanmaktadır. Gelişme yolundaki ülkelerin kamu maliyesi, finansal sistem, reel ekonominin rekabet düzeyi ve dinamizmi gibi alanlarda gelişmiş ülkelere oranla daha zayıf ve yetersiz durumda bulunmaları söz konusu krizlerin olasılığını önemli ölçüde artırmaktadır. Türkiye de yükselen piyasalar arasında, özellikle son 10 yıldan bu yana istikrarsız hükümetleri ile krize davetiye çıkaran ülkeler arasında ilk sırada gelmektedir.

LİTERATÜR

- 1-AFŞAR, Hayrettin, "Türkiye'de Özelleştirme ve Özelleştirme Çalışmaları", www.foigntrade.com
- 2-AKGÖNÜL, Hüseyin, Masca, Mahmut, "Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Küreselleşme", K.Ü.İİBF. Cilt:2, sayı :2 Ocak 2001.
- 3-AKTAN, C. Can, "Globalleşme ve Yoksulluk" www.canaktan.org/ekonomik
- 4-AKTAN, C. Can, "Global Ekonomik Entegrasyon ve Türkiye", www.canaktan.org.tr.
- 5-ALBAYRAK, G. Coşkun, "Globalizasyon Süreci ve Az Gelişmiş Ülkeler" Akademi Yayınevi, İstanbul, 2002
- 6-ALBENİ, Mesut ve EROĞLU, Ömer, "Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye "Bilim kitabevi, Isparta, 2002.
- 7-ALPER, C. Emre ve Öniş Ziya "Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler, Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrasında Türkiye Deneyimi", Doğu-Batı Düşünce Dergisi Sayı 17, Kasım, Aralık, Ocak, 2001
- 8-ALTUNOĞLU, Ender ve GÜLOĞLU Bülent, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:27, Ekim 2003.
- 9-ANONİM, "Küreselleşme, Ulus-Devlet Yönetişim", <<http://www.geocities.com>>.
- 10-AY, İsmail Cem, "Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimlerinin Dinamikleri", Om Yayınları İstanbul, 2002.
- 11-AYDEMİR, Fatih, "Küreselleşme Sürecinde Dünya ve Türkiye'de Yaşanan Yapısal Dönüşüm" www.enkarabesi.sayfam.tr
- 12-AYDIN, M. Kemal, "Sermayenin Küreselleşmesi Kapitalizmin Altın Döneminden Neoliberal Dalgaya Uzanan Süreç" Değişim Yayınları, İstanbul, 2002.

13-BAL Harun ve DOĞANLAR, Murat, "Global Kriz, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye" G.Antep Üniv. Sos.Bil. Enst.Dergisi, No: 1, Haziran 2001,

14-BALKANLI, A. Osman, "Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine" Uludağ Üniversitesi, İİBF. Dergisi, Cilt XXI, sayı:1, 2002.

15-BAŞTÜRK, Şenol (Bir Olgu Olarak Küreselleşme) <http://www.isguc.org/senoll.htm>

16-BOZKURT, Veysel "Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar " Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Alfa Yayınları, Bursa, 2000.

17-ÇALIŞ, Şaban H. "Üç Tarz-ı Siyasetten Globalizme" Küresel Sistemde Siyaset,Yönetim ve Ekonomi, Çizgi Kitabevi, 2002.

18-DEDEOĞLU, Beril "Türkiye 'de 90'lann Sonunda Dış Politika Davranışları ve Bu Davranışları Etkileyen Temel Faktörler" İktisat Dergisi, Sayı: 386, Ocak 1999.

19-DEMİR, Gülten,"Küreselleşme Üzerine", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 56-1,

20-DPT, "Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler" DPT:2375-Ö.i.K. 440, Ocak 1995.

21-DULUPÇU, M. Ali "Küresel Rekabet Gücü" Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme",Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

22-EKİN, Nusret, "Küreselleşme ve Gümrük Birliği", İstanbul Ticaret Odası Yayın No:11, 1997-47, İstanbul.

23-EROĞLU, Nadir, "Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri" Om Yayınları, İstanbul, 2002.

24-EŞKİNAT, Rana ve KUTLU Erol, "Dünya Ekonomisi", Anadolu Üniversitesi, Eğitim Sağlık ve Bil. Araş. Çalışmaları Vakfı Yayın No:50, Eskişehir, 2002.

25-GÜVENÇ, Nazım, "Küreselleşme ve Türkiye", BDS Yayınları, İstanbul 1998 s.21- 35

26-HABLEMİTOĞLU, Şengül, "Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere", Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara,2004.

27-KARA, M. Akid ve KAR, Muhsin,"Türkiye'ye Yönelik sermaye Hareketleri ve Krizler" www.dtm.gov.tr/lead/dtdergi

28-KARAÇOR, Zeynep, "Küreselleşme Süreci ve İstikrar Arayışındaki Türkiye Ekonomisi", Çizgi Kitabevi, 2002.

29-KARAGÜL, Mehmet, "Küreselleşme, Küresel Kriz ve Türkiye", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 15, sayı:2, Ocak 2001.

30-KARLUK, Rıdvan, "Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politikalar", Beta Yayınevi,İstanbul.

31-KARLUK, Rıdvan, Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar", Turhan Kitabevi, Ankara, 1990.

32-KAZGAN, Gülten, "Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi", Altın Kitapları, İstanbul, 1999.

33-KAZGAN, Gülten, "Küreselleşme Dünyada Küreselleşen Türkiye'nin Krizleri Krizlerin Genel Çizgisi" <<http://www.sav.org.tr>>.

34-KAZGAN, Gülten, "Ekonomide Dışa Açık Büyüme" Altın Kitapları Yayınevi, İstanbul, 1998.

35-KAZGAN, Gülten, "Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri", Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.

36-KAZGAN, Gülten, "Yeni ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri ", Altın kitaplar Yayınevi İstanbul 1994.

37-KEPENEK, Yakup ve YENTÜRK, Nurhan, "Türkiye Ekonomisi", Remzi kitabevi, Ankara, 2003.

38-KEYMAN, Fuat, "Globalleşme Söylemleri ve Türkiye", www.bilgi.edu.tr

39-KILIÇBAY, Ahmet, "Türk Ekonomisi, modeller, politikalar stratejiler", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel yayın no: 263, Ankara, 1993.

- 40-KIZILÇELİK, Sezgin, "Kapitalizmin Diasporası Olarak Küreselleşme", Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı:6,Ocak,2002,
- 41-ORHAN, S. Sevinç, "Küresel İktisat Politikaları Olarak Liberalizasyon" Çizgi Kitabevi, Konya, 2003.
- 42-ÖLMEZOĞULLARI, Nalan, "Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999.
- 43-ÖZGÜÇ, Nazmiye ve TÜMERTEKİN, Erol,"Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma" Cantay Kitabevi, İstanbul 1999 .
- 44-SELAMOĞLU, Ahmet, "Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme" Alfa Yayınevi, Bursa, 2000.
- 45-SELÇUK, Faruk, "Alacakaranlık Kuşağı", Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Sayı:17, Kasım, Aralık,Ocak, 2001.
- 46-SEYİDOĞLU, Halil (1),"Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama" Turhan Kitabevi, İstanbul, 1999.
- 47-SEYİDOĞLU, Halil (2),"Uluslararası Mali Krizler, İMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri" Doğuş Üniversitesi Dergisi sayı:4, 2003.
- 48-SEYREK, İsmail, "Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi", Gazi Üniversitesi, İİBF. Der.cilt:4, sayı:2, Güz 2002.
- 49-SOYAK, Alkan, "Türkiye'de İktisadi Planlama DPT'ye İhtiyaç Var mı?" Doğuş Üniversitesi Dergisi, Sayı 4, 2003.
- 50-ŞAHİN, Hüseyin, "Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi - Bugünkü Durumu", Ezgi kitabevi yayınları, Bursa, 1998,
- 51-ŞAMİLOĞLU, Famil, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Finansal Kaynak Sorunu" Gazi kitabevi, Ankara, 2002.
- 52-TOPRAK, Metin, "Küreselleşme ve Kriz Türkiye ve Dünya Deneyimi",Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.
- 53-TUTANOĞLU, Ali, "Küreselleşmenin Dili", Mülkiye Dergisi. cilt: XXV, sayı:229.

54-TUTAR, Hasan, "Küreselleşme Sürecine İşletme Yönetimi", Hayat Yayınları, İstanbul, 2000.

55- T.C.M.B. "Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri", ISBN-975-7589-72-1 ilk basım, Ankara, 2001.

56-ULMAN, Burak, "Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir sihirli kavramın tarihteki yerine koyma denemesi", www.stratejik.yildiz.edu.tr

57-UYSAL, Doğan, "Küreselleşme ve Gelişmekte olan Ülkeler", Çizgi Kitabevi, Konya, 2003.

58-WENT, Robert,"Küreselleşme Neoliberal İddialar Radikal Cevaplar" (Çeviren: Emrah DİNÇ) Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2004.

59-YAMAN,Süleyman,"Küreselleşme"

<http://www.gazi.edu.tr/web/syaman>

60-YELDAN, Erinç, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme", İletişim Yayınları,İstanbul,2003.

61-YELDAN,Erinç, "Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine" Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 17, Kasım, Aralık, Ocak, 2001.

62-YENTÜRK, Nurhan, "Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi 1990 Sonrası Krizler", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

63-YETİM, Nalan, "Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar Ulusal Yerel, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, sayı: 18, Şubat, Mart, Nisan, 2002.

64-YILMAZ, Aytekin, " İkinci Küreselleşme Dalgası Kavram, Süreç ve Sorunlar" , Vadi Yayınları, Ankara, 2004.